magazin istoric

ANUL XV Nr. 2 (167) FEBRUARIE 1981

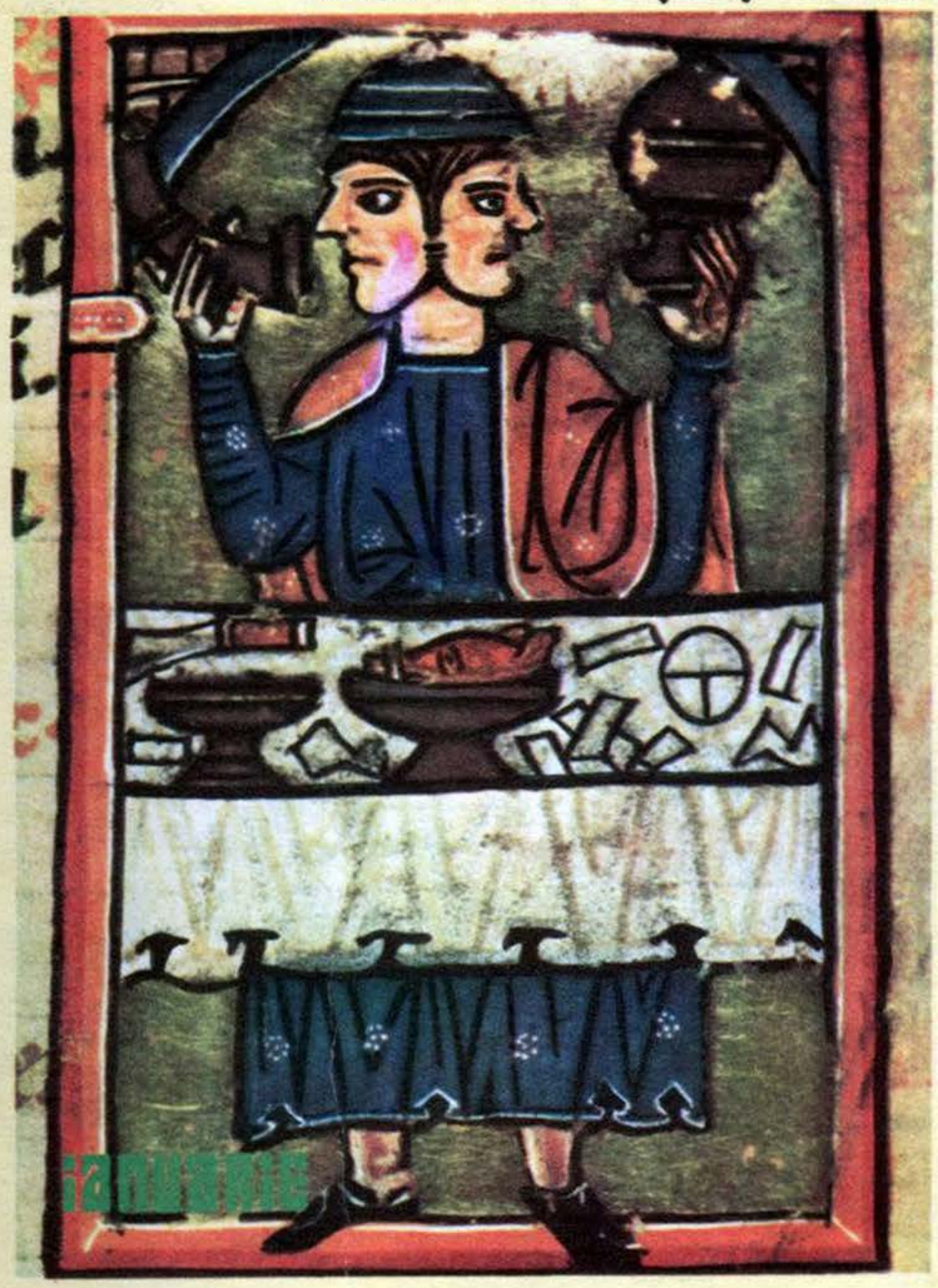

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XV

Nr. 2 (167)

februarie 1981

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

①

④

②

③

SUMAR

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN 1921-1981:
● **Moştenirea înaintaşilor (II):**
Ion Mamina, Vasile Niculae **2**

● **Constantin Dobrogeanu-Gherea în familie şi cu prietenii:**
Radu Codreanu **7**

Statul Asăneştilor:
Dinu C. Giurescu **11**

Unirea — „un rezultat definitiv":
Adolphe d'Avril **14**

Învăţământul şi istoria **18**

A acţionat Gestapoul:
Olimpiu Matichescu **21**

Pe urmele unui proces:
Haralamb Zincă **24**

Creatorul cronologiei moderne — Dionisie cel Mic:
Valeriu Anania **28**

Aşezarea întărită de la „Metereze":
Viorica Mihai **30**

Dave şi stăpînii lor — Sangidava:
Ştefan Ferenczi, Géza Ferenczi **33**

Operaţia „Peşte":
Alfred Draper **34**

„Credinţă în biruinţa apropiată":
Ioan Ursu **40**

Martor în culisele celui de-al treilea Reich (II):
N. Petrescu-Comnen **43**

1925-1927: războiul de eliberare a Siriei:
Gheorghe Unc **48**

Rudolf Diesel — sinucidere sau asasinat?:
Roger Delorme **51**

150 ani din istoria Bostonului:
George G. Ursul **55**

Yemen, drumul mirodeniilor:
Alain Rouaud **57**

Protecţia monumentelor istorice în 1871:
Liviu Rotman **60**

● **Concursul Magazin istoric, ediţia 1981... 61** ● **Cărţi sosite la redacţie... 62** ● **Poşta Magazin istoric... 63**

COPERTELE NOASTRE

①④ Era noastră — sistemul cronologic cel mai răspîndit azi în toată lumea — este creaţia unui locuitor de pe meleaguri dobrogene, Dionisie Exiguus. În imagini, pagini de calendar ilustrînd diferite scene de muncă dintr-un manuscris din sec. XIII aflat la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia — autentică comoară a artei universale într-o bibliotecă din ţara noastră (**Creatorul cronologiei moderne,** p. 28)

② Marea ridicare la luptă a vlahilor şi bulgarilor împotriva Imperiului bizantin a avut drept rezultat apariţia statului Asăneştilor. Detaliu de pe fresca pictorului Costin Petrescu înfăţişînd începutul luptei de eliberare a vlahilor şi bulgarilor sub conducerea fraţilor Petru şi Asan (**Statul Asăneştilor,** p. 11)

③ La 5 martie 1770, în oraşul Boston, a avut loc o ciocnire sîngeroasă între populaţie şi soldaţii englezi, cunoscută sub numele de „Masacrul din Boston". (Sus): Benjamin Franklin (cel care în decursul activităţii sale a creat şi o companie de asigurare contra incendiilor) în costum de pompier (**150 ani din istoria Bostonului,** p. 55)

Adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiții de luptă ale poporului și își are rădăcinile împlîntate adînc în mișcarea muncitorească, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut — coincid cu începutul activității partidului muncitoresc călăuzit de teoria revoluționară marxistă.

NICOLAE CEAUȘESCU

MOȘTENIREA ÎNAINTAȘILOR (II)

Constituirea P.S.D.M.R., la 31 martie-3 aprilie 1893, pe baza principiilor socialismului științific, a intrat în istorie ca un eveniment de excepțională însemnătate pentru viitorul luptei revoluționare a proletariatului și a întregului popor român. Prin programul său marxist, prin întreaga sa activitate, partidul și-a demonstrat virtuțile sale de forță politică ce urmărea transformarea din temelii a societății românești. Făurirea partidului a marcat o etapă nouă în desfășurarea procesului revoluționar, în dezvoltarea luptelor sociale din țara noastră. Stat-major marxist al proletariatului, el s-a situat în fruntea maselor populare în bătăliile împotriva exploatării și asupririi, pentru o viață nouă, mai bună, pentru libertate socială și națională.

Partidul și-a creat o puternică bază de susținere în rîndurile clasei muncitoare, ale țărănimii și ale altor categorii sociale exploatate, înregistrînd importante succese pe planul dezvoltării și întăririi organizațiilor socialiste, al călirii ideologice a maselor proletare, al acțiunii politice muncitorești, al mișcărilor revendicative, al definirii poziției sale față de problemele fundamentale ale dezvoltării țării.

În continuarea cronicii noastre, redăm jaloanele principale ale activității partidului politic al clasei muncitoare în perioada dintre 1893 și 1909 (datele cuprinse în text sînt pe stil vechi).

1893

11 APRILIE. Manifest al Consiliului general al P.S.D.M.R., cu prilejul zilei de 1 Mai[1]: „Veniți în număr cît mai mare, pentru ca să arătați că sînteți hotărîți să luptați fără preget pentru dezrobirea clasei noastre".

25 IULIE. Delegația P.S.D.M.R. (C. Dobrogeanu-Gherea, I.G.Radovici, C. Mille, Grigore Panaitescu și I. Digrin) participă la lucrările Congresului socialist internațional de la Zürich. La insistențele reprezentanților români, se ia în discuție problema agrar-țărănească, a atragerii țărănimii în mișcarea socialistă, votîndu-se moțiunea: „Una din sarcinile cele mai de căpetenie pentru democrația socialistă din toate țările este de a organiza pe muncitorii agricoli, ca și pe muncitorii industriali, și de a-i înrola în rîndurile marii armate a socialismului internațional".

SEPTEMBRIE. Din însărcinarea P.S.D.M.R., C. Mille întreprinde o vizită în Transilvania și Banat, luînd contact direct cu realitățile de acolo și observînd la fața locului exploatarea națională exercitată asupra românilor. La întoarcere, se adresează muncitorilor și tuturor patrioților, cerîndu-le să intensifice sprijinul în favoarea românilor subjugați.

NOIEMBRIE. O nouă ediție a *Manifestului Partidului Comunist* apărută la Iași, datorată lui I. Nădejde, inaugurează „Biblioteca Partidei Social-Democratice a Muncitorilor din România".

20 DECEMBRIE. Apare la Iași (pînă în iulie 1894, apoi la București, pînă în octombrie 1894) săptămînalul socialist *Evenimentul literar*. Atenția consacrată de socialiști problemelor culturii românești este ilustrată și de publicațiile: *Literatură și știință* (București, tom. I și II, 1893 și 1894); *Munca științifică și literară* (București, 1894); *Lumea nouă științifică și literară* (București, 1895-1896).

1894

20-22 APRILIE. Congresul II al P.S.D.M.R. (94 delegați din partea cluburilor și sindicatelor muncitorești)[2]. Raportul Consiliului General înfățișează rezultatele obținute în domeniul organizării partidului, al

[1] În restul cronicii noastre nu vom mai face referiri la aceste manifestări, cronologia lor putînd fi urmărită în *Magazin istoric*, nr. 5/1979.

[2] Celelalte congrese vor fi doar marcate prin semnificația lor esențială, detalii fiind cuprinse în cronologia publicată în *Magazin istoric*, nr. 11/1974.

propagandei socialiste, al susținerii mișcărilor revendicative muncitorești din București, Galați, Ploiești. Hotărăște: intensificarea activității pentru obținerea votului universal, organizarea țărănimii în cluburi socialiste ș.a.

15 MAI. P.S.D.M.R., în numele proletariatului român, condamnă procesul intentat de autoritățile austro-ungare fruntașilor memorandiști[1] din Transilvania. *Munca:* „Toți oamenii cinstiți și sinceri simpatizează cu asupriții. Purtarea stăpînirii maghiare este nedemnă, procesul intentat românilor este condamnabil din toate punctele de vedere".

2 OCTOMBRIE. Apare *Lumea nouă*, organul central de presă al partidului (cotidian în perioada noiembrie 1894-noiembrie 1898, apoi săptămînal, pînă în 1900). „*Lumea nouă* e organul muncitorimii din România, întîi și întîi, deci interesele acestei muncitorimi le va reprezenta... Dar *Lumea nouă* nu e numai un organ al muncitorimii, ci și organ social-democrat, un organ socialist deci ca atare, va înfățișa toate chestiile din punctul de vedere socialist".

1895

4-5 APRILIE. Congresul III al P.S.D.M.R. (89 delegați) hotărăște: intensificarea propagandei pentru vot universal, condiționarea eventualelor alianțe electorale de acceptarea acestei revendicări.

21 APRILIE. Parlamentul votează Legea minelor, menită a impulsiona dezvoltarea industriei extractive. Deși capitolul privind crearea caselor de ajutor și pensii se referă numai la lucrătorii din această ramură, el este primit favorabil de către P.S.D.M.R.

25 IUNIE. În redacția cotidianului liberal *Românul* se ține întrunirea de constituire a Ligii votului universal. Participă delegați din partea organelor de presă *Lumea nouă*, *Românul*, *Evenimentul* (Iași) și *Vremea* (Craiova). Rezoluția adoptată: „Prima îndatorire a tuturor membrilor din ligă este popularizarea și susținerea principiului votului universal, prin o luptă neîncetată, prin întruniri, ziare și broșuri". Se alege un comitet de conducere: I. Nădejde, C. D. Anghel, Vintilă C.A. Rosetti, Vasile M. Kogălniceanu[2].

29 IULIE. Ședință a Clubului muncitorilor din București consacrată memoriei lui F. Engels, mort la 24 iulie 1895. La cuvîntul Al. Ionescu, făcînd un elogiu vieții și activității celui pe care îl numește „ultimul dintre uriașii social-democrației".

26-28 NOIEMBRIE. Candidații P.S.D.M.R. participă la alegerile parlamentare. Un manifest difuzat în 100 000 exemplare expune programul electoral socialist: „Numai socialiștii apără interesele tuturor muncitorilor, de la cei în bluză sau suman, pînă la cei în haine negre". V.G. Morțun este ales deputat din partea Colegiului II Roman.

19 DECEMBRIE. V.G. Morțun rostește un amplu discurs în Parlament, cu prilejul dezbaterii proiectului de răspuns la mesajul regal, în care demonstrează necesitatea introducerii votului universal în România. Reușește să-și apropie aderenți din rîndurile celorlalți deputați democrați, moțiunea propusă (și repetată în anii următori) întrunind numeroase sufragii: 10 (în 1895), 30 (în 1896), 38 (în 1897), 29 (în 1898). În decembrie 1896, din inițiativa aceluiași deputat, se constituie „Uniunea parlamentară a sufragiului universal", cuprinzînd pe deputații care susțineau acest obiectiv politic, între care: Vintilă C.A. Rosetti[3], Vasile M. Kogălniceanu[4], G.A. Scorțescu, C. Dobrescu-Argeș[5], Al. Delimarcu, I. Procopiu, Gr. Macri.

1896

27 IULIE - 1 AUGUST. P.S.D.M.R. este reprezentat de I.C. Atanasiu la Congresul socialist internațional de la Londra. În legătură cu problema agrar-țărănească, se hotărăște ca, datorită împrejurărilor diverse din fiecare țară, să se lase la latitudinea fiecărei națiuni „modul ei specific de rezolvare a problemei agrare".

17 NOIEMBRIE. Se constituie „Cercul de propagandă al studenților social-democrați" de la Universitatea din București. „Scopul cercului — precizează statutul votat la 24 noiembrie 1896 — e de a lărgi cîmpul de activitate al propagandei socialiste între muncitori și între studenți și de a stabili o strînsă solidaritate între toți studenții socialiști, pe de o parte, și între studenții socialiști și

Vinietele din pp. 3,5 sînt desenate după albumul Imagini ale unui trecut glorios

partidul muncitorilor, pe de altă parte".

8 DECEMBRIE. Conferința organizațiilor sindicale hotărăște constituirea Uniunii sindicatului breslelor, cu rol de coordonare a activității tuturor asociațiilor profesionale. La 26 ianuarie 1897 este ales Consiliul permanent al Uniunii, în frunte cu Al. Ionescu (din 1898, I.C. Frimu).

13-14 DECEMBRIE. Cuvîntare rostită în Parlament de V.G. Morțun, axată pe necesitatea luptei pentru apărarea țării prin propriile forțe ale poporului: „Trebuie să facem noi înșine din țara noastră o stîncă solidă, care să stea mîndră și semeață înaintea amenințătoarelor valuri. Pentru a ajunge aici, pentru a crea această stîncă, trebuie să deșteptăm la viață politică pe fiii, pe urmașii acelor viteji care în atîtea rînduri, și în scurgerea atîtor veacuri ne-au apărat țara și neamul... Ce am fi noi azi ca stat, ca națiune, fără pan-

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 7 și 8/1978.

[2] Amănunte privind activitatea Ligii votului universal, în *Magazin istoric*, nr. 8/1973.

[3-5] *Magazin istoric*, nr. 3/1972; 9/1972; 11/1980.

durii lui Tudor, fără țăranii de la Islaz, fără eroii din Dealul Spirii, fără Peneș Curcanul?"

1897

27 IANUARIE. Încep dezbaterile parlamentare pe marginea proiectului de lege asupra repausului duminical, rezultat al acțiunii hotărîte a clasei muncitoare și a partidului său. Votată la 6 martie legea reprezintă un pas înainte spre impunerea unui sistem generalizat de legislație a muncii.

16 FEBRUARIE. Apare la București (pînă la 14 decembrie) revista *Mișcarea socială*. În numărul din 6 aprilie, la rubrica *Din Rusia*, inserează știrea cu privire la deportarea în Siberia a unui grup de revoluționari ruși, între care și „funcționarul de stat Ulianoff [Vladimir Ilici Lenin]".

14-16 APRILIE. Congresul IV al P.S.M.D.R. (74 delegați) hotărăște: întărirea organizațiilor existente și crearea altora noi, studierea aprofundată a problemei agrar-țărănești, difuzarea largă a literaturii socialiste, intensificarea luptei pentru vot universal.

21 SEPTEMBRIE. Miting la București al Ligii culturale, la care participă muncitori, intelectuali, studenți. Din moțiunea adoptată: „Noi, cetățenii Capitalei, declarăm că nu vom părăsi un singur moment cauza fraților noștri de peste munți".

1898

7-9 APRILIE. Congresul V al P.S.D.M.R. (46 delegați) hotărăște: continuarea activității electorale și parlamentare, întărirea sindicatelor muntitorești, intensificarea propagandei socialiste în mediul rural și crearea în toate județele a cluburilor socialiste țărănești.

23 APRILIE. În urma intensei activități desfășurate de socialiști în rîndurile țărănimii, la Zimnicea se constituie un club socialist țărănesc. În anii 1898-1899 iau ființă peste 300 cluburi, un rol important în organizarea lor revenind militanților socialiști I.T. Banghereanu și Th. V. Ficșinescu. În primăvara anului 1899, ele sînt dizolvate de către guvernul liberal, unii conducători fiind judecați și condamnați[1].

27 MAI-12 IUNIE. *Lumea nouă* publică un ciclu de articole cu prilejul aniversării semicentenarului revoluției din 1848. „Noi serbăm revoluția democratică și socială, aceea care a vrut desființarea clăcii, a nedreptelor deosebiri de drepturi, deci desființarea nobilimii"; „Revoluția, pe lîngă caracterul ei democratic și social, avea unul și mai de seamă: aducerea unității și neatîrnării naționale"[2].

1899

21 FEBRUARIE. Sub titlul *Retragerea mea* se publică declarația lui I. Nădejde, prin care renunță la funcția de conducere din cadrul P.S.D.M.R.: „Aș putea să zic că mă retrag pentru că douăzeci de ani în slujba partidului îmi dau drept să las și altora sarcina grea de a conduce partidul în luptele de toate zilele... Partidul trebuie să se organizeze din nou și să-și hotărască tactica pe viitor, dar *eu* nu mai pot fi omul situației. Trebuie la împrejurări noi și oameni noi".

20-22 APRILIE. Congresul VI al P.S.D.M.R. (43 delegați) dezbate problema viitorului partidului muncitorilor, conturîndu-se două poziții: una — susținută de V.G. Morțun, G. Diamandi, Tache Georgescu — preconizează transformarea P.S.D.M.R. în Partidul Național Democrat, de orientare burghezo-democratică, cealaltă — a grupului de delegați în frunte cu C.Z. Buzdugan, Al. Constantinescu, I.C. Frimu, Iosif Nădejde-Armașu — susține continuitatea organizatorică și programatică a partidului muncitorilor. Congresul își întrerupe lucrările, urmînd a și le relua în zilele de 27-29 iunie 1899. Criza de conducere, pusă în evidență de lucrările congresului, nu poate abate din drum mișcarea muncitorească, care își afirmă tot mai plenar virtuțile revoluționare. Dealtfel, Apelul-manifest *Sîntem și rămînem*, preciza: „Noi nu putem să renunțăm la partidul și la idealul nostru. Sîntem muncitori socialiști și voim să rămînem ca atare, căci interesele noastre, și politice și economice, nu ne îngăduie să fim altfel... Noi sîntem și rămînem soldați credincioși ai steagului roșu al proletariatului internațional și în această direcție vom lupta".

29 IUNIE. Conform hotărîrii Congresului VI, se desfășoară lucrările Conferinței socialiste, în fapt o continuare a congresului (peste 50 delegați). Hotărăște: intensificarea activității de propagandă și de organizare socialistă, atît la orașe, cît și la sate, precum și editarea în continuare a *Lumii noi*, ca „organ al partidului muncitorilor".

1900

20 FEBRUARIE. Marea întrunire muncitorească în Sala constructorilor români din București, adoptă o moțiune în care se afirmă că proletariatul trebuie să se manifeste „ca o masă compactă, cu interesele ei proprii, cu cerințele ei proprii, neascultînd pe cît se poate mai mult decît de glasul conștiinței și al interesului bine priceput și cumpănit".

IULIE-AUGUST. *Lumea nouă* și *Adevărul* publică studiul lui C. Dobrogeanu-Gherea *Socialismul român este el o plantă exotică?* în care autorul demonstrează necesitatea continuării, pe noi trepte a luptei organizate a clasei muncitoare din România.

1901

IUNIE. Prin transformarea vechiului club muncitoresc, se constituie Cercul „România Muncitoare" din București, care urmărește „o acțiune și țintă comună" pentru unirea tuturor muncitorilor și acceptă următoarele principii diriguitoare: „*a)* socializarea mijloacelor de producere; *b)* solidaritatea internațională a muncitorilor; *c)* lupta de clase și lupta politică (inclusiv lupta parlamentară)". Cercul devine centrul politic coordonator al mișcării muncitorești din România, reprezentantul său pe planul relațiilor internaționale și al legăturilor

---

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 12/1975; 8/1978.

cu Biroul Socialist Internațional. În jurul său se grupează celelalte organizații denumite generic „România Muncitoare", care ființează la Ploiești, Pașcani, Iași, Bacău, Buzău, Turnu Severin, Călărași, Brăila, Galați, Constanța, Craiova și care recunosc comitetul cercului din București drept for conducător.

1902

1 IANUARIE. „Pentru ca să-și spună și el cuvîntul în public în chestiunile la ordinea zilei", Cercul socialist din București editează organul de presă *România muncitoare* (seria I — săptămînal —, pînă la 9 iunie). *T. Iordăchescu:* „Entuziasmul ce l-a provocat această apariție e de nedescris. Era doar încoronarea atîtor sforțări". Reapare, ca seria II, la 5 martie 1905.

24 MARTIE. *România muncitoare* analizează critic Legea meseriilor („Legea Missir"), adoptată la 5 martie (legea prevede înființarea corporațiilor, reunind laolaltă patroni și muncitori din mica industrie, în spiritul „armoniei sociale"). Comitetul Cercului „România muncitoare" din Capitală organizează, în anii următori, campanii politice pentru desființarea corporațiilor, organisme care, „prin tendința lor de a menține formele învechite de producțiune, sînt o piedică a progresului economic și social al țării".

1903

11 AUGUST. Își începe activitatea Cercul de studii sociale din Iași, cu scopul de „a cultiva și răspîndi ideile social-democrate; a pregăti terenul pentru regenerarea și unificarea mișcării social-democrate în toată țara".

16 AUGUST. Apare gazeta *Adevărul (Glasul poporului)*, organ al social-democrației române din Transilvania. Din articolul-program: „Sus, românilor muncitori din țara întreagă, asupriți, apăsați și necăjiți. Veniți după noi. Și dacă inima voastră dorește dreptate, egalitate și frățietate, veniți după steagul roșu, pe care este scris *Adevărul*". Publicația dezvăluie situația deo ebit de grea a maselor muncitoare de la orașe și sate, demască politica de deznaționalizare forțată la care sînt supuși românii de guvernul ungar, cultivă legături strînse cu socialiștii din România.

1904

18 APRILIE. Cercul socialist din Capitală editează, în număr unic, ziarul *1-iu Maiu*, prilej „de a ne manifesta *unitatea în concepție, unitatea în principii, unitatea în felul ce-l urmărim*".

1905

24 IANUARIE. Mari manifestații ale muncitorilor din București și Iași în semn de solidarizare cu revoluția burghezo-democratică din Rusia. În țară se distribuie numărul unic al gazetei *Jos despotismul!*, apărut în editura Cercului „România muncitoare".

10 IULIE. Manifestul *Pentru marinarii de pe Potemkin* anunță constituirea, la București și Constanța, a unor comitete pentru ajutorarea marinarilor revoluționari ruși refugiați în România, acțiune pentru care (printr-o adresă către Biroul Socialist Internațional, din 6 martie 1906) mișcarea revoluționară rusă mulțumește mișcării noastre muncitorești[1].

23-25 DECEMBRIE. În prezența a 78 delegați, la Lugoj, se ține primul congres al social-democraților români din Transilvania „deschilinit [deosebit] de acela al celor[lalte] naționalități"; pune accent deosebit pe problemele organizării muncitorimii.

1906

30 APRILIE. Cercul „România muncitoare" inaugurează un amplu ciclu de conferințe susținut de I. Cantacuzino, D. Voinov, I. Teodorescu, Al. Slătineanu, C. Racovski, C.D. Gherea ș.a. *Dimineața:* Cercul socialist a devenit o autentică „universitate populară română".

MAI. Apare, la Cernăuți, gazeta *Lupta*, organ al social-democrației române din Bucovina. Editor: George Grigorovici. Se ridică împotriva asupririi sociale și naționale, în apărarea drepturilor și libertăților românilor, cu convingerea că lupta clasei muncitoare „ne va dezrobi cu desăvîrșire și ne va face liberi în privința națională și economică".

13-15 AUGUST. Conferința mișcării muncitorești din România (94 delegați, inclusiv reprezentanți ai social-democraților români din Transilvania și Bucovina, ceea ce permite organului socialist central să scrie că, atunci, „a fost zămislită și trainic închegată marea Românie socialistă") hotărăște: centralizarea mișcării sindicale sub

conducerea Comisiei Generale a Sindicatelor din România (C.G.S.R.); editarea *Calendarului muncii*, destinat și socialiștilor din provinciile subjugate, pentru a se forma „întîia unitate română socialistă între elementele muncitoare". Se pun bazele Cercului de editură socialistă, cu menirea de a edita broșuri de propagandă, lucrări beletristice cu caracter social, scrieri de economie politică, sociologie, socialism științific.

24-25 DECEMBRIE. La Timișoara are loc Congresul social-democrat român din Transilvania (58 delegați). I.C. Frimu, reprezentantul Cercului „România muncitoare" din București, transmite „salutările proletariatului din România, care luptă pentru aceleași drepturi, pentru aceleași tendințe cu voi".

1907

FEBRUARIE-MARTIE. Marea ridicare la luptă a țărănimii române care cuprinde lumea satului românesc. Prin

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1975.

campanii de presă, întruniri și participări directe la răscoală, clasa muncitoare își manifestă solidaritatea militantă cu cauza dreaptă a țărănimii[1]. Răscoala reprezintă un moment deosebit de semnificativ în afirmarea pe scena politică a alianței muncitorești-țărănești, clase profund interesate în transformarea revoluționară a societății românești.

29 IUNIE-1 IULIE. La Galați, Conferința mișcării muncitorești din România (87 delegați) hotărăște centralizarea, pe baze programatice și statutare unice, a tuturor organizațiilor socialiste, în cadrul Uniunii Socialiste din România (U.S.R.) Comitetul Central al U.S.R.: I.C. Frimu — secretar, M. Gh. Bujor, N.D. Cocea, Gh. Cristescu, C. Racovski. *România muncitoare:* „Muncitorii fac parte dintr-o Uniune Socialistă, dintr-un partid politic"; „Uniunea Socialistă este expresiunea politică a muncitorimii, reprezentanta ei pe tărîm cetățenesc".

5-11 AUGUST. Delegația U.S.R. (N.D. Cocea, Andrei Ionescu, Alecu Constantinescu și Cristian Racovski) participă la Congresul socialist internațional de la Stuttgart. Raportul românilor pune din nou în dezbaterea forumului internațional chestiunea agrar-țărănească, precizînd că „pentru România a tuală, suprimarea clasei marilor proprietari de latifundii și împărțirea a estora din urmă este o problemă de viață și de moarte".

AUGUST. Apare la Iași revista teoretică *Viitorul social* (pînă în iunie-iulie 1908, apoi în anii 1913-1914 și 1916). Prin studiile publicate în paginile sale se dă o lovitură puternică ideologiei poporaniste.

23-24 DECEMBRIE. La Arad, în prezența a 91 delegați, se desfășoară Congresul social-democrat român din Transilvania; U.S.R. este reprezentată de I.C. Frimu, Cristian Racovski și Elena Carenin.

[1] Amănunte în *Magazin istoric*, nr. 3/1977.

1908

6-8 IANUARIE. Conferința mișcării muncitorești din România (84 delegați) adoptă statutul care, în art. 1, precizează: „Uniunea Socialistă din România are de scop să întrunească printr-o acțiune comună toată muncitorimea din România, organizînd-o în partid de clasă și întrunind-o spre desăvîrșita ei dezrobire economică, politică și culturală".

21 SEPTEMBRIE. Comitetul Central al U.S.R. hotărăște inițierea unei campanii de adunări publice în favoarea votului universal, în momentul cînd cercuri politice burgheze pun în discuție posibilitatea unei asemenea reforme. Punctul culminant este atins la 7 decembrie, prin întrunirile de la sălile „Ovidiu", „Pomul Verde" și de la sediul Cercului „România muncitoare", la care participă 8 000 cetățeni. Se adoptă un memoriu al U.S.R. și C.G.S.R. care este apoi înaintat Parlamentului și în care se propune „o operă de regenerare socială", prin reforme radicale: „o largă expropriere" a marii proprietăți, pentru „a dezlega grava problemă țărănească"; o autentică legislație a muncii; votul universal, menit să faciliteze maselor accesul „la viața publică și la responsabilitățile guvernării".

27-28 DECEMBRIE. Are loc Congresul social-democrat român din Transilvania. „Fărădelegile comise din partea autorităților față cu muncitorimea română" duc la interzicerea congresului ce urma să se țină în Arad. Cei 31 delegați declară: „Nu ne vom lăsa terorizați, ci cu orice preț vom ține acest congres". Ei merg la Timișoara și țin congresul, care hotărăște întărirea muncii organizatorice și a activității de propagandă.

1909

24 IANUARIE. Își începe activitatea Cercul feminin din Ploiești, inițiativă urmată de înființarea unui cerc similar în Capitală.

8 MARTIE. Socialiștii români din Bucovina aniversează evenimentele revoluționare de la 1848, cu convingerea că „adevărata și desăvîrșita dezrobire va veni numai prin clasa muncitorilor pentru națiа română și pentru lumea întreagă".

24 MAI. U.S.R. condamnă măsurile samavolnice luate de autoritățile din teritoriile românești subjugate împotriva unor cunoscuți luptători pentru unitate națională: „Protestăm împotriva expulzării d-lui Iorga din Bucovina": „Muncitorimea organizată, alături de studențimea universitară și de cetățenii Capitalei", la 23 decembrie, înfierează „atitudinea dușmănoasă a guvernanților unguri, care a întemnițat pe poetul Octavian Goga, inimosul luptător pentru libertățile românilor de peste munți".

19 DECEMBRIE. Mare întrunire publică muncitorească la Sala „Dacia", în semn de protest „împotriva legii scelerate [legea în contra sindicatelor, asociațiunilor profesionale a funcționarilor statului, județelor, comunelor și stabilimentelor publice — „Legea Orleanu"] care desființează, de fapt, prin dispoziții anticonstituționale... dreptul sfînt de asociațiune și de grevă". Se hotărăște convocarea congresului de transformare a Uniunii Socialiste din România în Partidul Social-Democrat din România.

25-27 DECEMBRIE. La Belgrad, Conferința socialiștilor din Balcani adoptă o rezoluție, subscrisă și de U.S.R., în care se relevă necesitatea alianței statelor balcanice „ca mijloc de apărare împotriva politicii de expansiune economică și teritorială a imperialismului cotropitor".

26-27 DECEMBRIE. La Brașov se desfășoară lucrările Congresului social-democrat român din Transilvania (58 delegați din 30 orașe și comune).

Ion MAMINA, doctor în istorie,

Vasile NICULAE, doctor în istorie

CONSTANTIN DOBROGEANU-GHEREA

ÎN FAMILIE ŞI CU PRIETENII

Academician RADU CODREANU

Păstrez, din anii copilăriei, amintiri scumpe despre Constantin Dobrogeanu-Gherea, acea luminoasă figură de mare prevestitor al transformărilor sociale adînci pe care le trăim. Ambianţa de generos umanism a ospitalităţii sale, legendară de pe atunci, a atras, firesc, şi a unit şi pe aceia care mai apoi mi-au fost părinţi.

Tatăl meu, Filip Codreanu (1856-1930), urmărit de ohrana ţaristă pentru propagandă revoluţionară, a trecut Prutul către sfîrşitul anului 1878, aşa cum făcuse cu cîţiva ani înainte şi ruda sa mai vîrstnică, Nicolae Codreanu (1850-1878)[1], care îl şi atrăsese spre ideile socialiste. Pe teritoriul României, Filip Codreanu a intrat în legături strînse şi cu C. Dobrogeanu-Gherea[2]. Pînă la studiile sale la Facultatea de medicină din Bucureşti (1888-1895), a domiciliat în Ploieşti, fiind un intim al familiei marelui revoluţionar, după cum ne arată şi autografele acestuia pe volumele de *Studii critice* (1890): „Fratelui Codreanu ca semn de stimă şi iubire".

La rîndul său, mama mea, Alexandrina Alexandrescu (1876-1946), devenind, la liceul din Ploieşti, colegă de clasă cu Ştefania, fiica lui Dobrogeanu-Gherea, îşi cîştigase afecţiunea durabilă a familiei acesteia. După ce a ajuns profesoară de matematici la Bacău

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1969; 10/1970, 12/1971 şi 4/1976.

s-a căsătorit cu dr. Filip Codreanu (1903), pe care îl cunoscuse în același mediu socialist.

Transferați la Tulcea, soții Codreanu au găsit acolo prieteni socialiști, ca dr. Petru Alexandrov (1846-1911), Gr. Panaitescu și Andrei Ionescu. La propunerea lui Dobrogeanu-Gherea de a deschide împreună un restaurant, asociind și pe un alt refugiat politic, Andrei Dumitrescu, s-au stabilit în București, în 1906. Situat între Calea Victoriei și str. Academiei, peste drum de Hotelul „Continental" existent și astăzi, retaurantul, numit „Andrei Dumitrescu", a fost un loc de întîlnire a militanților socialiști, frecventat și de intelectualitatea vremii, nu numai pentru faima lui culinară. După ocuparea Bucureștilor, în primul război mondial, de către trupele germane, austro-ungare, bulgare și otomane, localul a fost rechiziționat drept cazinou pentru trupele otomane. Clădirea a fost dărîmată în perioada de reconstrucție a Capitalei, după desăvîrșirea unității naționale. Două plăci comemorative indică acum evenimentele social-politice de mare anvergură istorică al căror sediu a fost odinioară: aici s-au desfășurat lucrările din 8-10 mai 1921 ale marelui congres al Partidului Comunist Român și Conferința generală din 19-20 martie 1922 pentru crearea Uniunii Tineretului Comunist.

De la etajul doi al locuinței noastre, de atîtea ori am petrecut cu privirea pe Dobrogeanu-Gherea sau cum îi ziceam, „nenea Costică" urcînd sau coborînd anevoie mulțimea de trepte, sprijinindu-se de un baston din cauza infirmității de la picior. Venea de la Ploiești, însoțit întotdeauna de „tanti Sofia" și expresia lui de preocupare îngrijorată, cu o umbră de oboseală, se îndulcea cu un zîmbet față de noi, copiii. Odată, trecînd să ne vadă înainte de a pleca să viziteze familia Zarifopol, la Leipzig, m-a întrebat ce jucărie să-mi aducă, și la întoarcere m-a făcut fericit cu un cal mare, excelent imitat, pe un balansoar, așa cum i-l cerusem atunci și de care nu uitase.

În 1911, în aceeași locuință, părinții mei au adăpostit cîtva timp pe scriitorul rus Vladimir Korolenko, venit cu soția, Andotia Semenovna și cu cele două fete, Sonia și Natașa, pentru a-l veghea pe cumnatul său, doctorul Petru Alexandrov, grav bolnav care, dealtfel, a și murit. Dobrogeanu-Gherea se interesa stăruitor de Alexandrov, deoarece cu toții erau uniți printr-o veche prietenie și aceleași idealuri sociale. Andrei Dumitrescu și dr. Filip Codreanu, asumîndu-și toate cheltuielile privitoare la îngrijirea pînă la capăt a prietenului lor bolnav, au transmis avutul rămas de la acesta Cercului de editură socialistă ca „Fond dr. Alexandrov Petrov Ivanovski", din care s-a tipărit, în 1916, lucrarea *Originile socialismului științific* de F. Engels în traducerea dr. Cristian Racovski, anunțîndu-se, în continuare, reeditarea lucrării *Concepția materialistă a istoriei*, de C. Dobrogeanu-Gherea și publicarea celei despre *Esența constituției* de Ferdinand Lassalle. Pînă la izbucnirea războiului, în 1914, tatăl meu primea regulat revista lui Vladimir Korolenko, *Ruscoe Bogatsvo* (Tezaurul rusesc).

Păstrez cărțile de membră a Partidului Social-Democrat pe anii 1915 (nr. 564) și 1916 (nr. 1 372) ale mamei mele, care activa sub numele de Ileana Pralea, cu care își și semna articolele în revista *Viitorul social* și în ziarul *Lupta*. Cartea de membră din 1915 poartă semnăturile lui Dimitrie Marinescu, pentru secretarul partidului și Soniei Hussar (soția lui Ilie Moscovici), care era secretară a Secțiunii București, iar aceea din 1916 este, respectiv, semnată de Gh. Cristescu și Rozalia Frimu. Însoțind pe mama la Clubul socialist din str. Sf. Ionică nr. 12 sau la serbările cîmpenești de 1 Mai, am cunoscut pe mulți fruntași ai partidului de pe atunci: dr. C. Ottoi-Călin și Maria Ottoi, I.C. Frimu, Izu și Jeana Brănișteanu, Ilie Moscovici, dr. Ecaterina Arbore, Theodor și Aurelia Iordăchescu, I. Sion, Barbu Lăzăreanu și familia sa, dr. L. Ghelerter și alții. Prin aceleași împrejurări, am vizitat, la locuința sa, pe venerabilul cărturar Zamfir C. Arbure[1], de la care am găsit valoroase scrieri în biblioteca tatălui meu.

Neuitatele vacanțe la Sinaia

Timpul cel mai îndelungat petrecut cu membrii familiei Dobrogeanu-Gherea era în cursul vacanțelor mari, la Sinaia, unde ne instalam în apropierea locuinței lor și ne întîlneam zilnic, ceea ce însemna pentru noi o nesfîrșită desfătare, pe care o plănuiam și o așteptam cu nerăbdare de la un an la altul. Fotografia din pagina 9 oglindește, perioada poate de cea mai fericită împlinire din viața lui C. Dobrogeanu-Gherea (1912), înainte de cascada anilor amenințători care au dus la primul război mondial. Întreaga familie este reunită în parcul vilei Albuleț (proprietatea Ardelea), pe suișul de după mănăstire, înspre Furnica, și ale cărei poteci și desișuri ni se păreau misterios întortocheate în jocurile noastre de copii. Predilecția pentru peisajul din Sinaia a determinat pe Dobrogeanu-Gherea să achiziționeze, în 1915, casa de la nr. 3 de pe str. Luther, care astăzi îi poartă numele.

În fotografie, Dobrogeanu-Gherea este îmbrăcat ca în plimbările sale scurte, în care se recrea de oboseala scrisului sau își petrecea prietenii veniți să-l viziteze, ca familiile Caragiale, Delavrancea, dr. Alceu Urechiă etc. Soția lui, Sofia (1859-1939), domină în centrul grupului, vădind firea energică cu care reușea să conducă treburile unei gospodării complicate, renunțînd la îndeletnicirile publicistice. După vorba ei moldovenească neaoșe, fiind născută la Iași, n-ai fi bănuit că era fiica emigrantului revoluționar polonez, Grigorii Parcevski. Sora ei de la Piatra Neamț, Profira, căsătorită Istrati, cu un frate al savantului chimist dr. Constantin I. Istrati, a administrat, împreună cu soțul

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1971.

său, proprietatea de la Şurăneşti (actualmente Emil Racoviţă, în jud. Vaslui) a vestitului nostru biolog, Emil Racoviţă, în timpul îndelungatei şederi a acestuia în Franţa.

Dobrogeanu-Gherea şi-a început căsnicia la 19 ani, soţia lui fiind doar de 16 ani şi au avut, în ordinea naşterii, următorii trei copii: Ştefania (1876-1944), numită familiar „Fani" sau „Tănişor", Alexandru (1879-1937), căruia i se zicea „Saşa" şi, mult mai tîrziu, Ionel (1895-1978). Ştefania, pianistă înzestrată, a urmat conservatorul la Leipzig, unde s-a şi stabilit, căsătorindu-se, în 1902, cu Paul Zarifopol (1874-1934), dintr-o familie de la Cîrligi (jud. Roman), licenţiat la Universitatea din Iaşi (1898) şi care şi-a susţinut doctoratul în filologie, în Germania (la Halle, 1904), la puţin timp după Sextil Puşcariu. Din amintirile de tinereţe ale acestuia din urmă (volumul *Călare pe două veacuri*, 1968) aflăm cît de talentată era Ştefania, pe care o denumea „Gheriţa" şi cît de mult a contribuit ea la cultura lui muzicală. Familia Zarifopol a fost statornicită în Leipzig pînă la începutul primului război mondial (1914), primind vizitele rudelor şi prietenilor din ţară, ca I. L. Caragiale, multă vreme el însuşi domiciliat la Berlin, şi dr. C. Racovski. Relaţiile cu aceştia sînt consemnate într-o importantă corespondenţă, numai fragmentar publicată.

În fiecare vară, soţii Zarifopol se reuneau cu familia Dobrogeanu-Gherea, la Sinaia, aducînd pe cei doi copii, Sonia şi Paul, zis mai ales „Koki", de care mă leagă o prietenie de neuitat. La fel ca în fotografie, Paul Zarifopol, „Păvălucă" în familie, era mereu echipat sportiv, plăcîndu-i să facă, împreună cu Ionel Gherea şi diferiţi prieteni, excursiile obişnuite de la Sinaia: Piatra Arsă, Vîrful-cu-Dor, Peştera, Caraiman, care pentru noi cei mici aveau rezonanţe fabuloase. Pe „Herr Doktor" Zarifopol mi-l reamintesc afabil, cu o conversaţie cuceritoare şi o vie înclinare pentru muzică, mai ales cea wagneriană, care îl atrăgea deseori la pian să exerseze la patru mîini cu soţia sau cu Ionel Gherea. Mult după aceea, am ajuns să-mi dau seama de concordanţa dintre fermitatea concentrată a trăsăturilor sale şi anticonformismul ireductibil al concepţiilor lui estetico-literare. Ştefania Zarifopol, cea mai veche prietenă a mamei mele, avea cordiale legături cu muziciene cunoscute ale timpului: Florica Musicescu, Margareta Cernovodeanu, Muza Ciomac, cu care se întîlnea la Sinaia.

Sinaia, 1912: C. Dobrogeanu-Gherea, în mijlocul familiei sale. De la stînga la dreapta, în spate: Maria şi soţul ei — Al. Dobrogeanu-Gherea, C. Dobrogeanu-Gherea, Ionel Dobrogeanu-Gherea, Ştefania (Fani) şi soţul său — Paul Zarifopol; în faţă: „Koki" Zarifopol, Fani Dobrogeanu-Gherea, Sofia Dobrogeanu-Gherea şi Sonia Zarifopol

În p. 7: Constantin Dobrogeanu-Gherea într-un cerc de prieteni socialişti (după 1880). De la stînga la dreapta: Victor Cr sescu (1856-1917), fost coleg de studii medicale cu Filip Codreanu şi, paralel cu o destoinică activitate epidemiologică, s-a afirmat în literatură cu pseudonimul Ştefan Basarabeanu; Ştefan Nicolaevici-Culaşco — venit în ţară odată cu Gherea şi mort curînd la Ploieşti de tuberculoză; C. Dobrogeanu-Gherea; Filip Codreanu; Ducescu şi dr. Petru Alexandrov

„Saşa" şi Aurel Vlaicu

Temperamentul deschis, curajos al fiului lui C. Dobrogeanu-Gherea, Alexandru i-a rezervat însă un grav destin. A studiat la München, odată cu alţi români, ca: arhitectul Remus Iliescu, care a participat la amenajările expoziţiei din 1906 în Parcul Libertăţii de astăzi şi pictorul Octav Băncilă, de o impetuoasă inspiraţie în redarea suferinţelor maselor muncitoare. Absolvind politehnica în 1903, Alexandru Dobrogeanu a revenit în ţară cu soţia, müncheneza Marie Zollner şi fetiţa lor Ştefania („Fani"), născută în acelaşi an. După ce a funcţionat ca inginer, la Cîmpina şi Ploieşti, a trecut profesor la Şcoala de arte şi meserii din Bucureşti, unde a sprijinit pe Aurel Vlaicu să-şi construiască avionul şi

astfel ei au ajuns buni prieteni. Pierderea fiului maimic, Ion (denumit „Ninia", 1907-1911), răpus de scarlatină, l-a decis să caute uitarea la Ploiești, alături de părinți, pe care îi ajuta la administrarea restaurantului gării (astăzi Ploiești-Sud). S-a consacrat apoi cu abnegație mișcării socialiste, iar activitatea sa după 1921 în rîndurile partidului comunist l-a expus la arestări și condamnări repetate, împotriva cărora a declarat de mai multe ori greva foamei, cu răsunătoare ecouri în presa vremii[1]. Refugiindu-se în Uniunea Sovietică, Alexandru Dobrogeanu-Gherea a ajuns, ca și alți militanți, o victimă a cultului personalității lui Stalin și a fost executat în decembrie 1937[2].

Cu firea lui retrasă, meditativă, cu o constituție mai puțin robustă, Ionel Dobrogeanu-Gherea era înconjurat de părinții săi cu o grijă deosebită, mai ales că venise pe lume aproape două decenii după ceilalți frați. A fost un spirit rafinat, avid de cunoaștere, care a oscilat cu succes între muzică și filozofie, în care a lăsat studiul de subtilă analiză *Le moi et le monde* (1938). Merită semnalată încercarea sa de roman *Nevinovății viclene* (1920), care pornește de la împrejurări trăite, scris împreună cu Luca I. Caragiale („Luki"), fiul mai mic al dramaturgului. Aveau atîtea afinități sufletești încît Luki Caragiale a și intrat în familia Gherea, luînd în căsătorie pe Ștefania, fiica lui Alexandru Dobrogeanu, dar acest promițător talent s-a stins foarte tînăr (1893-1921). Printr-o recăsătorie ulterioară, Ștefania a rămas cu numele de Lipatti. Diferența nu prea mare de vîrstă și interesul pentru biologie l-au apropiat și mai mult pe Ionel Gherea de mine, și astfel, în anii dinaintea ultimului război, străbătea toată Sinaia să ajungă la Stațiunea zoologică de la Cumpătul, unde îl amuzam cu tot felul de observații microscopice pe organisme vii. Tot acolo, cu un deceniu înainte, mama lui, Sofia Dobrogeanu-Gherea, venise special cu o trăsură să-mi ceară vești despre mama. În timpul din urmă, Ionel Dobrogeanu-Gherea a publicat un volum de prețioase *Amintiri* (1968) despre prietenia tatălui său cu I. L. Caragiale, despre primul fiu al acestuia, Matei I. Caragiale (1885-1936), cunoscut prin romanul *Craii de Curte-Veche* și despre George Enescu, pe care l-a acompaniat la pian în multe turnee de concerte prin țară.

Ultimii ani

Vacanța anului 1916 a fost ultima în care am mai regăsit familia Dobrogeanu-Gherea în obișnuita atmosferă captivantă de la Sinaia, deși peripețiile războiului, care ne încercuia din ce în ce mai strîns, creau tensiuni și îngrijorare. Am rămas pînă în septembrie, cînd începutul operațiilor noastre militare transformase hotelurile din parc în spitale pentru răniții aduși de pe front. Trenul de seară cu care am încercat să ne întoarcem la București, în același compartiment cu prof. G. Severeanu, radiolog, ne-a abandonat după miezul nopții la triajul Gării Ploiești, unde, cu mamaşi sora mea mai mică, Elena, am avut norocul să scăpăm teferi de un atac aerian cu bombe care explodau înspăimîntător în jurul nostru. Am ajuns abia a doua zi către prînz în Capitală cu o căruță țărănească, a cărei încărcătură de pepeni am plătit-o pentru ca vizitiul să ne transporte în locul lor.

Simțindu-se amenințat în urma alianței României cu Rusia țaristă, ai cărei agenți îl prigoniseră în trecut, C. Dobrogeanu-Gherea s-a stabilit în Elveția, pînă la încetarea ostilităților și a ocupației germane. Pe de altă parte, după retragerea în Moldova, familia Zarifopol a fost adăpostită la Poltava, în Ucraina (1917-1918) de scriitorul Vladimir Korolenko.

Întorcîndu-se suferind în țară, C. Dobrogeanu-Gherea, care cumpărase o locuință în București pe strada Spătarului nr. 28, a fost nevoit să se interneze în sanatoriul prof. D. Gerota, pentru o operație, la care n-a putut rezista. Acolo l-am văzut ultima oară, cu figura patriarhală istovită de boală, sub privegherea înțeleaptă a soției sale Sofia și primind mărturiile de afecțiune ale prietenilor, cum a fost prof. D. Voinov, care l-a vizitat atunci. Puțin după aceea, o mare de oameni avea să-l petreacă la Cimitirul „Sf. Vineri" și mi-a rămas întipărită durerea tatălui meu care-i purta un adevărat cult, legat de peripețiile unei tinereți comune.

În cariera mea ulterioară de biolog, succesiv asistent al profesorilor Dimitrie Voinov și Emil Racoviță, în relațiile mele cu maeștri ca Ioan Cantacuzino și Paul Bujor sau ca dr. Ștefan Irimescu și prof. Dragomir Hurmuzescu, am avut mereu prilejul de a înregistra cu bucurie influența fecundă pe care școala de umanism socialist a lui C. Dobrogeanu-Gherea a avut-o asupra vîrfurilor intelectualității noastre științifice.

Prețuirea lui unanimă, ca un focar de lumină și omenie, atestă superioritatea morală cu care Constantin Dobrogeanu-Gherea a știut să împodobească idealurile mișcării noastre muncitorești.

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1971.
[2] *Anale de istorie*, nr. 2-3/1968, pp. 24-37.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

G. BRĂTESCU: *Relațiile medicale româno-ruse în perioada 1859-1917*; SEXTIL PUȘCARIU: *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895-1906)*; I.G.BUDAK: *Obscestvenno-politiceskoe dvijenie v Bessarabii v poslereformennii period*; N. ROMANENKO: *Nikolai Zubku-Kodreanu* (în volumul *Borît revolusionnogo podpolea Moldovii*); M. M. ZALÎȘKIN: *Novie arhivnie materiali o rumâno-russkih revolusionih svesiih v 1875-1878 godah*.

STATUL ASĂNEŞTILOR

DINU C. GIURESCU

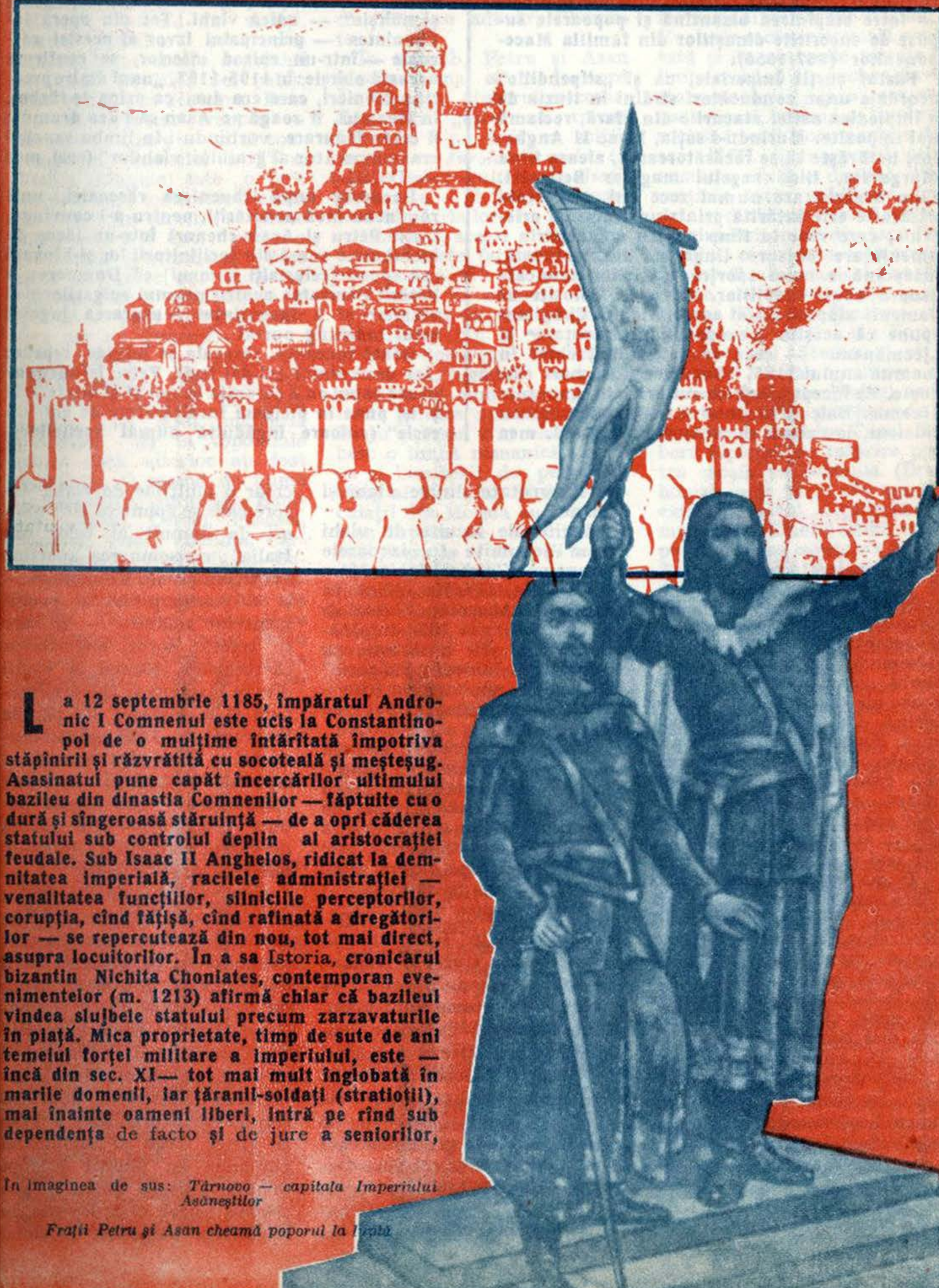

La 12 septembrie 1185, împăratul Andronic I Comnenul este ucis la Constantinopol de o mulţime întărîtată împotriva stăpînirii şi răzvrătită cu socoteală şi meşteşug. Asasinatul pune capăt încercărilor ultimului bazileu din dinastia Comnenilor — făptuite cu o dură şi sîngeroasă stăruinţă — de a opri căderea statului sub controlul deplin al aristocraţiei feudale. Sub Isaac II Angheios, ridicat la demnitatea imperială, relele administraţiei — venalitatea funcţiilor, silniciile perceptorilor, corupţia, cînd făţişă, cînd rafinată a dregătorilor — se repercutează din nou, tot mai direct, asupra locuitorilor. În a sa Istoria, **cronicarul bizantin Nichita Choniates, contemporan evenimentelor (m. 1213) afirmă chiar că basileul vindea slujbele statului precum zarzavaturile în piaţă. Mica proprietate, timp de sute de ani temeiul forţei militare a imperiului, este — încă din sec. XI — tot mai mult înglobată în marile domenii, iar ţăranii-soldaţi (stratioţii), mai înainte oameni liberi, intră pe rînd sub dependenţa** de facto şi de jure **a seniorilor,**

În imaginea de sus: Tărnovo — capitala Imperiului Asăneştilor

Fraţii Petru şi Asan cheamă poporul la luptă

care-şi subordonează, în plus, şi administraţia locală. Tensiunile sociale, potenţate şi de clocnirile repetate între fracţiunile nobiliare, se acumulează pînă la treapta cînd un incident sau altul este de ajuns pentru a detona răscoala. Înrăutăţirea climatului social agravează şi conflictul latent — manifestat făţiş doar arareori — între stăpînirea bizantină şi popoarele supuse de cuceririle dinaştilor din familia Macedonenilor (867-1056).

Fastul curţii imperiale, ca şi „stipendiile" acordate unor conducători străini în iluzia de a împiedica astfel atacurile din afară, reclamă noi impozite. Murindu-i soţia, Isaac II Angelos, hotărăşte să se recăsătorească, aleasa fiind Margareta, fiica regelui maghiar Bela III. Cum aceasta are numai zece ani, proiectata căsătorie este întărită printr-un tratat de prietenie, care vine la timp pentru a îndepărta o ameninţare dinspre Ungaria, dar, totodată, înseamnă o nouă sporire a dărilor aruncate asupra contribuabililor. Metodele folosite de oamenii stăpînirii sînt aspre. Nichita Choniates spune că aceştia procedau „fără cruţare" şi „jecmăneau" — ceea ce determină, chiar în toamna anului 1185, izbucnirea unei mari răscoale. Ea începe printre locuitorii din „muntele Haemus [Balcani], care mai înainte se numeau misieni, iar acum se cheamă vlahi [subl. mea — D.C.G.] — şi care încredinţaţi de inaccesibilitatea ţinutului (în care locuiau) şi bizuindu-se pe fortăreţele (lor), care sînt şi foarte numeroase şi ridicate pe stînci abrupte, s-au sumeţit şi altă dată împotriva romeilor [bizantinilor]... Şi erau izvoditori ai nenorocirii şi agitatori ai întregului neam, unul Petru şi (cu) Asan, de acelaşi neam şi obîrşie" — adică vlahi. Tot din opera lui Choniates — principalul izvor al acestei răscoale — într-un episod ulterior, se confirmă această obîrşie: în 1195-1197, „unuia dintre preoţii prizonieri, care era dus, ca prins de război, în Haemus, îl roagă pe Asan să-i dea drumul; îl cerea îndurare vorbindu-i în limba sa, căci era cunoscător al graiului vlahilor" (subl. mea — D.C.G.).

Deoarece după izbucnirea răscoalei, unii rămîneau încă nehotărîţi, pentru a-i convinge, fraţii Petru şi Asan cheamă într-un lăcaş de închinare o sumă din sprijinitorii lor şi-i învaţă „să spună [celorlalţi oameni] că Dumnezeu a hotărît libertatea pentru neamul bulgarilor şi al vlahilor şi a încuviinţat scuturarea jugului celui îndelung purtat..."

Odată începută, răscoala se întinde repede: „iar unul dintre cei doi fraţi, Petru îşi încununează capul cu o coroniţă de aur şi-şi meştereşte şi îşi pune în picioare încălţăminte de culoare roşie" (culoare îngăduită numai bazilelor).

Numerosul neam al vlahilor

Neamul vlahilor era binecunoscut oficialităţilor de la Constantinopol: prin vlahi ele desemnau comunităţile de limbă romanică, continuatoare ale populaţiilor de limbă latină din Peninsula Balcanică. Numele venise de la germanici, pentru care *romanus* era tradus prin *walah*; denumirea, cu acelaşi înţeles, a fost apoi preluată de slavi, iar de la aceştia de bizantini şi — mai tîrziu — de unguri[1].

Prima ştire sigură despre vlahi este consemnată de cronicarul bizantin Georgios Kedrenos. În anul 976, David, fratele ţarului bulgar Samuil, este ucis, între Castoria şi Prespa, la locul „«Stejarii frumoşi» de nişte vlahi cărăuşi". Trei ani mai tîrziu, împăratul Vasile II acordă lui Niculiţă „conducerea vlahilor din Elada". În 1066, vlahii din regiunea Larissa, conduşi de protospatharios Niculiţă Delphinos, se răzvrătesc împotriva autorităţilor: trupele rebelilor sînt recrutate dintre vlahi şi bulgari.

Teritoriile locuite de vlahi erau denumite în izvoarele bizantine *Vlahii: Vlahia Mare* în Tesalia, *Vlahia Mică* în Etolia şi Acarnia, *Vlahia de Sus*, în Epir; la 1020 împăratul Vasile II hotărăşte ca „vlahii din întreaga Bulgarie" să asculte, pentru cele bisericeşti, de arhiepiscopul de Ohrida[2].

Dar cei ce pornesc răscoala în 1185, împreună cu bulgarii, sub conducerea lui Petru şi Asan, sînt vlahii din părţile Munţilor Haemus. Prezenţa vlahilor în această regiune este confirmată şi prin alte ştiri. În 1094, Pudilă, fruntaş al vlahilor de aici, aduce împăratului Alexie I Comnenul, ştirea despre trecerea Dunării de către cumani, veniţi să prade. Cu ajutorul unor vlahi, cunoscători ai locurilor, cumanii străbat cîteva trecători în Munţii Balcani şi ocupă mai multe localităţi, între ele Goloe (lîngă Lazarevo de azi). La 1166, protostrategul Leon Vatatzes aduce spre Dunăre, pentru a ataca pe regele Ungariei, „o altă oaste numeroasă, din altă parte, ba chiar o mulţime de vlahi, despre care se spune că sînt coloniii de demult ai celor din Italia"; consemnarea aparţine istoricului Ioan Kinnamos[3] — şi el contemporan al evenimentelor relatate — şi care se referă, socot majoritatea cărturarilor, tocmai la vlahii dintre Haemus şi Dunăre, precum şi la romanii din părţile Dobrogei. La 1189, oştenii cruciadei a III-a sînt atacaţi — notează călugărul cronicar Ansbertus — „în marea pădure a Bulgariei" (în partea de vest a Balcanilor) de greci, bulgari, sîrbi şi vlahi.

Geoffroy de Villehardouin, cronicar al cruciadei a IV-a, arată şi el cum cruciaţii sînt întîmpinaţi, pe ţărmul Mării de Marmara, la o zi de drum de Rodesto, de către „cumanii şi vlahii şi grecii localnici" (Li Commain et li Blac et li Grieu de la terre). Cînd Bonifaciu de Montferrat, unul din conducătorii cruciadei a IV-a şi viitor rege al Salonicului pătrunde în Munţii Rodopi venind dinspre golful Lagos (Marea Egee), el se loveşte de rezistenţa bulgarilor localnici

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 12/1975; 2/1977; nr. 6/1975.

(li Bougre de la terre). Dar după cinci zile de mers de la Adrianopole, împăratul Balduin de Flandra — primul monarh al Imperiului latin de răsărit — ajunge la poalele muntelui Viahiei (al pié de la montaigne de Blaquie) lîngă orașul „Eului"; intrînd în munți, oastea „latinilor" este amenințată, la întoarcere, de „vlahii localnici" (li Blac del païs); sînt vlahii din Haemus. Pentru alt cronicar francez — Robert de Clary — și el contemporan cruciadei a IV-a, Vlahia (Blaquie) este „o țară întinsă, care toată este închisă de munte, în care nu se poate intra sau ieși decît printr-o trecătoare [strîmtoare]" (une molt fort terre qui toute est enclose d'unes montaignes si que on n'i peut entrer ne issir fors par un destroit).

De amintit, în sfîrșit, că vlahii locuitori între Munții Balcani și Dunăre (în fosta Moesia), au lăsat mărturia prezenței lor în toponimie (chiar dacă ulterior au fost asimilați). O seamă de nume de localități: Gurguliat, Banișor, Cârnul, Cercel, Păsărel, Văcărel, Vlasi, Vlahinia, Cărnol, Crețul, Picior, Mușat, Bucur, Bucurovo, Ruguleț, Strîmți — ultimele trei chiar în părțile Tărnovei unde și-au avut reședința și frații Petru și Asan — dovedește existența comunităților vlahe între Dunăre și Munții Balcani.

Aliații din nordul Dunării

Pornită de vlahii și bulgarii din regiunile răsăritene ale Munților Balcani, răscoala se întinde. Isaac II Anghelos încearcă, în vara anului 1186, s-o curme cu armele. Atacul bazileului reușește la început; răsculații se află în cumpănă, nu pot rezista, iar Petru, Asan și sprijinitorii lor se văd siliți să treacă la nord de Dunăre. Împăratul ar fi putut controla acum întreaga regiune dacă ar fi știut să folosească situația nou creată prin atacul său. O spune limpede și Choniates: Anghelos ar fi trebuit „să pună străji în cetățile de acolo" (adică din Moesia), să ocupe cu garnizoane toate punctele strategice. El „n-a făcut însă nimic de felul acesta" și s-a mulțumit să se retragă, după ce a dat foc clăilor de grîne „fără să se mai îngrijească de situația încă gravă a regiunii", conchide cu adevăr, Choniates.

În schimb, Petru și Asan găsesc tocmai acum, la nord de Dunăre, ajutorul necesar. Răsculații „care au trecut Istrul și s-au unit cu sciții, după ce *au înrolat de acolo, în voie, o mare mulțime de aliați*, [subl. mea — *D.C.G.*] se întoarseră în patria lor, în Moesia".

Cine sînt acești aliați? Cronica folosește termenul arhaizant de „sciți". În realitate, este vorba de cumani — arătați explicit în alte părți ale textului — cît și de românii nord-dunăreni. Realitățile epocii ne îngăduie să-i cuprindem în mod firesc pe români printre amintiții aliați. Petru și Asan sînt vlahi, vorbesc o limbă romanică, la fel ca și locuitorii de pe malul stîng al fluviului. Și dacă răsculații din Moesia au tratat și s-au înțeles cu cumanii, *e și mai firesc ca ei să se fi înțeles direct cu românii care erau din totdeauna oamenii locului. De altfel, acești români nord-dunăreni, aveau, de sute de ani, propriile lor întocmiri sociale, judiciare, teritoriale, militare.*

Dăinuirea organizării militare în rîndul comunităților daco-romane și românești, faptul că ele își păstraseră armele proprii, în timpul îndelungat al migrațiilor, este dovedit de o serie de denumiri: *oaste* (din latinescul hostis), *arc* (arcus), *săgeată* (sagitta), *lance* (lancea), *coif* (cofea), *fuști* (fustis), *măciucă* (matteuca). Iar șocul migratorilor, care avuseseră inițial o putere armată superioară, se reflectase, semnificativ, în mentalul comunităților românești, prin noțiunile: *dușman, război, bejenie*, ca și *sabie, suliță, steag* și *buzdugan*, intrate în vocabular, tocmai în amintita perioadă a migrațiilor.

De asemenea, aceste comunități cunoscuseră, în timp, un treptat proces de diferențiere atît în teritoriul lor, cît și în organizarea pe zone teritoriale mai mari. Este ceea ce atestă noțiunile provenite din lexicul latin: *jude* (din judex), cu înțelesul de stăpîn de țărani dependenți; *judec*, adică om liber (derivat tot din judex), *popor* (populus), cu o dublă accepțiune — teritorială și fiscală; *țară* (terra), *județ* (judicium) și *ținut* (tenetum) ca formațiuni teritoriale mai mari. Evoluția socio-teritorială e arătată și de noțiunile intrate în limba română din vechea slavă, și anume: *boier, jupan, cnez, cnezat, voievod, voievodat*. Evoluție socială în care documentele din sec. XIII și începutul celui următor arată o deplină diferențiere între nobilimea feudală și țărănime. Astfel, pe domeniul Britoniei[1] din țara Hațegului, o serie de sate românești (villae olachalae) sînt stăpînite de nobili români: de Bratu Feciorul (înainte de 1200), apoi de fiul său Toma, nepotul său Ștefan și strănepotul Nicolae „villicus de Hatzak (jude de Hațeg) care, la 9 iunie 1315, primește de la suveranul maghiar Carol Robert diplomă de întărire pentru moșia sa Britonia (Brethonia), unde, între alte așezări, există și satul Grădiștea (în maghiară Várhely) situat exact pe locul fostei capitale a Daciei Traiane: Ulpia Traiana Dacica Augusta Sarmizegetusa. În prima jumătate a sec. XIII, există la sud de Carpați, în viitorul stat al Țării Românești, o pătură superioară, de nobili, numită semnificativ „majores terrae" (mai marii pămîntului) în documentul din 2 iunie 1247, eliberat de regele Ungariei, Bela IV ordinului cavalerilor Ioaniți[2]. În sud-vestul Moldovei, în zona Vrancei, locuiesc de asemenea „niște popoare numite valahi" — formularea aparține cancelariei papale care constată (sîntem în 1234) că numiții valahi nu ascultă de episcopul catolic instituit acolo[3].

Atari mărturii din prima jumătate a sec. XIII indică, de fapt, realități teritoriale, sociale și militare anterioare. *Românii din viitorul stat al Țării Românești dispuneau — și în ultimele decenii ale sec. XII — de forțele necesare spre a ajuta, împreună cu cumanii, pe răsculații conduși de Petru și Asan.*

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 8/1977; 4/1976; 2-3/1980.

UNIREA — „UN REZULTAT DEFINITIV"

Din rapoartele consulului Franței la București, Adolphe d'Avril

La 24 februarie 1866 (stil nou) — chiar a doua zi după abdicarea lui Al.I. Cuza — o depeșă diplomatică din București lua grabnic drumul Parisului. Două săptămîni mai tîrziu, un nou raport — mai amplu, mai amănunțit — pornea pe aceeași cale. După ce făcea o trecere în revistă a evenimentelor interne și internaționale parcurse de Principatele Unite în ultimul deceniu (de la Congresul de la Paris, ce a urmat Războiului Crimeii, și pînă la renunțarea lui Al.I. Cuza la tron[1]), rapoartele subliniau necesitatea menținerii unirii înfăptuită de cele două principate române. Autorul acestor documente, vădind o cunoaștere complexă a situației interne a principatelor, cît și a evenimentelor internaționale, era proaspătul consul general al Franței la București, baronul Adolphe d'Avril.

Diplomat și scriitor francez, născut în 1823, baronul d'Avril a intrat de foarte tînăr în Ministerul afacerilor externe ai Franței și a funcționat la Direcția politică. În 1862, ca trimis al acestei direcții, a făcut o primă vizită în principate. În raportul înaintat cu acea ocazie ministrului său, baronul sublinia: „Dubla alegere a prințului Cuza a fost confirmată acum trei ani. În fine, de zece luni, o unire legislativă și administrativă a înlocuit sistemul mixt al Convenției din 1858... A venit momentul de a determina cu precizie atitudinea agenților împăratului [Napoleon III] într-o țară care trebuie, neapărat, să joace un mare rol în mijlocul chestiunii orientale". Numit, la începutul anului 1866, consul general al Franței la București, d'Avril a arătat simpatie față de cauza românilor, simpatie datorată, probabil, și faptului că era cumnat cu mama scriitorului Alexandru Odobescu. Frații Ioan și Vasile Alecsandri s-au bucurat de ajutorul său cu prilejul înființării Agenției diplomatice române de la Paris, iar în perioada în care a funcționat la București, d'Avril a sprijinit cu toată priceperea sa, cauza unirii. De mai bine de zece ani „istoria diplomatică a principatelor — sublinia el în rapoartele amintite mai înainte — nu este decît dezvoltarea principiului unirii". Evidențiind etapele parcurse în acest proces de evoluție firească a României, el arăta că în 1859 sosise momentul ca românii să hotărască asupra propriului lor destin. Aceasta avea să se întîmple în ianuarie 1859, cînd „dejucînd în parte stipulațiile Convenției, Moldova și Valahia au ales același domn... dînd astfel, printr-un vot

[1] Timp de doi ani (*Magazin istoric*, nr. 2-12/1975 și 1-12/1976), revista noastră a publicat o suită de articole și documente consacrate Unirii.

unanim, principiului unirii o consacrare solemnă".

Din analiza celor două rapoarte, redactate de baron în 1866, se constată că d'Avril a sesizat faptul că românii, în frunte cu domnitorul lor, au vrut şi au ştiut să impună Europei măsurile necesare care au pus bazele unui stat modern, că fiecare dintre importantele acte ale acestui proces au pus marile puteri în faţa faptului împlinit.

Subliniind victoriile cîştigate de români în direcţia consolidării şi perfecţionării unirii, consulul urmărea un scop precis: în condiţiile în care vacanţa la tron, prin abdicarea prinţului Cuza (11/23 februarie 1866) adusese larăşi în discuţia cabinetelor politice şi diplomatice ale Europei situaţia românilor, diplomatul francez cerea Parisului susţinerea hotărîtă a unirii. Pentru a fi mai convingător în argumentare, el a adăugat raportului din 24 februarie 1866 o scurtă prezentare cronologică a domniei lui Cuza, înfăţişînd toate aspectele majore întreprinse de acesta în cei şapte ani, remarcînd, de cîte ori era cazul, fermitatea, tactul diplomatic, calităţile de conducător ale domnitorului. Deoarece spaţiul nu ne îngăduie reluarea acestui document, cred că merită să ne oprim totuşi asupra finalului său, cu atît mai mult cu cît însuşi diplomatul i-a acordat o atenţie specială. La 12 decembrie 1865, arăta consulul francez, cu prilejul deschiderii sesiunii parlamentare „prinţul aminteşte că s-a angajat să se retragă pentru a face loc unui prinţ străin". La 28 ianuarie 1866, Camera Deputaţilor — făcînd cunoscut răspunsul la mesajul tronului — declara: „Adunarea Electivă atestă că poporul român şi domnul său sînt strîns uniţi în unul şi acelaşi gînd... Ţara a fost şi va fi totdeauna cu Alteţa Voastră". Comentînd citatul, d'Avril remarca: „Adunarea Electivă la act de declaraţia relativă la prinţul străin". Să fi înţeles şi consulul că domnitorul Cuza a păstrat tronul atît timp cît naţiunea i l-a încredinţat şi l-a părăsit atunci cînd necesitatea naţională i-a impus-o?

Redăm, în continuare, cîteva pasaje din raportul întocmit la 8 martie 1866[1], raport pînă în prezent inedit în care d'Avril analiza implicaţiile interne şi îndeosebi internaţionale ale dublei alegeri a domnitorului.

D. IVĂNESCU,
Arhivele statului Iaşi

Dubla alegere a prinţului Cuza şi Conferinţa din 1859

La 17 ianuarie 1859 [stil nou], colonelul Cuza era desemnat domn al Moldovei şi datora alegerea sa, mai ales, manierei energice cu care protestase împotriva tentativelor separatiste ale caimacamului Vogoride. Cîteva zile mai tîrziu (5 februarie), Valahia îl desemna de asemenea domn, şi vroia, astfel, printr-un vot unanim, să dea principiului unirii o consacrare solemnă.

Aceasta era veritabila semnificaţie politică a actului care, contrar tuturor previziunilor, reunea pe capul unui om, pînă atunci puţin cunoscut, cele două coroane, ale lui Mihai Viteazul şi Ştefan cel Mare.

Convenţia organică din 19 august 1858 nu prevedea în mod expres că unul şi acelaşi domn nu ar putea fi ales în Moldova şi în Valahia, dar ea stipulase să fie doi şi era evident că dubla alegere nu intra în spiritul acestui act internaţional. Totuşi principiul suveranităţii naţionale trebuia să biruie aceste scrupule.

Conferinţa reunindu-se la Paris în [7] aprilie 1859, plenipotenţiarul austriac a cerut măsuri coergitive şi a invocat în această privinţă art. 27 din Tratatul din 1856 şi art. 8 al Convenţiei din 19 august. Dar reprezentanţii Franţei, Marii Britanii, Prusiei, Rusiei şi Sardiniei propuseră ca, fără a se opri la diversele aprecieri la care ar putea da loc dubla alegere, conferinţa să recunoască numai că alegerea nu este conformă previziunilor Convenţiei organice, şi, pentru a preveni întîmplări regretabile, angajă curtea suzerană să dea în mod excepţional colonelului Cuza dubla învestitură. Acest aviz [al celor cinci puteri garante] a prevalat. În consecinţă, Poarta eliberă două firmane distincte, unul trimis la Iaşi, unul la Bucureşti, în virtutea cărora prinţul, chemat la cele două domnii, trebuia să menţină în fiecare din cele două principate o administraţie separată, în afară de cazurile prevăzute prin Convenţia din 19 august 1858.

În rezumat, rezultatul Conferinţei de la Paris [din aprilie-septembrie 1859] era un mare pas spre Unire, care, ca urmare a dublei puteri conferită prinţului, exista de acum înainte în firea lucrurilor.

Experienţa nu întîrzie să demonstreze că organizarea politică a ţării trebuia modificată în acest sens şi însuşi guvernul otoman înţelesese necesitatea [acestei modificări].

Bunele raporturi stabilite între sultan şi prinţul Cuza avură ca efect fericite modificări în situaţia principatelor. Prinţul, ducîndu-se la Constantinopol, după sfatul Franţei, insistase asupra dificultăţilor care rezultau din coexistenţa celor două adunări şi ministere [guverne] separate [conform Convenţiei din 1859]. Guvernul otoman primi aceste declaraţii cu un sentiment de conciliere şi propuse cabinetelor semnatare ale Convenţiei din 1858 să se înţeleagă pentru a face modificări acestui act. Concesia oferită de Poartă răspundea foarte bine dorinţelor poporului [român] şi opiniei susţinută de guvernul francez în timpul conferinţelor de la Paris, pentru a nu obţine întregul asentiment al Franţei. Fără a recurge la o convocare a conferinţei, se hotărî ca diferitele curţi să se pună de acord cu Poarta [asupra acestor mo-

[1] Arhivele statului Bucureşti, Colecţia microfilme Franţa, rola 77 (Ministère des Affaires Etrangères, Archives diplomatiques, Memoires et documents, Roumanie, vol. 18, f. 121-148.

dificări], prin mijlocirea reprezentanţilor lor la Constantinopol.

Firmanul din 1861

Ca urmare a înţelegerii astfel intervenite, un firman fu promulgat în decembrie 1861. Primul articol stabilea că atît timp cît cei doi domni vor fi reuniţi într-o singură persoană [respectiv, Al. I. Cuza], prinţul va guverna principatele cu concursul unui singur ministru...

După ce se enumerau alte prevederi, în art. 7 se spunea: „Aşa cum a fost clar stabilit în preambul, schimbările introduse de acest firman în Convenţia din 19 august [1858], de acord cu marile puteri garante, nu sînt în vigoare decît în timpul unirii celor doi domni în persoana prinţului Cuza"...

Comunicînd reprezentanţilor puterilor garante acest firman, Poarta le adresă o notă cu data de 2 decembrie 1861 în care se spunea: „Rămîne, de asemenea, înţeles că la prima vacanţă la tron, Sublima Poartă va trimite în principate un comisar care, împreună cu delegaţii desemnaţi de marile puteri garante, va supraveghea executarea stipulaţiilor Convenţiei din 19 august 1858, care, bineînţeles, trebuie să rămînă în vigoare în întregime. În cazul unei infracţiuni în ceea ce priveşte stipulaţiile despre care este vorba, comisia desemnată mai sus va fi însărcinată să folosească mijloacele prescrise de protocolul semnat la Paris la 6 septembrie 1859".

Această notă determină mari rezerve în rîndul reprezentanţilor tuturor puterilor, cu excepţia Austriei. Ambasadorul Franţei scrise, în această privinţă, ministrului afacerilor străine al sultanului: „Constatînd că schimbările cuprinse în firman nu pot avea alt înţeles decît cel ce le este atribuit în acest act, subsemnatul are convingerea, împărtăşită de guvernul său, că dacă schimbările ce tocmai au fost decretate vor aduce rezultatele fericite pe care Sublima Poartă, în înalta şi generoasa sa solicitudine pentru bunăstarea poporului [român],

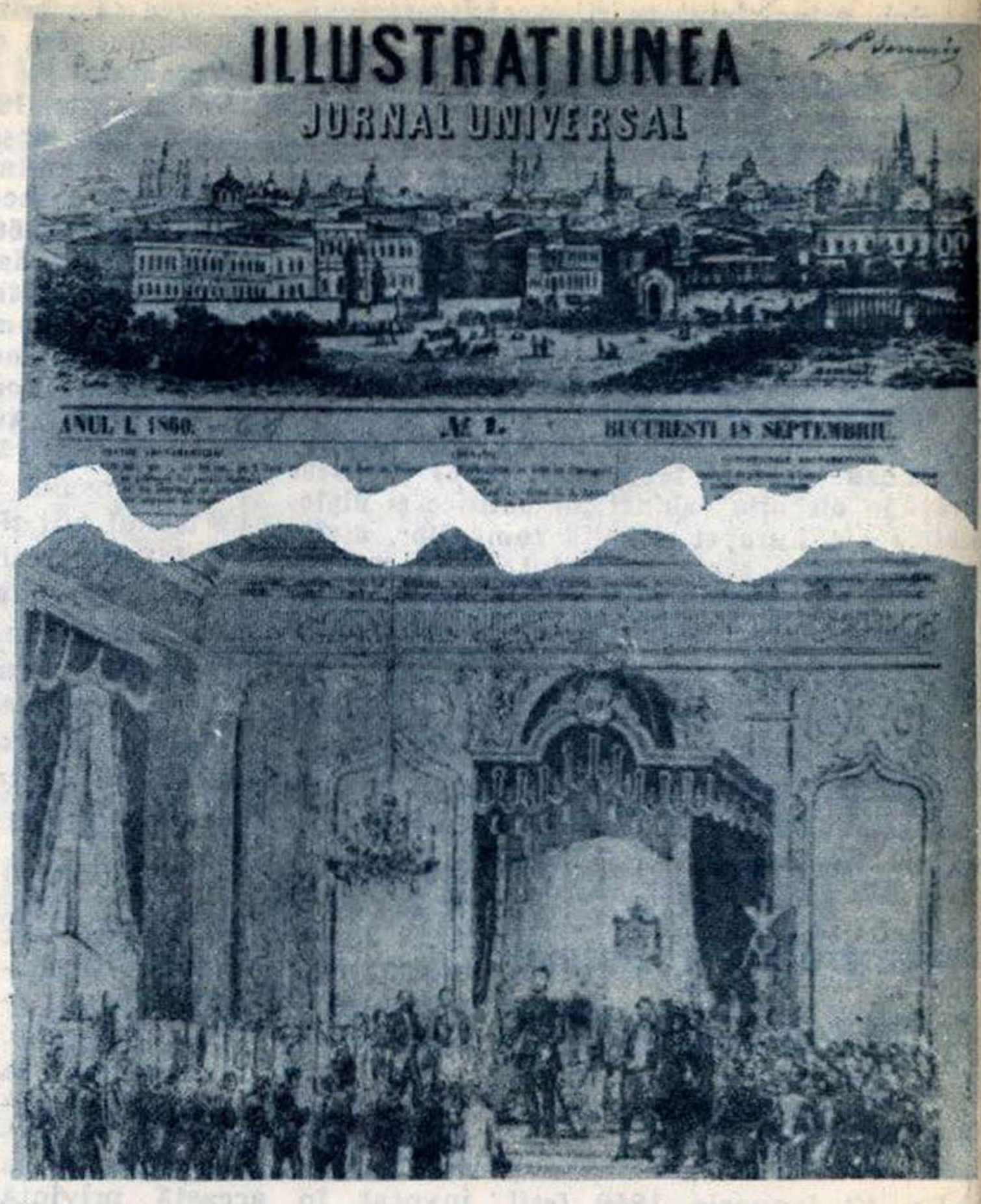

Primirea delegaţiilor de districte de către Alexandru Ioan Cuza. Imagine din Ilustraţiunea, *jurnal universal, prima revistă ilustrată română apărută între septembrie 1860-mai 1861 şi tipărită după modelul revistei franceze* L' Illustration

În p. 14: *Bucureştii şi Iaşii în epoca Unirii Principatelor*

doreşte să le asigure, guvernul Maiestăţii Sale sultanul se va grăbi să examineze, împreună cu puterile garante, consecinţele naturale care ar decurge dintr-o asemenea situaţie". În acelaşi act, [consulul Franţei la Constantinopol] marchizul de Moustier declara că „în cazul în care o încălcare a convenţiilor şi tratatelor intervine între puteri, guvernul împăratului [Napoleon III] se va alătura măsurilor care, de comun acord, ar putea fi socotite oportune, urmînd formele indicate de protocolul din 6 septembrie 1858, dar numai în cazurile pentru care sînt în mod expres prevăzute". Rezerve asemănătoare au fost făcute de Rusia, Anglia, Prusia şi Italia.

Pentru a aprecia bine sensul acestor rezerve, trebuie să amintim cuprinsul protocolului din 6 septembrie 1859. Acest document, semnat la Conferinţa de la Paris [din 7 aprilie — 6 septembrie 1859]... prevedea folosirea mijloacelor de constrîngere în caz de violare a Convenţiei organice. Deoarece puterile semnatare ale Convenţiei din 19 august [1858], se spune, au hotărît să nu admită nici o încălcare a clauzelor acestei convenţii, Sublima Poartă, în cazul unei violări a acestui act în principate, după ce ar face demersuri şi ar cere informaţiile necesare de la cîrmuire, va face cunoscută această împrejurare reprezentanţilor puterilor garante de la Constantinopol şi o dată constatat faptul de infracţiune, de comun acord cu ei, curtea suzerană va trimite în principate un comisar ad-hoc, însărcinat să ceară ca măsura care a dat loc infracţiunii să fie raportată; comisarul

Sublimei Porţi va fi însoţit de către delegaţii reprezentanţilor [puterilor garante] de la Constantinopol cu care va proceda, de comun acord. Dacă nu se respectă acest ordin, comisarul Sublimei Porţi şi delegaţii vor face cunoscut domnului că, avînd în vedere refuzul de a se supune, va fi avizat asupra mijloacelor de constrîngere ce vor fi folosite. În acest caz, Sublima Poartă se va înţelege fără zăbavă cu reprezentanţii puterilor garante de la Constantinopol asupra măsurilor ce ar trebui să fie luate.

Remarcăm că Poarta, în nota oficială ce a însoţit trimiterea firmanului din 1861, credea că această clauză a protocolului din 1859 era aplicabilă, fără deosebire, oricărei situaţii care putea să aibă loc după, ca şi în timpul domniei lui Cuza şi că, de exemplu, singurul fapt al vacanţei tronului putea să dea loc la trimiterea unui comisar otoman şi a delegaţiilor puterilor. Rezervele Franţei, Rusiei, Marii Britanii şi Italiei stipulară în mod expres, pentru a preveni această interpretare că protocolul din 1859 nu era aplicabil decît în cazurile prevăzute de acest protocol, cu alte cuvinte, că această clauză nu trebuia să fie pusă în aplicare decît dacă ar fi fost în principate o infracţiune faţă de Convenţia organică. „Aproape nu este necesar să observ, spunea ambasadorul Angliei, în opinia sa, că ne-am înţeles clar între noi că, fără o înţelegere ulterioară între puteri, protocolul din 6 septembrie 1859 este aplicabil numai în cazurile prevăzute în acest document". [Ministrul de externe al Marii Britanii] Sir Henry Bulwer nu se exprima cu tot atîta claritate în privinţa Unirii. „Am informat guvernul Maiestăţii Sale, spunea în nota sa către [ministrul otoman de externe] Aali paşa, de asigurarea pe care, împreună cu colegii mei, am primit-o în diverse rînduri din partea Alteţei Voastre. Rezultă că, dacă o vacanţă a tronului redeschidea chestiunea unirii celor două principate, Sublima Poartă, după ce constatase separat punctele de vedere ale fiecărei adunări, nu va fi dispusă să stabilească cu forţa separarea legislativă şi administrativă, dacă o astfel de separare ar fi contrară dorinţelor poporului şi dacă unirea stabilită acum temporar ar da rezultate satisfăcătoare".

Cît despre ambasadorul Rusiei, el spunea: „Cabinetul imperial speră că dispoziţiile ulterioare ale Sublimei Porţi se vor conduce, după experienţa pe care puterile, ca şi poporul moldo-valah, o vor căpăta din noua organizare. Subsemnatul nu şi-ar îndeplini obligaţiile sale dacă nu ar face cunoscut Alteţei Sale că adeziunea sa la firmanul anexat notei din 2 decembrie este în întregime subordonată rezervelor pe care tocmai le-am formulat".

„Guvernul regelui, spunea reprezentantul Prusiei, speră, şi explicaţiile date de Alteţea Voastră mă autorizează să cred, că dacă aceste schimbări vor aduce rezultatele fericite pe care Sublima Poartă doreşte să le asigure, guvernul Maiestăţii Sale imperiale [sultanul], nu va refuza de a examina, de acord cu puterile, consecinţele naturale ce ar decurge dintr-o asemenea situaţie".

În fine, reprezentantul Italiei spunea: „Îmi place să cred că, în caz de vacanţă a tronului, Sublima Poartă va şti să aprecieze rezultatele unei prime încercări şi dacă ele vor fi satisfăcătoare, va socoti de cuviinţă că aceleaşi consideraţii care au îndemnat-o să consimtă la o unire temporară, o vor angaja să nu distrugă o operă care ar avea dubla sancţiune a timpului şi a obiceiurilor naţionale".

Remarcăm, pe deasupra, că Poarta dă dovadă în această împrejurare de un veritabil spirit de conciliere. Deşi s-a menţinut, din punct de vedere teoretic, pe terenul pe care s-a plasat mai înainte, a dat prin Aali paşa, explicaţii verbale satisfăcătoare şi nu a replicat rezervelor formulate de toate puterile garante, în afară de Austria.

Aşadar, în afara cîtorva clauze restrictive, mai mult aparente decît reale, firmanul din luna decembrie 1861 nu era mai puţin un mare progres sub raportul unirii.

Actul adiţional la Convenţia organică

Un nou pas fu făcut pe aceeaşi cale [a consolidării Unirii] în 1864. Prinţul Cuza considerase că trebuie să ia iniţiativa noilor reforme interne şi a făcut să fie aprobate printr-un plebiscit. Plecă apoi la Constantinopol pentru sancţionarea lor de către puterea suzerană şi curţile garante. O înţelegere directă interveni între Poartă şi prinţ şi reprezentanţii puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris, care, reunindu-se la Constantinopol îşi dădură adeziunea asupra acestor documente, constatînd noua stare de lucruri. În consecinţă, ei semnară, la 28 iunie 1864, un protocol, căruia i s-a anexat un act adiţional Convenţiei organice din 1858. Acest act conţine 20 articole relative la puterea prinţului, Senatului şi Adunării elective. Preambulul conţine un principiu important: „Convenţia încheiată la Paris la 19 august 1858, se spune în acest preambul, este şi rămîne legea fundamentală a Principatelor Unite. Deşi Principatele Unite pot de aici înainte să modifice sau să schimbe legile care stau la baza administraţiei interne, cu concursul legal al tuturor puterilor stabilite şi fără nici o intervenţie, este cu toate acestea de înţeles că această facultate nu se va putea extinde asupra legăturilor care unesc principatele de Imperiul otoman, nici în tratatele în vigoare între Poartă şi celelalte puteri care sînt şi rămîn obligatorii pentru zisele principate". Astfel deci sub această rezervă unică, Poarta consacră autonomia acestor ţări, abdicînd oricărei pretenţii de a se amesteca în treburile lor interne. Independenţa lor administrativă era un principiu recunoscut de aici înainte de către puterea suzerană ca şi de către curţile garante.

Seria concesiilor obţinute stabilea de drept, ca şi de fapt, unirea reală a celor două principate pe timpul domniei prinţului Cuza şi predispoziţiile pe care Poarta le arătase în ansamblul ultimelor negocieri, dădeau speranţa că aceste rezultate vor deveni definitive.

Al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice

ÎNVĂŢĂMÎNTUL ŞI ISTORIA

Iată o temă care preocupă în largă măsură nu numai pe istorici, ci şi marele public, dat fiind rolul pe care-l are istoria ca învăţătoare a vieţii, cum îi spuneau cărturarii antici, contribuţiei ei la formarea conştiinţelor, a personalităţii fiecăreia dintre noi, în calitate de membri ai naţiunii căreia îi aparţinem şi, în acelaşi timp, ai lumii în care trăim. Aflată pe ordinea de zi a celui de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice, în formula Locul şi rolul predării istoriei în cadrul învăţămîntului secundar, în ceea ce priveşte formarea omului secolului XX — **raportor general la această temă fiind prof. dr. Vladimir T. Paşuto (U.R.S.S.), iar unul din coraportori prof. dr. Ştefan Ştefănescu (R.S. România) — relaţia şcoală-istorie a prilejuit dezbateri ample, confruntări vii de păreri, din care s-au desprins preţioase concluzii.**

Această temă s-a aflat înscrisă şi în amplul dialog pe care redacţia Magazin istoric **l-a avut în zilele congresului cu numeroşi participanţi de prestigiu. Aşadar,** ce loc trebuie să ocupe istoria în cadrul învăţămîntului actual? Şi ce rol trebuie să joace ea în contextul profundelor transformări şi mutaţii social-politice şi ale spectaculoasei revoluţii tehnico-ştiinţifice pe care le cunoaşte lumea veacului XX?

Prof. dr. VLADIMIR TERENTIEVICI PAŞUTO, şef de secţie la Institutul de istorie al U.R.S.S., membru corespondent al Academiei de ştiinţe a U.R.S.S.:

În ceea ce priveşte raportul prezentat de mine la congres, în cadrul celei de-a doua secţii, **Metodologie,** şi intitulat **Locul şi rolul predării istoriei în cadrul învăţămîntului secundar, în ceea ce priveşte formarea omului sec. XX,** printre problemele cele mai importante, aş menţiona în primul rînd faptul că, pentru prima oară la un congres internaţional, s-au dezbătut aspecte ale didacticii şcolare. Deşi pare paradoxal, într-o serie de ţări — aş îndrăzni să spun chiar în marea majoritate a ţărilor de pe glob — didactica şcolară se dezvoltă pînă în prezent fără a avea contacte directe cu ştiinţele istorice la nivel academic, ceea ce se repercutează negativ asupra nivelului multor manuale. La acest congres, s-a hotărît crearea unei comisii permanente de lucru în problemele predării istoriei în şcoli, care va edita, în paralel, şi o revistă istorică şcolară internaţională. Acest organism este chemat să contribuie la găsirea de soluţii numeroaselor aspecte ale domeniului nostru, enunţate atît în raportul meu, cît şi în discuţiile care i-au urmat.

M-aş mai opri la rolul istoricului în formarea omului viitorului. Îmi aduc aminte că, în trecut, în Europa şi în lume nu o dată s-au auzit voci care afirmau că istoricul susţine războiul, că profesorul de istorie cîştigă războiul... Noi, profesorii universitari şi cei din licee, **trebuie să facem totul ca profesorul să cîştige pacea!** Cred că, în vederea acestui scop, nu trebuie să ne cruţăm nici forţele, nici mijloacele. Este scopul principal pe care îl avem în etapa actuală a învăţămîntului istoric. Dar, fără îndoială, problemele învăţămîntului istoric nu se rezumă la cele enunţate de mine. Toţi cei prezenţi la lucrări, oameni de diferite convingeri, au ajuns la concluzia comună că trebuie să educăm o personalitate creatoare, un om care gîndeşte, pentru ca singur să poată înţelege viaţa societăţii, viaţa ţării căreia îi aparţine, viaţa partidului din care face parte, cea a familiei sale, cea personală, în sfîrşit, viaţa întregii lumi.

Prof. dr. ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU, decanul Facultăţii de istorie-filozofie a Universităţii din Bucureşti:

„Regină a ştiinţelor" — cum o definea K. Marx — istoria, prin caracterul ei de sinteză pluridisciplinară, este un factor important în dezvoltarea conştiinţei de sine a popoarelor. Ştiinţă al cărui obiect este trecutul, istoria reliefează, din lungul drum al ascensiunii omului, experienţe şi învăţături care mobilizează energiile creatoare şi educă virtuţi, menite să înnobileze spiritul uman. Legăturile ştiinţei istorice cu viaţa practică şi sarcinile epocii prezente, cu idealurile acesteia fac din ea o ştiinţă a acţiunii.

Istoricul demn de acest nume, în dubla sa calitate de om de ştiinţă, care în investigaţiile sale caută adevărul, şi de educator, transmiţător al adevărului, este dator să facă din acesta, din adevăr, forţa generatoare a sentimentelor reale de patriotism şi de solidaritate internaţională. Este menirea istoricului să arate că popoarele sînt produsul trecutului lor, al tradiţiilor, al experienţelor de viaţă şi să sublinieze, totodată, factorii care au unit în decursul veacurilor popoarele. A adapta formele educaţiei prin istorie la lumea contemporană înseamnă de fapt a cultiva prin învăţămîntul istoriei, odată cu iubirea faţă de patrie, respectul faţă de celelalte popoare, solidaritatea cu forţele progresiste, democratice din întreaga lume, înseamnă, în acelaşi timp, a condamna aventurile imperialiste care au costat umanitatea mari sacrificii.

Prof. ROBERT FORSTER, de la Universitatea John S. Hopkins din Baltimore, S.U.A.:

Înainte de toate, în învățămînt ar trebui să pregătim „minți critice". Să avem încredere în diversitatea de idei și în priceperea studenților noștri de a separa ceea ce este valabil și valoros de ce este fals și fraudulos, întrucît altfel ne putem trezi în situația în care predarea unor tipare prestabilite va duce la o atitudine cinică a elevilor și studenților. Istoria poate să demaște opțiuni greșit ale trecutului și să ne arate care sînt dificultățile și complexitatea condiției umane. Studenții noștri trebuie să învețe că nu există răspunsuri simple și că rațiunea este cel mai bun instrument pentru o eventuală soluție.

Dr. MARGOT HEGEMANN, R.D. Germană:

Înaintea primului și a celui de-al doilea război mondial, în Germania, învățarea istoriei a contribuit în mod esențial la pregătirea ideologică a tinerei generații pentru război, propagînd idealurile unui fals eroism, ale naționalismului, ale urii de rasă și dușmăniei față de alte popoare. În școlile din R.D. Germană s-a pus capăt acestor lucruri. În interesul păcii este absolut necesar ca idei de felul celor de mai sus să fie eliminate din toate cărțile de școală și din școlile tuturor țărilor.

Prof. dr. RAFFAELE FARINA, Vatican:

Studierea trecutului nu ne furnizează „rețete" pentru rezolvarea problemelor noastre de azi. Ea ne ajută să înțelegem mai bine situația în care trăim. Studierea trecutului nu ne face atît mai prudenți față de azi, cît mai înțelepți în viitor. Studierea istoriei de către un student în medicină, fizică nucleară, matematică, inginerie dă sens „misiunii" pe care și-a ales-o, dă un ce profesiunii pe care o exercită, dincolo de cîștigul material. Ea oferă studentului senzația că participă la o lucrare, la o misiune care este **a întregii umanități**, și la care el, la o scară foarte mică, contribuie, construind și îmbunătățind omenirea viitoare.

Prof. LALINDE ABADIA, Universitatea din Saragosa, Spania:

Istoria joacă un rol important în învățămînt și dată fiind influența sa în mintea copilului, a tînărului, trebuie să fim foarte atenți în interpretarea sa, interpretare pe care, pe de altă parte, nu trebuie să o evităm.

Prof. STEFAN KIENIEWICZ, președintele Comitetului național al istoricilor polonezi:

Modul de predare al istoriei în școli poate reprezenta un factor important în formarea noilor generații, conștiente de îndatoririle ce le revin. Cu o singură condiție: tineretul să accepte acest mod, convins că el reprezintă adevărul istoric și că este motivat de interesul colectiv.

ELENA M. GRACIDA, de la Universitatea națională autonomă din Mexic:

În ciuda dezvoltării impetuoase a științei istorice din ultimii ani, există în momentul de față decalaje profunde, cantitative și calitative, în ceea ce privește învățămîntul și cercetarea în diferitele țări participante la Congres.

În România, noilor generații li se spune „viitorul de aur al țării". Sîntem pe deplin de acord cu această afirmație și, de aceea, considerăm că nu numai în universități, ci și în școala elementară, încă din primii ani de formare a copilului, trebuie să apropiem elevul, într-un spirit critic, de realitatea în care se dezvoltă. Acest proces capătă o deosebită relevanță în cazul țărilor ale căror transformări revoluționare au implicat și implică participarea organică a maselor populare la un mare efort național.

Prof. dr. KARL OTMAR von ARETIN, directorul Institutului de Istorie a Europei, Mainz, R.F. Germania:

Scopul predării științelor istoriei în învățămînt a declanșat, în ultimii ani, în R.F. Germania, o amplă discuție. La sfîrșitul deceniului al șaselea a existat o puternică tendință de eliminare completă a istoriei din învățămîntul nostru. Tendințe de felul acesteia mai există și astăzi în unele țări.

Argumentul prin care se urmărea înlăturarea istoriei din școală era că, datorită avansului tehnic, prezentul este atît de schimbat, încît abia dacă datele istoriei ar mai putea anticipa ceva pentru prezent. Din punct de vedere al evoluției tehnologiilor, opinia a easta nici nu este de fapt atît de greșită. Condițiile în care păsim astăzi, posibilitățile pe care le avem prin tehnică au modificat situația în atît de mare măsură, încît o experiență făcută în sec. XVI numai cu greu ar mai putea transmite ceva prezentului.

Între timp s-a văzut, însă că dacă nu se iau în considerare decît prezentul și tendințele de viitor, dacă nu se acceptă de fapt decît ceea ce în R.F. Germania se numește „amintirea" trecutului, soluțiile aduse prin aceasta nu pot fi decît pe termen atît de scurt, încît abia dacă pot contribui la rezolvări reale. De exemplu, dacă se pornește de la ideea că nu trebuie să știm decît ceea ce a dus direct la situația prezentă, deciziile luate n-ar fi viabile decît pentru cel mult cîțiva ani.

Sarcina istoriei în învățămînt este să i se arate clar elevului că nu stă singur în lume, că înaintea lui au mai trăit și multe alte generații și că starea lui socială, economică și personală este un rezultat al dezvoltării istoriei. Dacă i se poate face clar înțeleasă aceasta, atunci s-a clarificat ce parte esențială ocupă învățarea istoriei.

Prof. EMMANUEL GHOMSI, de la Universitatea din Yaoundé, Republica Unită Camerun, director al revistei panafricane de istorie Afrika Zamani:

Țara mea, Camerunul, acordă o mare importanță studiului istoriei. De multe ori președintele nostru, Hamadou Ahidjo, a subliniat în discursurile sale că numai cunoașterea trecutului nostru ne poate permite să fim prezenți la întîlnirile pe care istoria ni le rezervă cu propria noastră identitate. Bogată în informații de o mare varietate, istoria ne va permite să prindem mai bine rădăcini în trecutul nostru, pentru a putea purta mai bine responsabilitățile viitorului. Din această perspectivă, Camerunul a găzduit, în decem-

brie 1975, al II-lea Congres al Asociației istoricilor africani, congres pe care președintele nostru a ținut să-l onoreze cu prezența și cu sprijinul său direct.

Cunoașterea de sine este începutul înțelepciunii. Popoarele noastre, un timp îndelungat oprimate, umilite, tratate ca simple obiecte, luptă actualmente în cadrul națiunilor independente împotriva subdezvoltării și au datoria imperioasă de a-și privi critic trecutul, pentru a putea descoperi valorile reale, care trebuie dezvoltate mai departe, dar și lacunele, greșelile, slăbiciunile care în trecut au constituit o frînă și care pot chiar în prezent să zădărnicească orice efort de dezvoltare. Privirea critică constituie consultația medicală prealabilă oricărui tratament serios, eficace.

Pe plan național, istoria constituie un obiect de cercetare și de predare nu numai în cadrul Universității și în cadrul învățămîntului secundar și primar, ci și în cadrul oficiului nostru național de cercetare științifică și tehnică.

Prof. dr. RADE PETROVIĆ, Universitatea din Saraievo, președintele Comitetului iugoslav de științe istorice:

Istoria ar trebui să fie, alături de celelalte discipline înrudite, disciplina fundamentală a educației sociale. În cazul nostru, aceasta înseamnă, înainte de toate, a celei marxiste. Din păcate, predarea istoriei în lume se află într-o criză serioasă. Și dezbaterile congresului au confirmat acest lucru. Astfel se pune de la sine și întrebarea: cine va „consemna" uriașa „producție" științifică, dacă spațiul pentru predarea istoriei în școală se reduce mereu? Or, se știe că școala este acel loc unde istoria este expusă în modul cel mai consecvent ca disciplină științifică.

Prof. EMIL NIEDERHAUSER, Universitatea din Debrețin, consilier științific la Institutul de științe istorice al Academiei Ungare de Științe:

Predarea istoriei în școală este calea cea mai sigură și, în același timp, cea mai simplă, de formare a tinerei generații într-un spirit cu adevărat socialist, insuflîndu-i-se dragostea de țară și de nație. Este important ca acest lucru să se facă în spiritul internaționalismului, al respectului reciproc între popoare, al echității și al egalității în drepturi. Educînd tînăra generație în spiritul dragostei de țară, o învățăm, de fapt, ce înseamnă dragostea de om.

Prof. dr. MYRIAM YARDENI, de la Universitatea din Haifa, Israel:

Istoria trebuie să fie o lecție de modestie și de rigurozitate. Este disciplina care trebuie să pregătească tineretul — elevi și studenți — să gîndească și să cîntărească în mod independent faptele și datele istorice, printr-o neîncetată muncă de analiză și de sinteză. Prin această muncă, istoria poate și trebuie să dezvolte la oamenii tineri (și la cei mai puțin tineri) facultățile intelectuale și morale care stau la baza oricărui progres. Pe de altă parte, din pricina puternicului său conținut emoțional, istoria constituie o sursă inepuizabilă pentru conștiința națională a tuturor popoarelor, a tuturor țărilor.

Sarcina învățămîntului istoric de toate gradele este să sublinieze că este vorba de două domenii diferite și să nu le amestece, pentru a putea obține rezultate valabile atît pe plan intelectual, cît și în planul sistemului valorilor.

Dr. docent SEÇIL ALGUR, de la Institutul de istorie revoluționară turcă din Ankara, Republica Turcia:

Fără cunoașterea istoriei, educația nu mai este azi posibilă. Cu ajutorul ei, oamenii învață nu numai despre cultura și civilizația de dată recentă, dar și despre acelea din antichitate. Prin urmare, cu cît se dă generației tinere o mai solidă educație istorică, cu atît mai clară este intuiția noastră despre viitor, cu atît mai bune vor fi zilele de mîine.

Istoria este un factor care nu poate fi niciodată neglijat. Totuși, e cert că ea trebuie să fie predată de persoane cu autoritate în materie, de către cei care înțeleg istoria și cred în ea. Dacă se află în mîinile unor oameni fără calificarea necesară utilizării ei în bune condiții, fără discernămînt, istoria poate fi chiar o unealtă primejdioasă, poate duce la creșterea unei generații depersonalizate.

Dr. CLAUDE GAIER, directorul Muzeului militar din Liège, Belgia:

Istoria este o școală a criticii. Ea ne învață să ne ferim de sloganuri și „idei" contrafăcute. Acestea sînt noțiuni primejdioase care conduc la agresiuni între popoare.

Prof. POLITO BELMONTE, Buenos Aires, Republica Argentina:

Aș vrea să menționez o eroare generalizată cu privire la scopurile proprii ale istoriei. Plecînd de la afirmația lui Cicero „Historia magistrae vitae", mulți au confundat utilitatea istoriei și a învățării ei de către tinerele generații, crezînd în mod greșit că, doar prin simpla învățare a istoriei, tineretul este înzestrat astfel cu pregătirea pentru viață, ca și cum viața ar fi ceva mecanic, ciclic care se repetă și care, drept consecință, permite previziunea. Acest pragmatism absurd începe prin necunoașterea contextelor în care Cicero a făcut această afirmație. Istoria pregătește tineretul pentru a învăța să privească în jur, să lege elemente proprii realității care se studiază, ceea ce implică o anumită gimnastică mentală. Ea permite apoi înfruntarea mai eficientă a avatarurilor vieții, dar nu și interpretarea că istoria, prin simpla cunoaștere a trecutului, presupune înarmarea pentru viitor. Din fericire, istoria umanității arată că, departe de a fi previzibil, modul de a acționa al omului este din ce în ce mai diversificat, variabil și nuanțat printr-un număr infinit de elemente, a căror reducere la legi fixe este utopică și absurdă. Omul este un complex de elemente sensibile și raționale și activitatea sa nu poate fi condiționată de parametri ficși, imuabili sau inevitabili, deoarece comportamentul lui nu se înscrie în linia pur și simplu animală „stimul-reacție", ci tranzitează „incitație-răspuns".

Interviuri realizate de: Cristian POPIȘTEANU, Florentina DOLGHIN, Ana Maria ȘERBĂNESCU, Ioana URSU, Valeriu BUDURU, Gheorghe DAVID, Ioan LĂCUSTĂ

A ACŢIONAT GESTAPOUL

OLIMPIU MATICHESCU,
doctor în istorie

La 21 septembrie 1939, în gravele împrejurări provocate de dezlănţuirea de către hitlerişti a celui de-al doilea război mondial, poporul român şi, deopotrivă opinia publică democrată şi antifascistă din străinătate, au fost zguduite de vestea tragică a asasinării primului ministru Armand Călinescu[1]. Era cel de-al doilea prim-ministru român care cădea sub gloanţele teroriştilor legionari, plătind cu viaţa atitudinea antifascistă, de apărător al intereselor naţionale ale României în faţa politicii agresive, de şantaj şi presiune, promovată pe plan internaţional de statele fasciste şi revizioniste.

Ordinul a fost dat la Berlin

Ca şi în cazul lui I.G. Duca[2], asasinat în decembrie 1933, criminalii erau membri ai Gărzii de fier. Nu era însă nici o îndoială că ordinul odiosului asasinat venise din partea conducătorilor Reichului hitlerist, Garda de fier fiind principala agentură a Germaniei naziste în România[3].

Asasinarea lui Armand Călinescu a determinat un uriaş val de indignare şi protest în rîndul maselor populare care şi-au afirmat sentimentele antifasciste, democratice şi patriotice, hotărîrea de a da o ripostă fermă agresorilor fascişti, de a apăra integritatea teritorială, independenţa şi suveranitatea naţională a patriei. Oameni de cele mai diferite categorii sociale sau orientări politice au condamnat cu vehemenţă crimele legionarilor, văzînd în asasinarea lui Armand Călinescu o grea lovitură pentru independenţa poporului român.

Într-un manifest lansat imediat după tragicul eveniment, Partidul Comunist Român dezvăluia rolul de agentură în slujba Reichului hitlerist pe care îl juca mişcarea legionară: „După I.G. Duca, mîna hitleristă l-a ucis pe Armand Călinescu. Ca şi I.G. Duca, Armand Călinescu a fost ucis de legionarii lui Hitler. Ordinul de asasinare a primului ministru a fost dat la Berlin". În *Chemarea* adresată poporului de conducătorii breslelor profesionale muncitoreşti se arăta: „Fapta aceasta depăşeşte toate marginile, pentru a trece direct din categoria crimelor de rînd în aceea a înaltelor trădări de ţară... Întreaga opinie publică română cere sancţionarea exemplară a tuturor criminalilor şi complicilor. Ţara a primit îndurerată vestea asasinării şi a simţit un nou îndemn spre strîngerea rîndurilor şi spre întărirea solidarităţii naţionale. Muncitorimea română este şi va rămîne mai departe la datorie... Muncitorimea română îşi îndeplineşte în aceste ceasuri de grea cumpănă o datorie de conştiinţă, făcînd apel către toţi fiii ţării, îndemnîndu-i la unire şi la colaborarea dezinteresată pentru desăvîrşirea operei de consolidare a unităţii naţionale. Nici o energie nu trebuie să fie absentă astăzi de la marea încordare ce ni se cere tuturor".

„Armand Călinescu, — scria Miron Radu Paraschivescu — este al doilea preşedinte de consiliu [de miniştri] al României care cade sub loviturile acestei bande de asasini. Ucigaşii lui Armand Călinescu, cu organizaţia lor cu tot, aceştia nu sînt altceva decît corpul străin din ţesuturile poporului românesc".

Opinia publică antifascistă din diverse ţări ale lumii şi-a manifestat solidaritatea cu poporul român, condamnînd cu vehemenţă Garda de fier şi pe patronii ei nazişti: „Dl. Călinescu — scria cotidianul francez *Le Figaro*, la 23 septembrie 1939, în articolul intitulat *Mîna hitleristă* — a fost ucis de agenţii supuşi influenţei hitleriste. Cel care a acţionat, prin persoane interpuse, a fost însuşi Gestapoul". Iar un alt ziar francez — *Le Matin* — în numărul din aceeaşi zi aprecia „că nu omul singur s-a voit a fi atins, ci politica naţională românească". Cotidianul belgian *Vingtième Siècle* vedea în odioasa crimă comisă de legionari doar unul din momentele amplului plan al hitleriştilor de subminare a independenţei statelor mici ale Europei: „Moartea premierului român survine într-un moment în care faţă de primejdiile din afară, ţara întreagă dă

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 9-11/1979; 4/1980; 11/1980.

dovadă de o unanimitate românească, care confirmă unitatea adîncă a populaţiei sale. Aşa-zisa Gardă de fier, aşa-zişii cavaleri ai morţii nu sînt decît o sectă de fanatici".

În circumstanţele internaţionale din septembrie 1939, opinia publică şi, deopotrivă, factorii de guvernămînt din ţările democratice şi antifasciste au văzut limpede substratul asasinării lui Armand Călinescu — cunoscut ca adversar al Germaniei naziste şi al agenturii acesteia în România. „Astăzi — scria *La Bourse Egyptienne* (22 septembrie 1939) — un şef de guvern plăteşte cu viaţa sa postul său de luptă... Simplu act de răzbunare? Fie. Dar cine este primul responsabil pentru această răzbunare? Hitlerismul! Hitlerismul — element de dezagregaţie şi de ruşine". Crima comisă de legionari — sublinia un alt ziar egiptean *Al. Ahram* — s-a produs exact „în momentul în care duşmanii naturali ai României [statele fasciste şi revizioniste] se apropie de graniţele sale".

Preţul libertăţii pe planetă

Cu aceeaşi hotărîre opinia publică internaţională s-a aflat alături de patrioţii şi antifaşciştii români în timpul evenimentelor de la sfîrşitul anului 1940. Înfierînd acţiunile teroriste ale Gărzii de fier, postul de radio Londra arăta, la 29 septembrie 1940, că legionarii preluaseră cu sfinţenie metodele hitleriste şi acţionau în interesul planurilor expansioniste ale celui de-al III-lea Reich. „Se pune acum întrebarea: ce va face în viitorul apropiat Germania cu nefericita Românie?... Naziştii au schimbat acum totul [în România]... Azi forţa a devenit sistemul legal de conducere. Toate sînt conforme sistemului Gestapoului nazist care le-a inspirat".

Rezistenţa dîrză în faţa Germaniei naziste, repudierea mişcării legionare de către poporul român au fost privite cu deosebită simpatie de cercurile largi ale opiniei publice democratice internaţionale. „Ştirile numeroaselor acte teroriste şi asasinate care sînt condamnate în mod sincer de majoritatea românilor — comenta acelaşi post de radio londonez — au făcut ca populaţia României să fie privită cu multă simpatie... pentru clipele grele prin care este silită să treacă de cînd în această ţară ordonă Hitler".

Politica de dezbinare a unităţii naţionale, de subordonare totală a României faţă de cel de-al III-lea Reich pe care hitleriştii o puseseră în aplicare, inclusiv prin ordonarea şi patronarea crimelor legionare, a fost sesizată şi condamnată şi de marile cotidiene americane. „Ieri, în România — scria *The New York Times* din 28 noiembrie 1940 —, Garda de fier a executat membri ai guvernului precedent [referire la asasinatele de la Jilava], drept represalii pentru omorîrea gardiştilor sub regimul lui Carol. Asasinarea în masă nu a fost condusă de Hitler, dar reprezintă indirect activitatea lui". Relatînd evenimentele din România, *The New York Herald Tribune* aprecia că legionarii formau un corp străin în cadrul poporului român, în totală opoziţie cu idealurile, aspiraţiile şi voinţa maselor. „Faptul că ultimele evenimente din România au fost puse la cale de elementele gardiste, dominate de nazişti, ne aminteşte din nou că Hitler nu ezită să coboare la asasinate atunci cînd acestea servesc scopurilor lui... Nu constituie nici o îndoială că gardiştii români au fost încurajaţi în fapta lor de faptul că stăpînii lor germani consideră omorul politic ca metodă perfect îndreptăţită".

Asasinarea marelui savant şi patriot Nicolae Iorga[1] a stîrnit, de asemenea, un val uriaş de indignare în rîndurile opiniei publice internaţionale, care, alături de poporul nostru, şi-a exprimat protestul vehement. Cunoscut ca om de ştiinţă de talie mondială, ca apărător al independenţei şi suveranităţii ţării sale, ca şi ale tuturor statelor, dispariţia tragică a lui Nicolae Iorga a pus din nou în lumină caracterul ultrareacţionar al fascismului, primejdia pe care o reprezenta el pentru cultura şi civilizaţia omenirii. „Faptul că profesorul Iorga, foarte iubit în România — scria ziarul turc *La République*, din 30 noiembrie 1940 — se află printre victime a mărit indignarea poporului român faţă de legionari". Relevînd sălbăticia gardiştilor — agenţi hitlerişti strecuraţi în rîndul poporului român cu scopul de a-i submina unitatea şi independenţa, ziarul *Ankara* îi considera drept „marionete ale lui Hitler", „imitaţiuni... atrase de mirosul sîngelui". Exprimîndu-şi încrederea în marile virtuţi ale poporului român — popor paşnic, iubitor de pace şi făuritor de cultură — ziarul sus-amintit arăta: „Tirania şi asasinatul nu pot rămîne închise între frontierele unei ţări... Exemplul acestor legionari răzvrătiţi va da de gîndit... O astfel de hoardă care neagă principiile de drept şi de libertate de guvernămînt, de legalitate, precum şi tot ce are omul sacru... nu mai acţionează decît prin comploturi şi revolver".

O impresionantă evocare a marelui savant român a fost publicată în *New York Herald Tribune* (15 decembrie 1940) de către profesorul Roger Merriman, din Cambridge, care îl cunoscuse pe Iorga la Paris, în anii 1901-1902, în timpul studiilor universitare: „Nu există un exemplu mai revoltător al barbariei lui Hitler şi acoliţilor lui decît recentul omor al fostului prim-ministru al României, Nicolae Iorga, în vîrstă de 70 ani, asasinat de Garda de fier... În viaţa mea nu am întîlnit un om cu atîta vitalitate. Mintea lui era încă mai minunată decît fiinţa lui, iar inima lui era mai mare decît mintea... Iorga avea o mare reputaţie ca istoric, dar era în primul rînd un om de stat şi un patriot care îşi iubea ţara cu pasiune şi avea dorinţa arzătoare de a o servi... Atîta timp cît oamenii vor continua să plătească libertatea pe această planetă, numele lui Nicolae Iorga va fi pomenit cu respect şi afecţiune".

Comentatorul postului de radio britanic *Daventry* arăta, la 29 decembrie 1940, „că timp de 2 000 ani, România, care este situată într-un colţ periculos al Europei, a avut de

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1971, 11/1975, 11/1980.

luptat împotriva greutăţilor şi o face şi acum, pentru a cîştiga o viaţă liberă, pacifică". Cuvinte de caldă apreciere la adresa marelui dispărut şi de înfierare a crimelor legionare rostea şi crainicul postului de radio Belgrad, în dimineaţa zilei de 28 noiembrie 1940: „Cu uciderea profesorului Iorga dispare una din cele mai însemnate personalităţi ale României. Ca istoric, avea renume mondial. Profesorul Iorga a combătut energic influenţa politică a fostului conducător al Gărzii de fier, Codreanu".

Înfierînd dezmăţul legionar din ianuarie 1941, ziarul *Washington Evening Star* (25 ianuarie): scria „Ca şi excesele sîngeroase de la începutul lunii decembrie [mai exact, la sfîrşitul lunii noiembrie 1940], episodul recent a fost o izbucnire iraţională a pasiunilor primitive ale unor fanatici dezechilibraţi. Aceştia aparţin Gărzii de fier. Astfel de minţi dezechilibrate pot foarte uşor pierde orice urmă de măsură" şi nu pregetă să acţioneze „în situaţia înspăimîntătoare în care se găseşte România, strînsă sistematic de germani, distrusă de

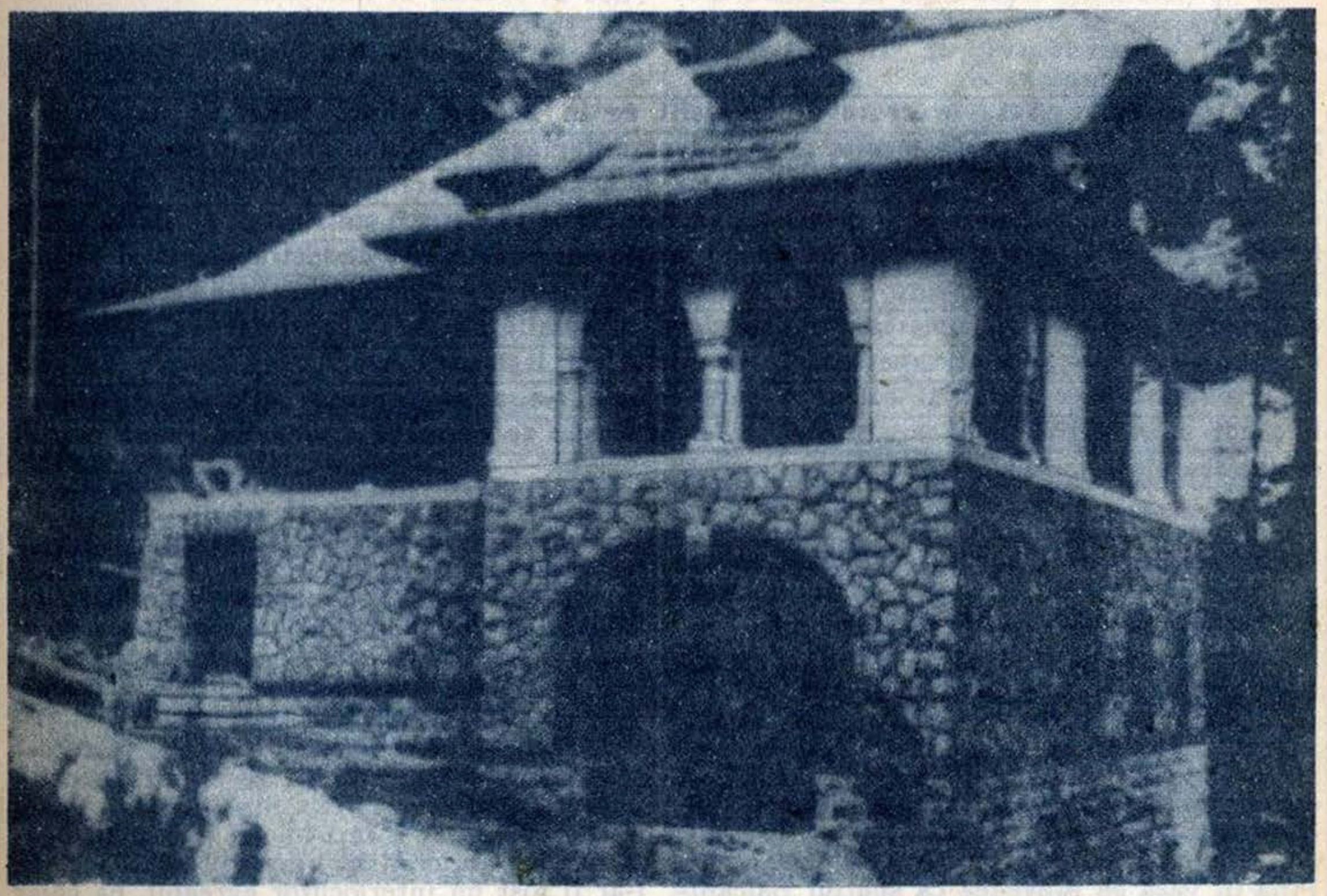

Vila lui N. Iorga, de unde a fost ridicat de asasinii legionari în seara zilei de 27 noiembrie 1940

Lecţia istoriei

Rebeliunea legionară din ianuarie 1941, întregul cortegiu de brutalităţi şi acte banditeşti comise în zilele guvernării legionare de către purtătorii cămăşilor verzi au arătat încă o dată cît de mare era prăpastia dintre Garda de fier şi poporul român. Comentariile celor mai largi şi reprezentative cercuri politice internaţionale au relevat grelele încercări prin care trecea poporul român, supus de hitlerism presiunii sale militare, economice şi politice. Constrîns la dureroase cesiuni teritoriale, în urma politicii de dictat a marilor puteri fasciste, lovit în interior de activitatea Gărzii de fier, poporul român făcea eforturi pentru a-şi strînge rîndurile, cu încrederea neabătută în triumful idealurilor sale de dreptate şi libertate care îl călăuziseră de-a lungul întregii sale existenţe.

cutremurele recente [noiembrie 1940], umilită în patriotismul ei de cesiunile forţate de teritorii".

Relatînd desfăşurarea rebeliunii, presa americană releva atitudinea fermă a armatei române, eforturile depuse de aceasta pentru restabilirea ordinii: „Armata română s-a purtat admirabil, dacă considerăm în special situaţia grea în care se găsea, între gardişti, pe de o parte, şi, pe de alta, trupele germane, a căror atitudine nu a fost sigură la început" (*The Christian Science Monitor*, din 25 ianuarie 1941).

Evidenţiind incompatibilitatea dintre ideologia mistico-teroristă a Gărzii de fier, hrănită direct din doctrinele nazismului şi fizionomia morală, umanitară şi patriotică a poporului român, postul de radio B.B.C., sublinia că patrioţii din România „care au luptat eroic contra germanilor în războiul mondial [din 1914-1918] nu-i iubesc şi nu-i vor iubi niciodată pe legionari", slugile servile ale naziştilor.

PE URMELE UNUI PROCES

HARALAMB ZINCĂ

La 14 ianuarie 1941, în cadrul întrevederii de la Berghof dintre Hitler şi Antonescu[1], aflat în faţa a două variante menite să subordoneze România planurilor sale belicoase, Führerul a optat în stilul său spontan şi derutant pînă şi pentru colaboratorii săi interni. Alegerea a uimit, mai ales, pe Himmler şi Heydrich, căci, ani în şir, aceştia îl cultivaseră pe Horia Sima, investind în mişcarea sa teroristă nu numai programul unor tabere de instrucţie, ci şi importante fonduri băneşti. Şi, dintr-o dată, Hitler a optat pentru varianta lui Ribbentrop, adică a diplomaţiei, susţinută şi de reprezentanţii armatei, şi numită simplu — generalul Ion Antonescu, căruia i s-a dat limpede de înţeles că în conflictul cu legionarii avea mînă liberă. Ba mai mult, Führerul i-a arătat şi calea pe care trebuia s-o urmeze pentru a dobîndi victoria: folosirea mitralierei. „Omul care lasă să i se la postul său de comandă... probează că nu a ştiut să întrebuinţeze mitraliera".

In căutarea unei soluţii

Zarurile fuseseră, aşadar, aruncate.

Fără îndoială, peroraţiile patetice ale lui Antonescu, angajamentele sale militare nu l-au lăsat indiferent pe Hitler. Dar, după părerea noastră, la 14 ianuarie 1941, adevăratele presiuni asupra dictatorului nazist le-a exercitat „Operaţia Barbarossa" (numele de cod al planului de invadare a U.R.S.S.), a cărei numărătoare inversă fusese declanşată. Pînă în vară se prevedea ca spaţiul Balcanilor să se transforme într-o bază solidă, destinată viitorului Blitzkrieg din est. În realizarea acestui ţel, experienţa militară a generalului Antonescu îi putea fi mai folositoare decît fanatismul lui Horia Sima.

Jocul acestor culise a decis şi acel final exploziv — rebeliunea — al relaţiilor dintre mişcarea gardistă şi Antonescu, final al cărui deznodămînt era cunoscut din vreme părţii germane. La 23 ianuarie 1941, la numai o săptămînă de la întrevederea de la Berghof, Antonescu a repurtat victoria sugerată de Hitler.

Din acest moment, ne este dat să înregistrăm un alt spectacol, unic, credem noi, în relaţiile diplomatice dintre două state aliate. Rebelii deci cei care ordonaseră să se tragă în ostaşii armatei române, au început să se refugieze în Germania, unde îi aştepta un adăpost ospitalier. Alţii s-au ascuns în cazărmile unor unităţi militare germane, de unde, la momentul potrivit, au părăsit ţara îmbrăcaţi în uniforme hitleriste. Horia Sima însuşi a fugit, ascuns în portbagajul maşinii condusă de Hermann von Neubacher, reprezentantul special pentru probleme economice în Balcani al Reichului, în persoană. Amintim şi faptul că, în mai multe oraşe din ţară, poliţia legionară s-a grăbit să predea arhivele unor reprezentanţi ai Gestapoului.

A cere, în acel ianuarie sîngeros, extrădarea rebelilor însemna să te avînţi pe calea unor încîlcite tratative diplomatice. Poate că Antonescu ar fi făcut acest pas şi cu siguranţă că Fabricius, sprijinitorul său declarat, i-ar fi fost un interlocutor agreabil, ba chiar un sfetnic util. Dar, exact atunci sosise la Bucureşti, pentru a-şi lua în primire postul de ministru plenipotenţiar, baronul Manfred von Killinger, diplomat improvizat, cu rădăcini atît în departamentul lui Himmler, cît şi în cel al lui Ribbentrop. Sosise cu o caldă recomandare din partea lui Hitler, dar Antonescu a înţeles că-i va fi foarte greu să-l înlocuiască în forul său intim pe Fabricius cu von Killinger.

Totuşi Antonescu căuta o soluţie care, atît pe plan intern cît şi pe plan extern, să delimiteze regimul antonescian de mişcarea legionară[2]. În cinda evenimentelor care se precipitau în viaţa ţării, Ministerul de justiţie a organizat, în vara anului 1941, două mari şi răsunătoare procese: unul direct împotriva mişcării legionare, în frunte cu Horia Sima,

---

1 *Magazin istoric*, nr. 4/1967.

2 Nu poate fi trecut cîtuşi de puţin cu vederea un alt aspect, deosebit de important. Din punct de vedere psihologic şi politic, Antonescu trebuia să ofere o satisfacţie opiniei publice româneşti, profund ostilă Gărzii de fier, ostilitate evidentă de-a lungul anilor şi sporită neîncetat, mai ales în urma dezmăţului legionar din timpul guvernării şi rebeliunii cămăşilor verzi — *n.r.*

iar cel de-al doilea împotriva legionarilor vinovaţi de comiterea asasinatelor de la Jilava, Snagov şi Strejnicu. Privite în perspectivă, aceste procese au avut darul de a impresiona căci, condamnînd la moarte comandanţi legionari în frunte cu Horia Sima, Curtea Marţială din Bucureşti n-a făcut altceva decît să pronunţe o sentinţă capitală împotriva proaspeţilor musafiri primiţi pe timp nelimitat de şeful Gestapoului — Himmler. Într-un cuvînt, procesele au stabilit vinovăţii, au pronunţat condamnări la moarte, dintre care unele au şi fost duse la îndeplinire. Execuţiile au fost şi un avertisment categoric dat atît celor condamnaţi la moarte în contumacie, cît şi părţii hitleriste, devenită, volens-nolens, gazdă de ucigaşi.

Reconstituind, în limitele spaţiului de care dispunem, evenimente ale anului 1941, am dori să subliniem că ne interesează în mod deosebit cîteva particularităţi legate de procesul asasinilor lui Virgil Madgearu şi Nicolae Iorga, conexate, din motive lesne de înţeles, la procesul asasinatelor de la Jilava, desfăşurat între 9 şi 23 iulie 1941 în faţa Curţii Marţiale a Comandamentului Militar al Capitalei (C.M.C.).

Strădaniile judecătorului de instrucţie

La data cînd începuse prccesul, „Operaţia Barbarossa" devenise o realitate sîngeroasă. Se părea că strategia lui Hitler — Blitzkriegul — va dobîndi o nouă confirmare. De aici, o primă particularitate: lucrările procesului au fost serios marcate nu numai de atmosfera grea, apăsătoare, lăsată de zilele şi nopţile rebeliunii, ci şi de aceea cu mult mai generală provocată de război.

În mod normal, dosarul procesului judecat între 9 şi 23 iulie 1941 s-ar cuveni să se găsească în arhivele justiţiei. Din păcate, ca o consecinţă a anilor de război, dosarul a dispărut. Unele documente lipsite de valoare mai pot fi găsite pe ici, pe colo. În schimb, ne-a rămas un volum tipărit în 1941, sub egida Comandamentului Militar al Capitalei şi intitulat *Asasinatele de la Jilava... Snagov şi Strejnicu*. Judecătorii de instrucţie ai perioadei respective, îndeobşte bine pregătiţi, s-au lovit, în instruirea asasinatelor de la Snagov şi Strejnicu, de nenumărate obstacole. Punem în lumină doar trei dintre ele, pe care le socotim majore: *1)* Asasinatele s-au comis la 27 noiembrie 1940, la ore diferite, pe teritoriul judeţelor Ilfov şi Prahova, dar cercetările nu au putut fi dezvoltate pe un front larg şi sigur decît în 1941, către sfîrşitul lunii februarie deci la trei luni de la săvîrşirea crimelor; *2)* cercetările nu au putut fi întreprinse pînă la cauza cauzelor, deoarece s-au lovit la fiecare pas de alianţa regimului antonescian cu cel hitlerist, de prezenţa în România a trupelor germane şi a unor reţele naziste de spionaj politic; *3)* înfrîngerea rebeliunii nu a însemnat, implicit, şi risipirea atmosferei create de teroarea verde. Legionarii, trecuţi în clandestinitate, au exercitat încă multă vreme presiuni teroriste asupra unor reprezentanţi ai justiţiei, poliţiei, a unor martori şi chiar asupra familiilor celor asasinaţi.

Desigur, obstacolele acestea au viciat cercetările, dar nu într-atît încît să modifice conţinutul procesului sau funcţia justiţiară a Curţii Marţiale. O instruire în condiţii normale a cazului ar fi dus însă în mod logic la dezvăluirea legăturilor dintre asasini şi Gestapo, la concluzia că Nicolae Iorga şi Virgil Madgearu (ca şi alţi oameni politici burghezi) figurau de mult pe listele negre întocmite de RSHA (Reichssicherheitshauptamt — Biroul Central al Siguranţei Reichului) şi, astfel, procesul s-ar fi constituit într-unul politic, antifascist şi antihitlerist.

În prezent, ne interesează procesul aşa cum apare el prin mijlocirea cărţii amintite, nu pentru a-i determina nu ştiu ce erori imaginare, ci pentru a-i da, eventual, o nouă dimensiune tocmai prin stabilirea limitelor sale istorice.

Se ştie, cadavrul profesorului Virgil Madgearu a fost găsit în Pădurea Snagov, miercuri 27 noiembrie 1940, către orele 16.30, de pădurarul Ilie Chirilă. Acesta a văzut asasinii, maşina acestora, căreia i-a luat numărul şi a anunţat de îndată autorităţile. La faţa locului s-a deplasat urgent judecătorul de instrucţie O. Cernătescu (Cabinetul 3 al Tribunalului Ilfov) şi medicul legist. S-au efectuat, conform legii: identificarea şi fotografierea victimei; cercetarea cîmpului infracţional; transportarea victimei la morgă şi autopsia.

Şi astfel, în ciuda terorii legionare (în cursul nopţii fuseseră asasinaţi la Jilava 64 deţinuţi, foşti demnitari, printre care generalul Gh. Argeşeanu, fost prim-ministru, Victor Iamandi, fost ministru liberal la justiţie, pentru atitudinea lor antinazistă şi antilegionară)[1], operativitatea judecătorului de instrucţie O. Cernătescu s-a soldat cu cîteva rezultate importante pentru justiţie şi, am adăuga noi, şi pentru istorie: fotografiile executate atît în Pădurea Snagov cît şi la Institutul medico-legal; autopsia victimei (în acea zi cînd alte 64 cadavre aşteptau să fie disecate, însemna foarte mult).

Judecătorul a intrat şi în posesia numărului maşinii asasinilor. Proprietarul acesteia — Institutul naţional al cooperaţiei (I.N.C.) — a fost identificat în noaptea aceleiaşi zile, iar asasinii puteau fi arestaţi încă în cursul zilei de 28 noiembrie 1940, dacă...

Prin lege, judecătorul de instrucţie nu avea căderea să execute el însuşi măsuri operative, ci trebuia să facă apel la Poliţia Prefecturii Capitalei. Dar în fruntea acesteia se afla legionarul Zăvoianu (condamnat, ulterior, la 23 iulie 1941, la moarte şi executat), iar întregul aparat poliţienesc fusese invadat de legionari. Negăsind nici un ecou la nivelul Prefecturii, el a cerut sprijinul Direcţiei Generale a Siguranţei: „Încă în noaptea de 27 spre 28. XI, cu adresa nr. 3 447, am trimis Direcţiei Generale a Siguranţei — se plîngea

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1980.

O. Cernătescu Ministerului justiției, la 31.XII. 1940 — o telegramă pentru toate polițiile din țară de a urmări, prinde și aresta de urgență pe numitul Dacu Tudor, informator al poliției legionare, și Ion Tucan".

Din păcate, strădaniile judecătorului de instrucție nu au putut fi fructificate. Abia la începutul lui martie 1941 el s-a văzut în situația de a relua cercetările, dar, în acel moment, o parte dintre ucigași fie că erau fugiți din țară, fie că se ascundeau, așteptînd să fugă.

Mărturiile șefului de post

La Strejnicu cercetările au luat însă un curs cu totul aparte. Am încercat să aflăm cine a fost reprezentantul Parchetului care în dimineața zilei de 28.XI.1940, s-a deplasat la locul unde a fost descoperit trupul neînsuflețit al profesorului Iorga, dar n-am reușit. Atunci ne-am întors la volumul *Asasinatele de la Jilava... Snagov și Strejnicu*, unde ne-a atras luarea-aminte un document numit *Depoziție de informator*, datat 9 decembrie 1940 și iscălit de plutonierul Aurel Stoicescu, atunci șef al postului de jandarmi din comuna Strejnicu. Declarația pare un act normal, dar, studiată cu atenție, contrariază. Asasinatul s-a produs pe raza comunei Strejnicu. Conform legii, cel care trebuia să se deplaseze la locul crimei și care, împreună cu reprezentantul Parchetului din Prahova, să inițieze primele cercetări trebuia să fie șeful de post. Deci cum s-a metamorfozat șeful de post — doar într-un răstimp de 10 zile — din investigator principal în martor?

Am pornit să-l căutăm pe fostul șef de post, azi pensionar, iar eforturile ne-au fost încununate de succes. Iată ce ne-a povestit: „Cînd am ajuns la locul crimei, am găsit acolo doi comisari de la Chestura din Ploiești. A început o discuție neplăcută, comisarii s-au dezis imediat de rolul lor: «Nu-i pe teritoriul nostru, ne declinăm competența!» Aveau dreptate: crima se petrecuse pe raza postului meu. Am raportat telefonic lt. col. Alexandru Ionescu, șeful Jandarmeriei Prahova, că prof. N. Iorga a fost găsit împușcat la Strejnicu. El mi-a ordonat să telefonez la Parchet, procurorului de serviciu și să-l chem să începem împreună cercetările. L-am găsit pe procuror, dar a refuzat să vină; m-a și avertizat amenințător: «Vezi, să zici că l-au omorît legionarii!» Știam că și el și șeful Parchetului erau, de fapt, legionari. M-am întors la locul unde zăcea victima. Începusem cercetările, cînd a apărut maiorul de jandarmi Aurel Bratu cu o ambulanță. Mi-a declarat că are ordin să ridice corpul neînsuflețit al profesorului și să-l transporte la București. Chiar și după asta mi-am continuat cercetările și am izbutit ca în cursul zilei să aflu numărul mașinii legionare și numele cîtorva dintre asasini. În final, am întocmit un proces-verbal (7 pagini), însoțit de schițele criminalistice de rigoare. M-am prezentat cu dosarul la lt. col. Alexandru Ionescu, care l-a aprobat, dar mi-a ordonat să-l duc eu la șeful Parchetului. Nu era normal așa, dar am executat ordinul. M-am dus la Parchet, unde secretarul — un anume Bărbulescu — m-a introdus la procurorul-șef care era păzit la ușă de doi legionari în uniformă. Procurorul-șef s-a uitat la dosar, s-a uitat la mine mi-a spus apoi să ies și să aștept în anticameră. Am așteptat cît am așteptat, cînd îl văd pe Bărbulescu că vine la mine și-mi șoptește: «Șterge-o, că vin imediat să te înșface!» Mi-a arătat pe unde s-o șterg. Ajuns în stradă, i-am telefonat din nou lt. col. și i-am raportat cele petrecute. Mi-a ordonat să fug imediat la București, unde mai bine de o lună am stat ascuns într-o carceră a Jandarmeriei, după care am fost transferat cu funcția la Mislea. Dosarul întocmit de mine și rămas la Parchet n-a mai fost găsit... Iar pentru proces am fost ascultat aparte, după rebeliune. Declarația e departe de datele cuprinse în procesul-verbal, iar la 9 decembrie 1940, cînd este datată declarația, mă găseam ascuns".

Putem deci conchide că la data cînd Antonescu a ordonat anchetarea asasinatelor comise de legionari, Cabinetul 2 instrucție de pe lîngă Tribunalul Prahova nu avea nici un document întocmit în dimineața zilei de 28. XI.1940 de autoritățile în drept, nici măcar un referat medico-legal care să confirme moartea prin violență a prof. N. Iorga. Dealtfel, în legătură cu moartea lui N. Iorga trebuie să precizăm că există un Certificat de deces, nr. 2 353 din 29.XI.1940, eliberat de Oficiul stării civile al Primăriei Sectorului III Albastru, în care se menționează că profesorul a fost „găsit mort în Cimitirul «Belu»: un act eliberat în ziua aceea de Institutul medico-legal confirma acest „adevăr". Dosarul privind instruirea asasinatului de la Strejnicu conține încă două certificate ale Institutului medico-legal: unul din 29.XI.1940, care confirmă că N. Iorga a fost găsit în Cimitirul „Belu", doborît de moarte naturală, iar al doilea din 22.VII.1941 (la 8 luni de la asasinare) care, în sfîrșit, confirmă că *moartea a fost violentă*. Dar acest ultim raport medico-legal mai are meritul de a ne informa și cărui fapt i se datorează anomaliile semnalate mai înainte: „...Am constatat — consemna medicul legist dr. I. Stănescu — că prin dispoziția scrisă dată din ordinul d-lui general Antonescu... cadavrul lui Nicolae Iorga, care se găsește depus la capela Cimitirului «Belu», va fi lăsat în seama familiei, înmormîntarea urmînd să se facă după dispozițiunile acesteia". Într-adevăr, familia savantului adresase autorităților rugămintea ca trupul neînsuflețit să nu fie supus autopsiei.

5, 8 sau 10?

În referatul introductiv al procurorului Panait Călcâiu, de pe lîngă Tribunalul militar al C.M.C., privitor la asasinarea lui V. Madgearu și Nicolae Iorga, sînt menționați cinci inculpați: Traian Boeru, Ion Tucan,

Ştefan I. Cojocaru, Tudor Dacu şi Ştefan Iacobuţă. Dintre aceştia doar unul singur, Ştefan I. Cojocaru, a fost arestat şi aşezat în boxa acuzaţilor. Ceilalţi au fost judecaţi în contumacie. Şi, culmea, procesul a stabilit vinovăţia... celor dispăruţi şi nevinovăţia... celui din boxă.

În declaraţia dată chiar în seara zilei de 27 noiembrie, doamna Madgearu pomenea însă de şase asasini. Un al şaptelea păndea poarta şi a fost semnalat de Mada Crăciun, şoferul familiei Madgearu. La rîndul său, văduva marelui istoric reclama prezenţa în vila de la Sinaia, în momentul răpirii profesorului Iorga, a circa 7-8 legionari. Despre 8 indivizi va vorbi şi Horia Sima, în 1961: „Era echipa întreagă — opt inşi în total".

Aşadar, 8 şi nu 5. Păstrînd consensul tăcerii, Horia Sima nu a dezvăluit decît numele lui T. Boeru. Deci cine au fost ceilalţi legionari care au făcut parte din expediţia ucigaşă? Şi dacă au fost opt şi cu victima nouă, cum de-au încăput într-o maşină?

În urma unor investigaţii personale determinate de mărturia fostului şef legionar, am ajuns să stabilim că, într-adevăr, echipa morţii a fost formată din opt inşi, aparţinînd aşa-numitei „elite legionare", cărora li s-au adăugat, înainte ca maşina să pornească spre Snagov, doi „răzleţi", buni trăgători, şi că expediţia s-a constituit din „autori morali" şi din „autori de drept". Deci 10, nu 8 şi, reconstituind în continuare itinerarul maşinii, mai afirmăm că, în ziua de 27.XI.1940, toţi cei 10 au trecut, în anumite etape, prin maşina morţii, după cum a evoluat îndeplinirea sinistrei misiuni.

Dar cum se explică sentinţa de achitare a singurului inculpat aflat în boxă? Să fi greşit instanţa? Şt. I. Cojocaru a fost reţinut de către autorităţi pe baza următoarelor date: a făcut parte din conducerea Institutului naţional de cooperaţie, împreună cu Traian Boeru, Ion Tucan, Tudor Dacu şi alţii; a fost şeful aşa-zisei „familii" legionare de la I.N.C.; maşina nr. 6 211 B.R. ar fi fost în permanenţă la dispoziţia sa. Logic, judecătorul a dedus că Cojocaru nu putea lipsi de la o atît de „nobilă" misiune a „familiei". Bineînţeles, în virtutea responsabiltăţii sale politice, Cojocaru ar fi putut împiedica asasinatul, dar în acest sens nu există nici o probă. Existau, în schimb, indicii că în momentul în care automobilul pornea de la I.N.C. şi se îndrepta spre sediul „răzleţilor", el se afla alături de camarazii lui acuzaţi de crimă. Odată reţinut, Cojocaru a fost supus tehnicii criminalistice de identificare: prin fotografii, iar apoi pe viu. Doamna Madgearu „declară că îl *cunoaşte după figură*, dar nu poate preciza dacă a fost de faţă între asasinii care au ridicat pe soţul său. Servitoarea Elena Letea arată aceleaşi fapte ca şi stăpîna sa, recunoscînd şi ea, după fotografii, pe Ion Tucan şi Dacu Tudor, *iar pe Ştefan I. Cojocaru îl recunoaşte cu precizie la confruntarea în faţa judecătorului de instrucţie*".

Dar Elena Letea, în vîrstă de 15 ani, n-a compărut ca martoră în faţa Curţii Marţiale, iar văduva dispărutului şi-a menţinut declaraţia că „nu poate preciza", cuvinte ce au avut ca rezultat achitarea singurului inculpat aflat în boxă.

După mai bine de trei decenii de la proces, am stat de vorbă cu fosta angajată a familiei Madgearu, care ne-a relatat: „Mă întrebaţi cum de l-am recunoscut? Cum să nu-l reţin! Eram de faţă cînd au intrat legionarii. Deodată l-am văzut pe necunoscutul acela apucîndu-l de braţ pe profesor şi brutalizîndu-l... Şi astăzi l-aş recunoaşte. Nu m-am prezentat la proces pentru că doamna m-a sfătuit că-i mai bine să mă întorc acasă, la familia mea din Ardeal".

Această mărturisire coincide perfect cu o notă informativă asupra instrucţiei urmate în dosarul nr. 236/1941, notă întocmită la 26 februarie 1941 de Cabinetul II Instrucţie Prahova: „În fine, în ziua de 4. II. 1941, fiind prins Ştefan Cojocaru, el a fost recunoscut de către servitoarea victimei..."

Cum putem explica atunci ezitările soţiei lui Virgil Madgearu? Doar prin prezenţa terorii legionare care încă multă vreme după rebeliune a continuat să exercite o anumită înrîurire asupra unor magistraţi, poliţişti, precum şi asupra familiilor victimelor. Ameninţări telefonice sau prin poştă şi chiar vizite mai mult sau mai puţin insinuante. Pe ce se bazează afirmaţia noastră? Pe un document foarte concludent.

În cadrul aceluiaşi proces a fost achitat şi inculpatul Ilie Stîngă, fost chestor la Poliţia Prefecturii, care a dat ordin ca în dimineaţa zilei de 27.XI.1940, să fie ridicaţi de la domiciliile lor un număr de foşti demnitari politici: C. Argetoianu, Gh. Tătărăscu, M. Ghelmegeanu, Mihai Ralea, Ion Gigurtu şi alţii. Explicaţia acestui act de clemenţă o găsim în memoriile lui C. Argetoianu, care nota la 18 iunie 1941: „Primit ieri seară vizita d-nei Stîngă, soţia fostului chestor legionar... «Domnule Argetoianu, iertaţi-mi îndrăzneala, dar iată: soţul meu a fost achitat [în primul proces din iunie — *H.Z.*] şi cînd să i se dea drumul, judecătorul de instrucţie l-a reţinut, fiindcă, spunea dînsul, ar exista o reclamaţie a dv. prin care-l învinuiţi». [Nu era vorba de o reclamaţie, ci de o declaraţie dată la 16 mai 1941]. I-am spus că nu am reclamat nimic... În cele din urmă, m-am declarat gata să dau în scris că, personal, nu aveam nimic de împărţit cu camaradul Stîngă".

A urmat achitarea de la 23 iulie 1941.

Ei bine, de ce am exclude ipoteza că aceste „vizite" ale emisarilor direcţi ai Gărzii de fier, care continuau să-şi acopere unii altora crimele în tot timpul regimului de dictatură militară fascistă, care au viciat lucrările procesului, n-au cunoscut o arie mai largă?

Creatorul cronologiei moderne

DIONISIE CEL MIC

VALERIU ANANIA

Era noastră, ca bun universal, este o cucerire modernă[1].

Se ştie că *era romană* îşi număra anii de la întemeierea Romei *(ab Urbe condita)*, adică de la 753 î.e.n. Vechii greci şi-o socoteau pe a lor *(era olimpiadelor)* după jocurile ce se ţineau în cinstea lui Zeus, la Olimpia, din patru în patru ani şi care începuseră la 778 î.e.n.; pentru a fixa un eveniment în timp, trebuie indicat în a cîta olimpiadă şi în al cîtelea an din acea olimpiadă s-a petrecut evenimentul. Nu mai puţin complicate, la romani, erau *ciclurile indictionului*, pe grupe de cîte cincisprezece ani, deoarece numele de indiction era dat atît grupei cît şi fiecărui an din lăuntrul ei. *Era seleucidă* începea la 312 î.e.n., cînd urmaşii lui Alexandru cel Mare, prin bătălia de la Gaza, puneau bazele statului seleucid; ea a supravieţuit pînă în zilele noastre, la sirieni, în procedura încheierii contractelor.

Era diocleţiană, folosită mai ales în Egipt, se socotea de la 283 e.n., cînd generalul Diocleţian a devenit stăpîn al Imperiului roman. *Era spaniolă* începea de la 38 î.e.n.; cînd Octavian prefăcea Spania în provincie romană. *Era musulmană*, îşi are ca eveniment iniţial fuga lui Mahomed din Mecca la Medina, petrecută în anul 622 e.n.; cum însă anul acestei ere nu este echivalent cu anul solar, ci are numai 354 zile, la fiecare 32 ani el îi ia erei noastre înainte cu un an. Ceea ce înseamnă că pentru a converti o dată mahomedană în era noastră trebuie să scădem a treizeci şi treia parte din zilele acelui an şi să adunăm cu 622. Au existat, de asemenea, o *eră tiriană* (de la oraşul fenician Tyr) cu începutul la 125 î.e.n., folosită de sinoadele ecumenice creştine, o *eră consulară*, a Imperiului roman, care implica biografia unor conducători religioşi sau politici, o *eră mauritană*, purcească din anul 40 e.n., cînd Mauritania devenea provincie romană, o *eră a lui Avraam*, socotită de la anul 2017 î.e.n.

Cea mai nesigură şi mai controversată din cele vechi — şi mai noi — este *era de la facerea lumii*, al cărei calcul, în raport cu a noastră, a variat între evrei (3761 î.e.n.), Occident (3943 î.e.n.), Orient (5492 î.e.n.), Alexandria (5508 î.e.n.) şi Constantinopol (5509 î.e.n.). Prin secolul IX, Răsăritul creştin adopta o *eră constantinopolitană*, care aşeza evenimentul creaţiei la 5508, începutul anului fiind la 1 septembrie. Acest sistem de datare a fost folosit şi în vechile noastre manuscrise şi tipărituri, pînă ce a prins a-şi face loc, mai întîi paralel şi apoi de sine stătătoare, era noastră, care nu este altceva decît *era dionisiană*.

Această *eră a noastră* este a noastră nu numai în sensul general în care se utilizează formula, ci şi într-un sens mult mai propriu. Ea se datoreşte unui călugăr de al nostru, de pe la Constanţa, Dionisie Exiguul — adică Dionisie cel Mic, ceea ce ar însemna şi Dionisie cel Smerit — care s-a născut în Scythia Minor — Dacia Pontică, adică Dobrogea, în jurul anului 470 şi s-a strămutat la Roma, unde a murit în anul 540. Dintr-o carte recentă a pr. prof. dr. Ioan G. Coman *(Scriitori bisericeşti din epoca stră-română*, Bucureşti 1979), cunoaştem o seamă de amănunte din viaţa acestui monah cărturar, care se formase, după toate semnele, în una din mănăstirile dobrogene ale sec. V şi devenise unul din cei mai buni cunoscători ai limbilor greacă şi latină. Virtuţile lui intelectuale, adăugate celor de ordin moral, l-au dus mai întîi la Constantinopol; de acolo a fost chemat în slujba scaunului episcopal din Roma, unde a trăit şi a lucrat sub nu mai puţin de zece papi.

Nu am intenţia (şi nu aici e locul) să-i fac biografia. Vreau să notez — şi încă apăsat — că acest Dionisie este autorul sistemului cronologic al lumii civilizate. El şi-a luat îndrăzneala, la un moment dat, să nu mai numere anii de la înscăunarea sîngerosului Diocleţian ci, mai simplu, de la naşterea lui Hristos, adică de la anul 753 *ab Urbe condita*. E adevărat — s-a dovedit mai tîrziu — că socoteala lui greşise cu patru sau cinci ani, dar aceasta nu are nici o importanţă. Important este faptul — revoluţionar — că el, în ciuda autorităţii cu care funcţionau sistemele de cronologie din vremea lui, a calculat şi *a impus* un altul, care este al omenirii de astăzi. Era dionisiană — sau era creştină („post Christum natum")

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1969.

— ajunsese un bun al Italiei, încă din anul 527; cu un secol mai tîrziu era adoptată în Franţa; în vremea lui Carol cel Mare cuprindea întregul apus al Europei; tot în sec. VIII şi IX pătrundea în Anglia.

În răsăritul Europei ea se generaliza de abia în secolul XVIII, cînd Petru cel Mare a impus-o întregii Rusii. Ţările române însă o cunoscuseră cu mai mult de două secole înainte. După cum ştie, aicidatările erau făcute potrivit erei de la facerea lumii, şi anume în varianta constantinopolitană, care aşeza începutul erei noastre în anul 5508. Ca să ne referim numai la tipărituri, e de ajuns să ne amintim că prima carte apărută (tipărită) pe teritoriul ţării noastre, *Liturghierul* slavonesc al lui Macarie, de la Tîrgovişte, era datatcu anul 7016 (ceea ce, prin scăderea lui 5508, înseamnă 1508 al erei noastre). Dar, după numai treizecişişapte de ani, călugărul Moisi tipărea, tot la Tîrgovişte, un *Molitvelnic* slavonesc, pe care îl data dublu: „de la zidirea lumii în anul 7053, iar de la naşterea lui Hristos 1545".

Dubla datare, ca formulă de tranziţie, a fost adoptată şi folosită de vechii noştri tipografi pentru o bună lungime de vreme şi, probabil, nu fără oarecare ezitări şi precauţii. Diaconul Coresi de pildă, şi-a datat primele tipărituri numai cu anii din cronologia constantinopolitană, dar pe *Sbornicul* lucrat de el la Sas-Sebeş apărea însemnarea: „de la facerea lumii în anul 7088, iar de la naşterea lui Hristos 1580". Tot aşa este datată şi *Palia* de la Orăştie; 7090-1582. Cu toate acestea, un exemplar din *Apostolul* slavonesc tipărit de Dimitrie Logofătul la Tîrgovişte, la numai doi ani după *Molitvelnicul* cu datare dublă (prima de acest fel) al lui Moisi, este datat numai cu anul 1547.

După zece secole, cutreierînd biruitor toate ţările Europei, Dionisie cel Mic se întorcea, prin opera lui cronografică, în propria sa patrie. Apoi s-a rotunjit pe glob.

Trăim un moment cînd cultura românească trebuie să-şi capete o plenară conştiinţă de sine, ca şi o mai dreaptă înţelegere a participării ei la făurirea patrimoniului spiritual al omenirii. Dacă i-am dat culturii universale pe un Cantemir, pe un Iorga, pe un Enescu, Brâncuşi, Heliade, e timpul să ne aducem aminte că, cu mult înaintea tuturor, i l-am dat pe Dionisie cel Mic, de la a cărui moarte s-au împlinit, de curînd, 1440 ani.

La vremea lui, Dionisie fi descoperea unui Occident ignorant adevăratul chip al Daciei Pontice, care trebuia cunoscută nu numai prin frigul şi „barbaria" ei, ci şi prin aceea că a „crescut bărbaţi plini de căldură şi minunaţi prin blîndeţea purtării", cum spunea el într-o scrisoare către Ioan şi Leonţiu. Dacă el era, atunci, cel ce mărturisea pentru noi, cuvine-se acum ca şi noi să mărturisim pentru el, la dreapta măsură a valorilor noastre culturale.

• CLIO ANUNŢĂ •

În slujba unui măreţ ideal

Cu ce sentimente pleca pe cîmpurile de luptă alo primului război mondial un doctorand în filozofie? O scrisoare inedită, din toamna anului 1916, a lui Petre Andrei (1891-1940; vezi şi Magazin istoric, nr. 8/1967), către profesorul său, Ion Petrovici (1882-1972), reflectă starea de spirit care domnea atunci în rîndurile intelectualităţii româneşti, însufleţită de înaltele sentimente ale dragostei de patrie, în numele cărora fiii ţării s-au ridicat pentru apărarea pămîntului străbun.

Absolvent al Facultăţii de litere şi filozofie din Iaşi (1913), Petre Andrei şi-a continuat studiile la Berlin. În momentul intrării României în război, s-a înrolat voluntar, deşi ca orfan de tată era scutit de armată.

Iată scrisoarea trimisă, în ziua plecării pe front, mentorului său, document aflat în prezent în colecţiile cabinetului de manuscrise al Bibliotecii Academiei, cota S 2(2)

XXV

L. Ioan

20 octombrie 1916

Iubite domnule Petrovici,

Azi plec pe front. Aşteptam mai de mult această bucurie şi, în sfîrşit, a venit. În acest moment caut să mă mai reculeg şi atunci gîndul se întoarce şi către cei lăsaţi acasă (căci Iaşul e casa mea). Spovedania şi cuminecătura întăresc pe cei plecaţi pe drumul pericolului, de aceea o spovedanie voi face şi eu acum. Mă gîndesc cu mare plăcere la anii petrecuţi la Iaşi; am întîlnit atîţia oameni de bine care m-au îmbrăţişat — pe mine, un străin singuratec şi dezorientat în lupta vieţii — încît cel dintîi gînd al meu e acela de recunoştinţă faţă de aceşti oameni. Printre aceştia sînteţi şi d-voastră cu d-na Petrovici. Am petrecut ore sublime la cursurile şi seminariile d-voastră şi am construit, zi cu zi, tot ce am acum. Pe lîngă această prietenie ce mi-aţi arătat — în afară de încurajarea ce mi-o dădeaţi ca profesor — a sporit şi mai mult rîvna mea de muncă.

Ce să mai spun de prietenia d-nei Petrovici? Nu ştiu dacă cuvîntul e deajuns ca să exprime recunoştinţa mea. Totul îmi revine în minte şi retrăiesc încă acele momente frumoase din trecut. Aş scrie mai multe, dar sînt lucruri pe care nu vreau să le arăt ochilor indiscreţi ai cenzurei. Şi apoi, acum, nu e timp pentru înduioşare pentru trecut — acum tunul şi puşca glăsuiesc, mă duc să le ascult vocea, să primesc botezul sîngelui.

Vă asigur, d-le Petrovici, că voi şti să mînuiesc arma tot aşa de bine ca şi termenii şi axiomele filozofice. Voi aplica concepţia filozofică: viaţa nu preţuieşte prin ea însăşi nimic — ci valoarea ei provine din idealul în slujba căreia este pusă. Idealul nostru e aşa de mare şi sfînt, încît vedeţi de ce nu mă nelinişteşte deloc gîndul morţii.

Vă rog primiţi, împreună cu d-na Petrovici, sărutul entuziast al meu.

P. Andrei

P.S. Dacă credeţi că interesează pe cineva scrisoarea meo, vestea plecării, anunţaţi vă rog despre aceasta, trimiţînd şi un rămas bun. De asemenea, vă rog, arătaţi d-nei Vrabie mulţumirile mele pentru sabie. Îi voi scrie cîteva rînduri de pe front, căci acum plec. Nu ştiu încă ce destinaţie am şi nici încotro plec.

Din neolitic în epoca feudală

AŞEZAREA ÎNTĂRITĂ DE LA „METEREZE"

VIORICA MIHAI,

Pe malul drept al Ialomiţei, chiar la punctul de confluenţă al acesteia cu Prahova, la nord-vest de satul Dridu, judeţul Ilfov, se înalţă un pinten de terasă care, de curînd, a făcut obiectul unei spectaculoase descoperiri arheologice. Cu prilejul lucrărilor de amenajare la viitorul lac de acumulare ce se va întinde în zona localităţilor Dridu şi Fierbinţi-Tîrg, arheologii muzeului judeţean Ilfov au identificat în această zonă circa 35 puncte de interes istoric, printre care se numără şi cel de la „Metereze". Lucru firesc deoarece localitatea Dridu constituise, cu decenii în urmă locul unor importante descoperiri arheologice efectuate de către Ion Nestor şi Eugenia Zaharia datînd din sec. X-XI e.n., îndeosebi o ceramică specifică, decorată cu striuri continui organizate în benzi, precum şi cu şiruri de impresiuni în val făcute de dinţii pieptenului. Tipul specific de unelte, vase şi podoabe au determinat pe cercetători să considere că este vorba de o producţie materială specifică (numită Dridu, după localitatea în care a fost întîi evidenţiată) populaţiei autohtone româneşti, cultură reflectînd adînci rădăcini istorice.

Vieţuire de milenii

Noua descoperire de la Dridu impresionează, în primul rînd, prin mărturiile ce atestă timpul îndelungat de locuire. Cercetările întreprinse vreme de doi ani (1979 şi 1980) au relevat că vieţuirea în aşezarea de la „Metereze" s-a întins între neoliticul timpuriu şi epoca feudală — deci de peste 7 000 ani! Însuşi locul era propice dezvoltării unei aşezări — pintenul de terasă fiind protejat în partea vest-nord-vestică de apele celor două rîuri, iar spre est şi nord-est de pante abrupte cu o adîncime de 12-25 m.

Săpăturile efectuate au pus în evidenţă şapte niveluri de locuire, cel mai vechi datînd din neoliticul timpuriu (cultura Dudeşti — circa 5600 î.e.n.) cu un ritual funerar caracteristic: celor morţi li se despărţea capul de trunchi cele două părţi fiind depuse laolaltă. Tot în nivelul neolitic al aşezării a fost identificată şi o groapă în care se aflau două schelete ce pun în evidenţă sacrificii omeneşti — un ritual legat de cultul soarelui.

Al doilea nivel arheologic marcat distinct este din prima epocă a fierului — Hallstattul timpuriu. În această perioadă aşezarea omenească de aici ocupa o suprafaţă relativ întinsă (2,5 hectare), cu locuinţe ovale, săpate în pămînt, avînd un diametru mediu de 5,5 m. Bogatul material identificat în interiorul acestor locuinţe — fragmente ceramice şi osteologice, ace de bronz pentru confecţionarea îmbrăcămintei şi a încălţămintei, apoi podoabele din fier şi bronz — indică o viaţă materială înfloritoare.

Acestei aşezări, cu elemente specifice aşa-numitei culturi Babadag (1100-800 î.e.n.) i-a succedat o alta (stratul trei) — corespunzător sec. VI-V î.e.n. — cu locuinţe de suprafaţă; între descoperiri se cuvin semnalate săgeţile de bronz în trei muchii, precum şi resturi osteologice de cabaline, indicînd folosirea calului în diverse activităţi (agrare, lupte etc.). Aşezarea s-a dezvoltat şi în următoarele două secole (IV-III î.e.n.), transformîndu-se (stratul patru) într-o cetate protejată relativ bine prin construirea (în partea sudică a terasei) a unui şanţ de apărare. Ea şi-a continuat existenţa şi în secolele I î.e.n.-I e.n. în perioada de apogeu a civilizaţiei geto-dacice, depăşind chiar şanţul de apărare. Din păcate, lucrările agricole şi excavaţiile efectuate pînă în momentul intervenţiei arheologului au distrus în bună măsură urmele materiale corespunzătoare acestei epoci, nivelul cinci fiind evidenţiat mai cu seamă de materiale arheologice descoperite în terenul agricol.

Penultimul nivel al așezării datează din primele secole ale celui de-al doilea mileniu al erei noastre. Săpăturile efectuate la nivelul șase au pus în evidență existența unei așezări fortificate cu șanț de apărare datînd din sec. XI-XIII e.n. *Este cea dintîi descoperire de acest gen din Cîmpia Română, atestînd atît continuitatea de locuire pe această vatră străveche, cît și forme superioare de organizare a societății românești în primele secole ale mileniului doi al erei noastre.* Fortificația a cunoscut două faze de locuire. Prima e cuprinsă între jumătatea sec. XI și jumătatea sec. XII e.n.; locuințele erau de suprafață, dreptunghiulare, pereții fiind construiți din pari-antă. Din materialul arheo-

Imagine a șanțierului arheologic de la Metereze-Dridu: marcat prin jaloane, șanțul de apărare al așezării feudale ce a existat (sec. XI-XIII) pe acest meleaguri și arme, piese de ceramică, podoabe și monede descoperite în așezarea de la Metereze-Dridu (grupaj de obiecte-montaj)

logic amintim căldările de lut cu decor canelat și vasele-borcan lucrate la roata înceată a olarului. În a doua fază de locuire (sec. XII-XIII e.n.), așezarea și-a restrîns aria, limitîndu-se la partea de nord-est a promontoriului. Această restrîngere pare a se datora primejdiei reprezentate de popoarele migratoare, căci șanțul de apărare a fost adîncit, iar locuințele pe jumătate îngropate în pămînt (semi-bordeie). Partea abandonată a așezării s-a transformat în necropolă. Căldările de lut au alt decor (benzi incizate în loc de caneluri).

Pentru datarea așezării în sec. XI-XIII pledează și tipul de catarame (circulare cu spin median sau ovale cu bază dreaptă găsite în unele morminte, neasociate cu cele în formă de liră—specifice epocii anterioare), apoi cerceii cu pandantiv, săgețile în formă de coadă de rîndunică cu manșonul scurt etc.

Descoperirea unei seceri într-unul din morminte, ca și a resturilor osteologice de cornute mari în așezare, arată că avem de-a face cu o populație românească sedentară care avea ca ocupație principală agricultura și păstoritul. Tot în acest sens pledează și rezultatele antropologice, în urma consultării scheletelor de către antropologii Dardu Nicolaescu-Plopșor, Irina și Cantemir Rișcuția. Un singur schelet purtînd trăsături mongoloide a fost înhumat în afara șanțului de apărare, deci practic separat de comunitatea care locuia în așezare!

Stavilă în fața primejdiei

Pentru a înțelege mai bine însemnătatea așezării de la Dridu, din punctul la „Mete-

reze" să reconstituim sumar tabloul istoric al secolelor XI-XIII.

Încă din anul 1036, pecenegii — populaţie migratoare de origine turanică — atacă puternic localităţile de la Dunărea de Jos: Dinogeţia-Garvăn, Păcuiul lui Soare, Dervent şi Capidava. Doisprezece ani mai tîrziu (1048), împăratul bizantin Constantin Monomahul este nevoit să aşeze triburi pecenege în interiorul imperiului, dîndu-le pămînt şi trei cetăţi, în schimbul asigurării pazei frontierelor dunărene. Atacurile pecenegilor nu se limitează însă numai la regiunea Dunării. *Cronica notarului anonim* menţionează desele lor incursiuni în Transilvania şi Panonnia în vremea regelui ungar, Ştefan I (997-1036) şi a urmaşilor săi. Coroborînd aceste date ajungem la concluzia că fortificarea aşezării de la Dridu, ca şi a unora din Transilvania din aceeaşi perioadă (Moldoveneşti, Dobîca, Moreşti etc.) a fost necesară pentru a asigura apărarea populaţiei româneşti împotriva primejdiei unor invazii pecenege şi cumane (populaţie, de asemenea, migratoare, înrudită cu pecenegii).

Faptul că fortificaţia îşi continuă existenţa şi pe parcursul veacurilor XII şi XIII arată că dominaţia cumanilor nu a reuşit să se extindă asupra întregului teritoriu al Munteniei, ceea ce vine în sprijinul diferitelor izvoare narative care indică drept principali locuitori ai acestei zone pe români. Aşa, de pildă, doctorul armean Vartan (Vartapedul) nota că în sec. XII românii locuiau în vecinătatea ruşilor, iar cum reiese din relatarea cronicarului bizantin Nicetas Choniates, în anul 1187, Asan, monarhul imperiului vlaho-bulgar căruia i-a dat numele, ameninţat de o oaste bizantină a trecut Dunărea şi s-a întors cu ajutor în oameni de la conducătorii vlahi autohtoni din nordul Dunării.

Menţinerea fortificaţiei de la Dridu, în cursul sec. XII-XIII, era determinată şi de expansiunea statului feudal maghiar în Transilvania şi tendinţa sa tot mai evidentă de depăşire a liniei Carpaţilor în regiunile estice şi sudice, din Moldova şi Muntenia.

Cît priveşte încetarea locuirii, aceasta poate fi pusă, credem, fie în legătură cu slăbirea puterii urmaşilor Asăneştilor, fie cu accentuarea primejdiei tătăreşti, ambele petrecute la jumătatea sec. XIII.

Rezultatele cercetărilor din aşezarea feudală de la Dridu permit reevaluarea unor concluzii asupra unor descoperiri anterioare din Transilvania, datate de asemenea din sec. XI-XII. Este vorba de necropola de la Vărşaud; analizînd materialul arheologic de acolo, unii cercetători, deşi subliniază că anumite izvoare ar permite atribuirea lor populaţiei româneşti nu împărtăşesc în cele din urmă această ipoteză, datorită absenţei unor descoperiri similare la sud de Carpaţi. În sprijinul apartenenţei româneşti a acestor necropole pledează şi concluziile arheologului maghiar J. Hampel care precizează că torquesurile (colierele) răsucite identificate în necropole transilvane sînt similare cu cele purtate încă înainte de era noastră de daci şi carpi. La această concluzie ajunge şi Martin Roska, în legătură cu o serie de obiecte de podoabe (coliere, brăţări şi inele) din aşezarea de la Moldoveneşti. Dovada peremptorie că aceste necropole aparţin într-adevăr populaţiei româneşti ar fi ca asemenea descoperiri să se facă şi în teritoriile de la sud şi est de Carpaţi. Or, descoperirea de la Dridu constituie tocmai o confirmare de acest gen, neexcluzînd, firește, ca în necropolele respective să fie îngropaţi şi oameni de altă origine etnică.

Cel din urmă nivel de locuire de la „Metereze" aparţine unei aşezări a cărei existenţă s-a extins pe o perioadă cuprinsă între veacurile XIV şi XVII. Resturile unei locuinţe cu temelie de piatră care taie şanţul de apărare (umplut în această perioadă cu pămînt) datează — cum atestă două monede — din vremea voievodului Ţării Româneşti, Vladislav I (1364-1377).

Desigur, cercetările arheologice ce vor fi întreprinse în anii viitori la „Metereze" vor aduce noi precizări asupra aspectelor semnalate în aceste pagini pentru prima oară.

PLANSELE NOASTRE

① „Solomon şi regina din Saba" — miniatură din sec. XVI (**Yemen, drumul mirodeniilor**, p. 57)
②③ Aspiraţie multiseculară a românilor, Unirea Principatelor a constituit — aşa cum aveau s-o constate diplomaţii vremii — un proces istoric ireversibil. În imagine **Calendarul istoric pentru românii din principatele dunărene**, pe anul 1856, anticipînd cu cîţiva ani marele act istoric de la 24 ianuarie 1859 (**Unirea — „un rezultat definitiv"**, p. 14)
④ „Orologiu cu elefant", imagine din **Cartea cunoaşterii procedeelor mecanice**, tratat tehnic, probabil sirian, datînd din anul 1315, rod al descoperirilor matematice ale epocii (**1925-1927: războiul de eliberare a Siriei**, p. 48)

Principatele

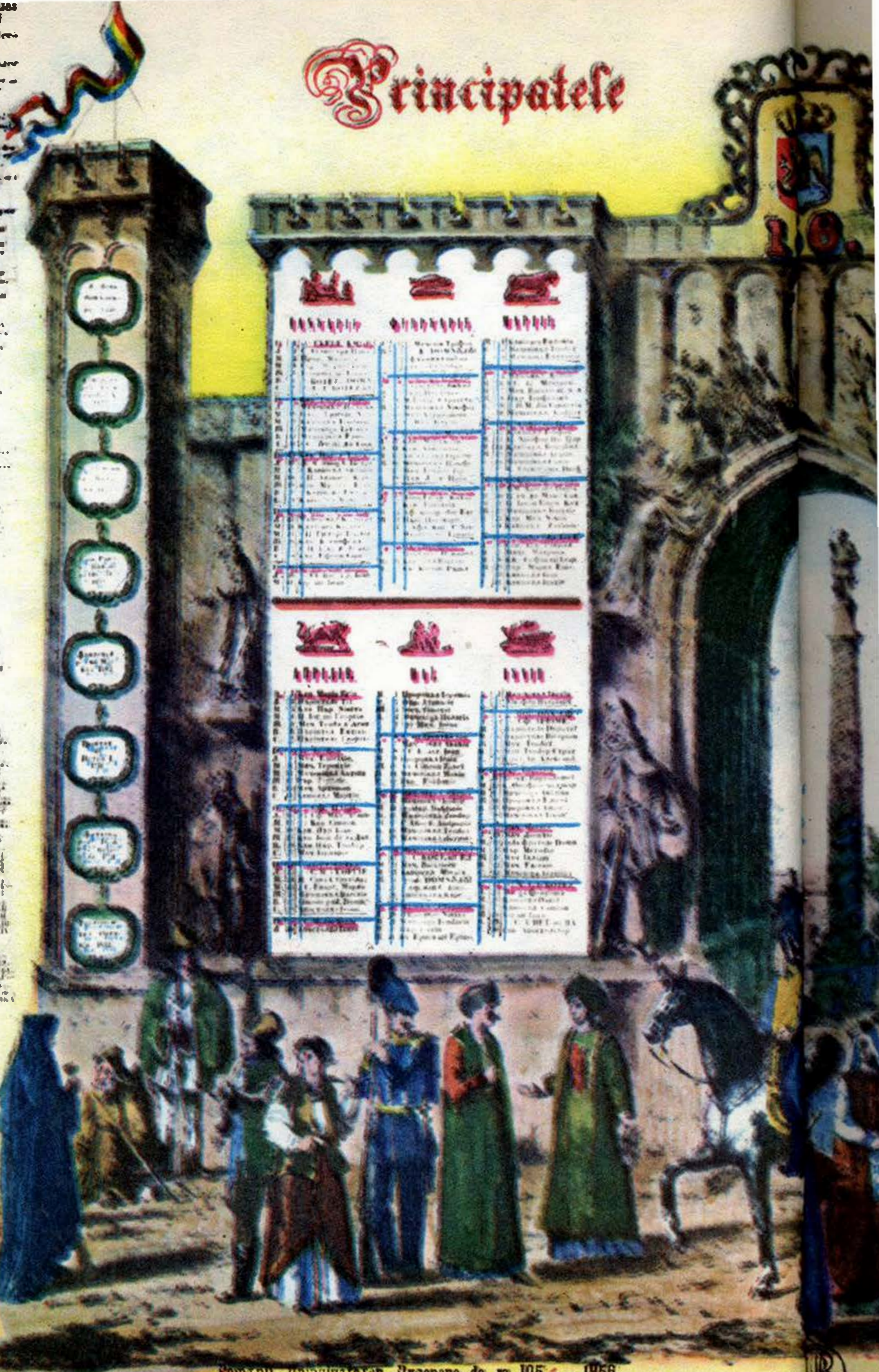

Foaie pentru Minte, Inimă și Literatură. Despre de 105 — 1856.

Annexe.

Les Romains depuis 105 — 1856.

Explication du Tableau.

On voit dans l'éloignement des lieux et des temps, Rome autour de la colonne Trajane, sur laquelle se trouvent sculptés les faits des Romains et leur [illegible] dans le Dacie. Sur un édifice idéal, construit sur deux rotondes jumelles, des deux côtés se trouvent les chronologies des Princes régnants depuis [illegible] seconde [illegible] quelques actions célèbres, ainsi que leurs armoiries, surmontées des drapeaux nationaux. On voit [illegible] des piédestaux, le [illegible] romain, celle des soldats du XIIIe siècle, les héros Dragon, Escrime le grand, Bichat, [illegible] et les [illegible]

T8

Dave şi stăpînii lor

SANGIDAVA

ŞTEFAN FERENCZI,
Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca

GÉZA FERENCZI,
Muzeul judeţean, Miercurea Ciuc

Apărate de lanţul vulcanic al Munţilor Harghitei şi de Munţii Ciucului, depresiunile Ciucului sînt formate din şesuri netede, cu suprafeţe în multe locuri mlăştinoase, dar şi cu terase, de mare întindere, favorabile aşezărilor şi cultivării pămîntului. Altitudinea destul de ridicată (650-800 m) determină în aceste locuri o climă relativ aspră, cu temperaturi minime foarte scăzute şi o mare cantitate de precipitaţii; de aceea, apele freatice sînt abundente, ca şi izvoarele care provoacă umezirea solului şi, pe alocuri, apariţia de mlaştini.

În ciuda acestor condiţii — care fac şi astăzi ca zona din împrejurimile Miercurei Ciuc să fie unul din polii frigului în ţara noastră —, încă din cele mai vechi timpuri (sec. III î.e.n.) regiunea a fost intens populată de geto-daci.

Această aparentă contradicţie între clima neprielnică şi densitatea populaţiei în epoca dacică, romană şi postromană, primeşte o explicaţie firească dacă ne gîndim la zăcămintele de fier, hematită şi limonită ce au existat în această zonă şi pe baza cărora a înflorit, încă de timpuriu, meşteşugul obţinerii şi prelucrării fierului. Uneltele realizate au servit populaţiei din împrejurimi sau au fost comercializate pe Valea Trotuşului şi a Uzului în rîndul puternicei uniuni de triburi dacice a carpilor.

Intensitatea de locuire a geto-dacilor este sugestiv ilustrată de numărul mare de aşezări (Cîrţa, Dănesti, Mădăraş, Delniţa, Păuleni, Miercurea Ciuc, Leliceni, Sîntimbru, Sînsimion, Ciucsîngiorgiu, Cozmeni etc.) în care s-au găsit vestigii dacice, precum şi de mulţimea de ateliere de prelucrare a fierului, metal de o importanţă capitală pentru acea vreme.

Exceptînd „Cetatea Vapa" (comuna Malnaş, jud. Covasna), din sudul depresiunilor, majoritatea aşezărilor întărite din zona amintită, ca cele trei întărituri de la Jigodin (Miercurea Ciuc), precum şi „Cetatea păgînilor" (com. Racu, jud. Harghita) se află în vestul depresiunii. Ele au avut, aşadar, menirea de a apăra celelalte aşezări din depresiune de o posibilă infiltrare a romanilor, în vremea în care o parte însemnată a Daciei fusese transformată în provincie romană.

Din punct de vedere al dezvoltării social-economice, în toată perioada sec. III î.e.n.-sec. III e.n. (deci inclusiv în epoca stăpînirii romane asupra provinciei Dacia — 106-271 e.n.), zona menţionată a rămas în afara graniţelor Imperiului roman. Aceasta a făcut ca aşezările respective să aibă, în general, caracteristicile epocii La Tène getodacice (deci ale epocii de culme a civilizaţiei acestora), caracterizată prin existenţa de obşti săteşti înfloritoare. Centrul acestei formaţiuni social-politice, înglobată în cadrul statului dac independent şi centralizat din vremea lui Burebista, l-a format, probabil, grupul celor trei fortificaţii de la Jigodin — Miercurea Ciuc, situate pe un important nod de drumuri care, după toate aparenţele, au făcut în antichitate legătura cu bazinele hidrografice ale Tîrnavei Mari şi Homorodului situate la vest de masivul Harghitei. Este semnificativă, în acest sens, descoperirea la Sîncrăeni-Ciuc, deci în apropiere de Jigodin, a unui important tezaur de argint, care a aparţinut, foarte probabil, unei căpetenii de trib ce-şi avea sediul la Jigodin. Cît priveşte aşezarea de aici, ea oglindeşte — într-o formă miniaturală — falnicul sistem de cetăţi din Munţii Sebeşului[1]. Aşezările civile ce trebuie să fi existat în apropierea acestor puternice cetăţi nu au fost încă identificate, dar este aproape cert că aici se găsea unul din importantele centre ale Daciei antice, aşa-numitele *dava* sau *poleis* (oraş) cum le numea Ptolemeu.

Care dintre *poleisurile* amintite de Ptolemeu ar putea fi identificat cu acest grup de trei aglomerări de la Jigodin — Miercurea Ciuc? Coordonatele geografice indicate de marele învăţat antic (longitudine şi latitudine) ne-ar îngădui să avansăm ipoteza (cu largi posibilităţi de confirmare) că pe aceste meleaguri ar fi existat odinioară localitatea Sangidava. Pentru plasarea în această zonă a aşezării dacice menţionate pledează şi opinia marelui erudit, cartograf al antichităţii, H. Kilpert, acceptată de un alt mare istoric al antichităţii, N. Vulic, ultimul spunînd: „Sangidava, oraş în Dacia. Eventual identic cu Sacidava [situat] în zona de izvoare a Alutei [Oltului]"..

Înclinăm să credem, aşadar, că aici la Jigodin se afla vechea Sangidava — aşezare de frunte a dacilor liberi din Transilvania atît în perioada statului lui Burebista, cît şi mai tîrziu, în vremea stăpînirii romane asupra unei părţi a Daciei.

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1980.

● Evacuarea aurului și a titlurilor de valori aflate pe teritoriul Marii Britanii sub amenințarea invaziei hitleriste ● Experții trezoreriei „mai tăcuți decît serviciile secrete” organizează una dintre cele mai spectaculoase operațiuni ale celui de-al doilea război mondial ● Pentru prima oară, în culisele acestei operațiuni ●

ALFRED DRAPER

Un bonom, zîmbind parcă ar fi spus — cum se obișnuiește la o poză de comandă — cheese (se pronunță ciiz și înseamnă brînză), pentru a i se prelungi buzele, cu fruntea înaltă a bărbaților la vîrsta începutului de chelie, cu ochelari, avînd rama nu tocmai modernă, și cărarea nelipsită britanicului. Așa ne apare, dintr-o fotografie recentă, Alfred Draper.

Născut în 1924, la Londra, a servit în timpul războiului în marina militară, a participat la debarcarea din Normandia, înainte de a fi trimis în Extremul Orient. Revenit, după încetarea ostilităților, la viața civilă, optează pentru gazetărie. Din 1972, se dedică scrierii de cărți. Ultimul volum[1] este rezultatul unor minuțioase investigații, dat fiind puținele documente accesibile și mantia secretului care continuă să învăluie tocmai aspectul, poate cel mai puțin militar al războiului: tranzacțiile financiare, valutare, cu aur și hîrtii de valoare. Dincolo de dramatismul cu care autorul încarcă povestirea, faptul, probabil, cel meritoriu este că, reconstituind un episod curios și obscur, autorul reamintește că, în conflictele moderne, chestiunile economice și financiare au un rol de primă dimensiune, că ele aparțin strategiei generale a statului, că această componentă — uneori uitată în studii și analize — se întrepătrunde cu toate celelalte, că poate submina sau fecunda obiectivele pe care strategia generală și le fixează.

Autorul a avut acces la documente confidențiale și a exhumat numeroase date din amintirile celor care s-au aflat în culise, pentru a retrasa procesul decizional și modul lui de realizare, ambele secrete, în legătură cu transportarea aurului și hîrtiilor de valoare negociabile, din Marea Britanie în Canada, peste un ocean infestat cu submarine dușmane. De fapt, au fost două operațiuni: una referitoare la aur, cealaltă la hîrtiile de valoare. Cea de-a doua a avut denumirea codificată „Pește”, care a împrumutat și titlul cărții. Un titlu provocant, dar a cărui origine nu o știm. Poate cei care au ales denumirea s-au gîndit la aforismul „tăcut ca un pește”, sau la călătoria în necunoscut prin apele dușmănoase ale unei perioade de puternică prezență navală nazistă în Atlanticul de Nord[2].

Preistoria operațiunii „Pește” comportă două situații care s-au influențat reciproc: pericolul unei invazii naziste pe insulele britanice, conturat încă din ajunul capitulării Franței, și necesitatea de a dispune într-un loc sigur, în vecinătatea Statelor Unite, de modalitățile de plată în vederea achiziționării furniturilor necesare copleșitorului efort de război. Pentru ambele situații, condițiile erau întrunite în Canada[3]. De fapt, un indiciu public a existat

[1] Alfred Draper, *Operation Fish*, Plon, Paris, 1980.

[2] *Magazin istoric*, nr. 5/1979.

[3] Încă în primăvara anului 1939, folosind ca „acoperire” vizita regelui George VI în Canada, Marea Britanie a transferat la bordul navelor de escortă 50 tone de aur. După izbucnirea ostilităților, în octombrie același an, au mai fost făcute, tot în sec et, cîteva transporturi din același metal prețios.

în epocă, dar modul în care a fost dezvăluit era, mai curînd, de natură să încurce pistele. Astfel, în pagina a opta a ziarului Times, la rubrica Scurte știri, a apărut următoarea informație: „Anunțînd (la 18 iulie 1940 — E.P.), într-un răspuns scris la întrebarea unor parlamentari, ridicarea embargoului asupra tranzacțiilor cu hîrtii de valoare americane și canadiene, ministrul de finanțe a relevat că cea mai mare parte a acestor valori este în curs de trimitere în Canada". În realitate, la data respectivă, stocul de aur din subsolurile Băncii Angliei, de pe Threadneadle Street, și hîrtiile de valoare negociabile fuseseră deacum transportate în depozitul secret din Montreal. Încă la sfîrșitul lunii mai, premierul W. Churchill aprobase la o ședință a Cabinetului de război, planul de evacuare. Ulterior, s-a pus și problema că aurul țărilor ocupate de Germania — și pe care aceasta nu reușise să-l acapareze, fiind evacuat — să nu încapă în mîinile naziștilor[1]. Problema cea mai complicată politico-diplomatică și militară s-a dovedit a fi cea a aurului francez.

Punerea la adăpost a aurului și hîrtiilor de valoare ale Marii Britanii a avut o deosebită importanță pentru desfășurarea efortului de război. Ridicînd în noiembrie 1939, embargoul asupra exportului de arme, prin modificarea legii de neutralitate, congresul, în urma insistențelor președintelui Roosevelt, a dat posibilitatea beligeranților să achiziționeze, plătind în numerar, armament american. Faptul că, așa cum se intenționase, beneficiarul a fost Marea Britanie, a reprezentat un ajutor important, care se consuma însă, destul de rapid, prin epuizarea rezervelor de aur și dolari. Dealtfel, într-un mesaj adresat de Churchill lui Roosevelt (7 decembrie 1940) în care prezenta o amplă listă de solicitări, se preciza: „În sfîrșit, ajung la problema finanțelor. Cu cît va fi mai rapid și abundent fluxul de muniții și nave, pe care sînteți în măsură să ni le trimiteți, cu atît mai curînd creditele noastre în dolari se vor epuiza. Ele, după cum știți, sînt de pe acum puternic afectate de plățile pe care le-am făcut. Desigur, după cum știți, noi am plasat sau sînt în curs de negociere comenzi, inclusiv pentru crearea de fabrici de muniții în Statele Unite, care depășesc de cîteva ori totalul resurselor de schimb rămase la dispoziția Marii Britanii. Se apropie momentul în care nu vom mai fi în măsură să plătim cu bani gheață pentru transporturi și alte furnituri. În timp ce vom face tot posibilul și nu vom evita nici un sacrificiu pentru a face plățile prin schimb (în dolari — E.P.), consider că veți fi de acord că ar fi, în principiu, nefavorabil și reciproc dezavantajos ca efect dacă în momentul culminant al acestei lupte, Marea Britanie va fi dezbrăcată de toate bunurile negociabile, astfel ca după ce victoria va fi cucerită cu sîngele nostru, civilizația salvată și timpul cîștigat pentru ca Statele Unite să fie pe deplin înarmate pentru toate eventualitățile, noi să ne găsim despuiați pînă la os" (subl. E.P.). Roosevelt n-a fost luat chiar pe nepregătite de acest mod de abordare, deoarece, la 23 noiembrie 1940, fusese neplăcut surprins de declarația făcută reporterilor, la sosirea la New York, a ambasadorului englez. „Ei bine băieți, banca britanică e spartă; banii voștri sînt ceea ce dorim".

Avînd în față inaugurarea unui nou mandat de patru ani și înțelegînd perfect necesitatea contracarării planurilor de dominație mondială ale lui Hitler, Roosevelt s-a făcut, public, ecoul înțelegerii solicitărilor secrete ale lui Churchill. La 17 decembrie, președintele a emis, într-o conferință de presă, ideea programului de „împrumut și închiriere", al cărui proiect de lege a fost introdus, în luna următoare, în Congres. Această lege avea să joace rolul de angajament în sprijinirea efortului de război britanic și, ulterior, în lupta coaliției antihitleriste.

Operația „Pește" era încheiată atunci cu cel mai deplin succes. Ea a avut însă un epilog pe care Churchill îl intuise în mesajul din 7 decembrie 1940: în timpul războiului, Marea Britanie a fost nevoită să lichideze investiții de peste un miliard de lire sterline, dintre care jumătate în Statele Unite și Canada, pentru a plăti furniturile militare, materiile prime și alimentare importate. Între 1939-1945, exporturile britanice au scăzut cu 40 la sută, fiind pierduți, în favoarea S.U.A., numeroși clienți tradiționali, importul a sporit cu o treime, datoria externă s-a urcat la 3,5 miliarde dolari, datoria publică a reprezentat triplul venitului național, valoarea reală a rezervelor de aur și dolari a scăzut la jumătate. Nici azi, după cum susține A. Draper nu se dezvăluie suma exactă a hîrtiilor de valoare vîndute în timpul războiului. După o expresie la modă, la sfîrșitul războiului, Marea Britanie era un „învingător cu buzunarele goale".

Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

In p. 34: *marinari englezi debarcînd aur în portul Halifax*

Winston Churchill în timpul celui de-al doilea război mondial

[1] În legătură cu aurul polonez vezi *Magazin istoric*, nr. 7-8/1968, 10/1974.

Comoara de pe valurile oceanului

Conservatorilor le-a trebuit un oarecare timp înainte de a acorda lui Churchill deplina lor încredere; totuşi, cînd s-a trecut la vot el a obţinut unanimitatea. Parlamentul s-a ridicat în picioare, însufleţit de apelul lui şi a hotărît să oprească înaintarea lui Hitler[1]. Nimeni nu se îndoia că în Franţa avea să se dea o bătălie grea şi sîngeroasă, dar nimeni nu era îngrijorat. Corpul expediţionar britanic se afla acolo, cot la cot cu armata franceză, renumită a fi cea mai puternică maşină de luptă din lume; şi apoi, exista faimoasa, inexpugnabila linie Maginot. Dar vai! armata franceză, prost antrenată, prost echipată, era lipsită de un comandament eficace, iar germanii aveau să încercuiască, pur şi simplu, linia Maginot[2].

Penuria de dolari

Această situaţie a apărut în ziua de 15 mai, la orele 7 şi 30 minute. Churchill a fost trezit din pat de telefonul lui Paul Reynaud[3]. Îngrozit şi încă incredul, el a auzit vocea înspăimîntată a lui Reynaud, care-i spunea: „Am suferit o înfrîngere; am pierdut bătălia".

Churchill nu putea admite o derută atît de rapidă. Imediat, el s-a suit într-un avion zburînd spre Paris, pentru a ridica moralul francezilor. Cînd a ajuns însă la Quai d'Orsay[4], a simţit apropierea catastrofei; în grădina Ministerului de externe francez, funcţionarii ardeau vrafuri întregi de documente secrete. În aceeaşi zi, Olanda depunea armele. Se părea că bătălia Franţei avea să se termine înainte chiar de a fi început.

Pesimismul lui Reynaud, deşi părea prematur era lesne de înţeles. Dacă totul nu era încă pierdut, dacă francezii şi englezii aveau să lupte timp de cîteva zile cu mult curaj şi dîrzenie, ambele lor armate nu puteau face nimic împotriva mobilităţii şi vitezei blindatelor germane. *Blitzkriegul*[5] era o concepţie nouă asupra războiului, în faţa căreia Aliaţii nu aveau cum să se eschiveze. În comparaţie cu germanii, conducătorii militari britanici apăreau ca nişte amatori.

În dimineaţa în care primise telefonul primului ministru francez, Churchill a trimis preşedintelui Roosevelt primul mesaj personal după preluarea funcţiilor sale de prim ministru. Bătălia era încă în toi şi Churchill împărtăşea preşedintelui teama că, în curînd, rezistenţa franceză se va prăbuşi.

„Ne aşteptăm la un apropiat atac aerian asupra Angliei, prin trupe paraşutate şi aeropurtate, şi ne pregătim pentru aceasta. Dacă va trebui, vom continua lupta singuri; asta nu ne înspăimîntă. Dar cred că înţelegeţi, domnule preşedinte, că glasul şi forţa Statelor Unite pot rămîne fără efect dacă se vor manifesta cu prea mare întîrziere. Cu o rapiditate ulitoare ne putem găsi în faţa unei Europe complet subjugate şi naziticate, situaţie care poate fi prea grea pentru noi. Tot ce vă cer acum este de a proclama non-beligeranţa, ceea ce ar însemna să ne ajutaţi în totul, în afară de angajarea efectivă a forţelor dumneavoastră armate".

Erau cuvinte grave, pe care nu le-ar fi pronunţat în faţa poporului său, dar premierul britanic era, de acum, foarte conştient că victoria finală depindea de un sprijin şi ajutor nelimitat din partea Statelor Unite. El cerea ca împrumut 50 distrugătoare vechi, pentru a participa la bătălia Atlanticului, precum şi avioane, tunuri antiaeriene şi materii prime[6]. Totul urma să fie plătit sub regimul *cash-and-carry*[7], cu aurul expediat peste Atlantic.

Cu această ocazie, primul ministru a pomenit, pentru prima dată, de acel duşman secret care ar putea antrena prăbuşirea Marii Britanii — penuria de dolari „Vom plăti în dolari atîta vreme cît vom putea; dar aş vrea să fiu absolut sigur că, atunci cînd nu vom mai putea, ne veţi da totuşi materialul"[8].

Roosevelt era cel mai solid prieten al Angliei, dar era contracarat de un foarte puternic lobby[9] izolaţionist, care nu vroia să participe cu nimic la problemele Europei. Unii dintre membrii acestui grup nu ridicau prea multe obiecţii la vînzarea materialului de război, dar ar fi refuzat cu siguranţă de *a dărui* cel mai mic lucru.

Scurta referinţă a lui Churchill la lipsa de dolari nu reflecta în adevăratele dimensiuni acuitatea problemei. Despre o asemenea penurie se vorbea încă înainte de război, dar în aceste momente rezervele se epuizau cu o rapiditate alarmantă.

---

[1] N. Chamberlain şi-a prezentat demisia din funcţia de prim-ministru spre sfîrşitul dimineţii zilei de 10 mai 1940, la numai cîteva ore după ce Wehrmachtul atacase Belgia şi Olanda, iar liderii laburişti refuzaseră să participe la un guvern de unitate naţională sub conducerea sa. În aceeaşi zi, la ora 18, lui W. Churchill i s-a încredinţat formarea guvernului, pe care, prezentîndu-i Camerei Comunelor la 13 mai, a rostit celebrele cuvinte: „Nu am nimic altceva de oferit decît sînge, trudă, lacrimi şi sudoare... Mă întrebaţi care este ţelul nostru? Vă pot răspunde într-un singur cuvînt: Victoria..."

[2] Agresiunea împotriva Belgiei şi Olandei, deşi previzibilă, avea printre scopuri tocmai „întoarcerea" liniei Maginot, conform unei scheme strategice „clasice", practicate de armata germană şi în primul război mondial.

[3] Paul Reynaud, om politic francez, prim-ministru de la 21 martie 1940 cînd i-a succedat lui Edouard Daladier. La 13-14 mai, trupele germane rupseseră frontul la Sedan.

[4] Porţiune a cheiului Senei, în plin centrul Parisului, care a împrumutat numele Ministerului de externe, al cărui palat se află situat în acest loc.

[5] Războiul fulger

[6] „Plăteşte (în numerar) şi fă (transportă)" — principiu adoptat în noiembrie 1939 de Congresul S.U.A., la iniţiativa administraţiei Roosevelt, şi care, sub o aparenţă de imparţialitate, înlesnea achiziţionarea de armament, în primul rînd de către Marea Britanie, singura în măsură să întreprindă astfel de operaţiuni.

[7] Conform aceluiaşi mesaj al lui Churchill către Roosevelt din 15 mai 1940.

[8] F.D. Roosevelt a răspuns chiar a doua zi, dar conţinutul mesajului reflecta precauţie şi neangajare, lăsînd deschise posibilităţile de materializare a unor înţelegeri asupra problemelor ridicate. Acordul anglo-american privind cedarea distrugătoarelor în schimbul unor baze aeriene şi navale din teritorii ale Imperiului britanic din Atlanticul de Vest a fost semnat la 2 septembrie 1940.

[9] Grupuri oficial constituite şi legalizate, care, în sistemul american, se ocupă de influenţarea Congresului şi Administraţiei (guvernului).

Pe măsură ce ştirile din Franţa deveneau tot mai sumbre, unii americani considerau că discuţia despre ajutorul ce ar fi trebuit acordat Angliei devenea fără obiect. Marea Britanie era condamnată, nu mai era decît o problemă de timp pînă la ridicarea drapelului alb al capitulării. La 17 mai, Ambasada americană din Londra a recomandat celor 400 cetăţeni americani să se înapoieze la casele lor îndată ce va fi posibil, via Irlanda, ţară neutră, iar celor ce nu puteau să plece, să se mute din zonele periculoase spre regiuni mai puţin susceptibile de a fi atacate.

Cînd Churchill s-a înapoiat de la Paris, Sir Alexander Cadogan[1] a fost consternat aflînd că situaţia era mai rea decît se putea imagina. El scria în jurnalul său: „Este evident că Franţa se destramă, totul merge foarte prost". Cadogan mai nota că ambasadorul american Kennedy îi telefonase lui Churchill pentru a-i transmite răspunsul lui Roosevelt la apelul său.

În Franţa, trupele germane pătrunseseră între armatele engleze şi franceze şi se pregăteau să ocupe porturile de la Marea Mînecii. Cadogan, încercînd să-şi alunge gîndurile negre, a făcut o plimbare în New Gardens[2]. După aceea însă anotat, cu tristeţe, în jurnalul său: „Avem o primăvară încîntătoare; întreaga lume seamănă cu un paradis — dar s-a dezlănţuit infernul!" Corpul expediţionar englez era „ameninţat cu distrugerea" iar Sir Samuel Hoare[3] „era teribil de îngrozit".

[1] Diplomat, subsecretar de stat permanent pentru afacerile externe, cel mai înalt funcţionar de carieră la Foreign Office, titularul — ministrul respectiv — fiind un om politic care se putea schimba în funcţie de compoziţia de partid (conservator sau laburist) a guvernului.

[2] Celebră grădină botanică din suburbiile Londrei. În ultimii ani, în imediata ei vecinătate a fost construită noua clădire a arhivelor Ministerului de externe „Public Record Office".

[3] Ambasador britanic la Madrid (1940-1944). Fost ministru de externe în cabinetul Baldwin şi ministru de interne în guvernul Chamberlain în care a susţinut acordurile de la München.

Un mesaj cu dublu înţeles

Winston Churchill, de care depindea viitorul ţării, îi domina pe toţi ceilalţi membri ai cabinetului. Pentru public, primul ministru rămînea exemplul curajului neclintit şi al optimismului; dar în forul său interior el începea să aibă serioase îndoieli despre sfîrşitul bătăliei ce se dădea de cealaltă parte a Mării Mînecii. La 20 mai, Churchill i-a adresat lui Roosevelt un nou mesaj secret, asigurîndu-l că Marea Britanie va lupta pînă la capăt, cu condiţia de a obţine ajutorul solicitat. Dar nu excludea nici posibilitatea unei înfrîngeri.

„Actuala echipă guvernamentală va trebui, probabil, să se retragă dacă lucrurile merg prost, dar nu vom consimţi niciodată să capitulăm. Dacă guvernul meu cade şi un alt guvern începe convorbiri de pace, trebuie să vă fie clar că singurul element de tocmeală cu Germania ar fi flota. Iar dacă Statele Unite ar abandona ţara noastră, în voia soartei, nimeni nu ar avea dreptul să-i blameze conducătorii în cazul în care aceştia vor încerca să obţină cele mai bune condiţii posibile, pentru locuitorii ei. Iertaţi-mă, domnule preşedinte, dacă vă prezint cu toată brutalitatea acest coşmar. Este evident însă că nu pot răspunde pentru succesorii mei care, în disperarea lor, ar putea fi obligaţi să se încline în faţa voinţei germanilor. Din fericire, pentru moment, nu este necesar să aprofundăm asemenea idei"[4].

În spatele acestor rînduri negre se simţea un şantaj destul de clar, căci Churchill ştia mai bine decît oricine importanţa pe care marina engleză — celebra Royal Navy — o avea pentru Statele Unite. Dacă ea ar fi căzut în mîinile duşmanului, ar fi devenit o ameninţare serioasă pentru securitatea Americii. În orice caz, Churchill nu exagera gravitatea situaţiei. În privinţa Franţei, orice speranţă era pierdută, iar Marea Britanie elabora planuri secrete, ca măsură de prevedere în eventualitatea prăbuşirii aliatei sale. În discuţiile ce aveau loc în Cabinetul de război[5] pe această problemă, se vorbea de „o anumită eventualitate".

[4] Mesajul lui Churchill era urmarea informării făcute de ambasadorul britanic la Washington, lordul Lothian, asupra unei convorbiri cu Roosevelt, care evoca dificultăţile ce le avea în cedarea celor 40-50 distrugătoare cerute.

Publicul englez nu avea nici cea mai mică bănuială despre ceea ce se petrecea în culise şi nici una din măsurile prevăzute nu a ajuns la urechea americanilor. Dealtfel, la acea epocă, a avut loc o întrerupere deliberată a corespondenţei personale dintre Churchill şi preşedinte, suspendare provocată de prezenţa unui spion la Ambasada Statelor Unite din Londra. Era vorba de un funcţionar de la cifru, Tyler Kent, care transmisese documente ultrasecrete unui grup de simpatizanţi nazişti din Londra. Importanţa acestei trădări era deosebit de gravă: Germania se afla în posesia celor mai secrete schimburi de documente dintre cele două ţări, inclusiv corespondenţa confidenţială dintre primul ministru şi Roosevelt. Kent a fost arestat în urma unei descinderi poliţieneşti în apartamentul său, după care i s-a ridicat imunitatea diplomatică. Americanii l-au lăsat pe Kent în mîinile justiţiei engleze, căci în timp de război procesele de spionaj se desfăşurau cu uşile închise şi nu apăreau în presă. Măsura s-a dovedit inteligentă; afacerea Kent l-ar fi stînjenit pe Roosevelt, care declara că publicul avea dreptul să afle totul privind angajamentele pe care le lua faţă de englezi şi de francezi.

Afacerea Kent nu a avut însă numai inconveniente. Subsecretarul de Stat american Sumner Welles i-a sugerat lordului Lothian, ambasadorul britanic la Washington, ca, din motive de securitate, corespondenţa Churchill-Roosevelt să treacă prin Ambasada engleză. Ceea ce s-a şi făcut; mai tîrziu însă, Churchill a revenit la vechea metodă, pentru a nu indispune pe ambasadorul american la Londra, Kennedy.

[5] Componenţa restrînsă a guvernului, conform praxisului din timpul primului război mondial, care constituia un comitet de conducere a războiului. După ce a primit misiunea de a forma guvernul, Churchill a instituit, mai întîi, la 11 mai, Cabinetul de război, alcătuit din cinci membri, în care cumula funcţiile de şef al acestuia, al guvernului şi de ministru al apărării.

Churchill ţinea, fără îndoială, ca inamicul să ignore că se apropia momentul în care Marea Britanie va fi lipsită de dolarii atît de necesari pentru achiziţionarea materiilor prime şi a materialelor vitale. Dar pe măsură ce din Franţa soseau ştiri tot mai alarmante, problema acestei finanţări se prezenta într-un mod cu totul diferit. Chestiunea care se punea nu mai era aceea de a transfera aur pentru cumpărăturile în regim de *cash-and-carry*, ci, de fapt, aceea de a evacua totalitatea avuţiei naţionale, pentru a împiedica o eventuală cădere a ei în mîinile duşmanului.

Îndrăzneaţa întreprindere a fost încredinţată unui mic grup alcătuit din experţi ai Trezoreriei[1] şi funcţionari de la Banca Angliei. Ei au fost însărcinaţi să elaboreze planurile pentru evacuarea întregului stoc de aur. Acţiunea era atît de delicată, încît totul s-a făcut prin comunicări orale, iar informaţii de cea mai mare importanţă au fost notate pe simple bucăţele de hîrtie. Nu s-a dat nici un comunicat oficial şi operaţia nu a primit nici un nume de cod. Un singur cuvînt pronunţat din imprudenţă putea să dezvăluie Germaniei operaţia şi, atunci, toate submarinele, navele de suprafaţă şi avioanele cu rază mare de acţiune duşmane disponibile ar fi fost mobilizate pentru a bara drumul vaselor încărcate cu aur.

Grupul de lucru responsabil era condus de Sir R.N.V. Hopkins, al doilea secretar al Trezoreriei. Întrevederile aveau loc în spatele uşilor închise ale sălii de consiliu a Băncii Angliei. Nu a existat nici stenograf, nu s-au întocmit nici procese verbale ale şedinţelor.

La 21 mai, Sir Hopkins i-a adresat lui Churchill şi ministrului de finanţe un memorandum ultrasecret, indicînd compoziţia rezervelor de aur ale ţării: „Avem 50 milioane lire aur la Ottawa, 25 în Africa de Sud, 6 în India, 40 în tranzit. Dispunem de 280 milioane la Londra, şi, mi se spune, că banca deţine 200 milioane aparţinînd unor clienţi, ca Belgia, Olanda şi alte bănci naţionale. Socotind că 300 000 lire cîntăresc o tonă, cele 480 milioane lire aur reprezintă aproximativ 1 600 tone. Cel mai bun loc pentru stocare, în afara Londrei, este Southampton; dar împrejurările actuale par să mă îndice evitarea acestui oraş şi studiem, împreună cu Banca, posibilitatea de a transfera aurul în împrejurimile porturilor din vest".

Sir Hopkins sublinia că Amiralitatea evacuase o cantitate de aur într-o cadenţă de 30 milioane lire pe lună, dar că, în caz de urgenţă, această cifră putea fi multiplicată cu trei sau patru.

În aceeaşi zi în care Sir Hopkins îşi încheia inventarul, avea loc o reuniune a Cabinetului de război pentru a examina situaţia din Franţa. La ieşirea din şedinţă, Cadogan nota în jurnalul său: „Comandamentul francez se află într-o totală confuzie şi neputinţă". El conchidea cu tristeţe: „Numai un miracol ne poate salva, altfel ne-am ars". Erau cuvinte profetice; miracolul s-a produs într-adevăr. Dar, pentru miniştrii din sala de consiliu, salvarea viitoare era, în acel moment, un simplu vis.

A doua zi dimineaţa, Churchill a zburat cu avionul din nou în Franţa, pentru a încerca să-i convingă pe francezii demoralizaţi să continue lupta. A revenit în aceeaşi seară obosit, dar destul de optimist asupra rezultatului pasionatei sale pledoarii pe lîngă Reynaud şi generalul Weygand.*

Cea mai radicală măsură constituţională

Totuşi, hotărîrea sa de a pune aurul la adăpost de orice pericol venind din partea duşmanului a rămas nestrămutată. În jurnalul Cadogan se poate citi că, atunci, Cabinetul de război a adoptat una din cele mai importante hotărîri din toată istoria conflagraţiei. „Cabinetul a examinat în dimineaţa aceasta un proiect de lege care dă guvernului depline puteri asupra bunurilor şi persoanelor. Lucrul acesta ar fi trebuit făcut cu douăsprezece luni mai devreme". Legea a fost votată de urgenţă şi fără dezbateri. Ziarul *Daily Telegraph* a calificat-o drept „cea mai radicală măsură constituţională prezentată vreodată în Camera Comunelor". Totuşi, publicul britanic a acceptat-o fără proteste; poate nu înţelesese importanţa sau semnificaţia măsurii.

Fără îndoială că Churchill, ataşat conceptului de libertate individuală, nu făcuse acest lucru cu inima uşoară. Dar, aşa cum declarase în Cabinetul de război: „Gîndeam pînă acum că invazia acestei ţări pe calea mării era o acţiune pe care germanii n-ar fi putut s-o întreprindă încă multă vreme... Astăzi consider că evenimentele din ultimele zile, şi cele ce se pot produce în zilele imediat următoare, trebuie să ne determine să ne schimbăm punctul de vedere".

Această gravă prezicere se sprijinea pe un raport al serviciilor secrete, dezvăluind că inamicul construia în Olanda şi în porturile Mînecii o enormă flotă de şlepuri de debarcare şi că Hitler era gata să-şi sacrifice nouăzeci la sută din forţele efectuate invaziei, dacă cu celelalte zece la sută rămase valide ar fi putut ocupa un cap de pod. Churchill declarase colegilor săi: „Nu vom putea merge hotărît înainte, dacă nu preluăm imediat întreaga putere de care trebuie să dispună guvernul în caz de criză gravă... Sînt ferm convins că o asemenea situaţie critică există de pe acum".

Cabinetul fusese de acord, după care, cum am văzut, legea a fost votată fără întîrziere. Din clipa aceea, militarii puteau acţiona fără a face apel la vreo altă autoritate; guvernul putea să dispună în voie de bunurile naţionale, precum şi de valorile străine deţinute de particulari.

Dar, pe lîngă acestea, trebuiau elaborate planuri de rezistenţă, la o scară nemaicunoscută vreodată într-o ţară asediată. Au fost prevăzute demolări masive, încredinţate unor formaţiuni mobile; au fost luate măsuri pentru evacuarea de pe coastele de sud şi sud-est a copiilor, a femeilor gravide şi a bătrînilor.

Între timp, conferinţele secrete de la Banca Angliei atinseseră un stadiu crucial. Basil Catterns, guvernatorul

---

[1] Trezoreria = Ministerul de finanţe.

* La 19 mai, generalul Maxime Weygand preluase de la Maurice Gamelin funcţiile de şef al Marelui Stat Major şi comandant suprem al armatei franceze. Reynaud conducea şi Ministerul de război şi al apărării naţionale.

adjunct, a făcut o dare de seamă asupra progreselor realizate, într-un memorandum adresat lui Sir Frederick Phillips, de la Trezorerie. Sarcina principală a lui Sir Catterns era de a examina situaţia din punct de vedere bancar şi, nicicînd, nu s-ar fi putut alege un om mai potrivit pentru elaborarea unui proiect solicitînd secretul absolut. Fiind întrebat într-o zi asupra profesiei sale, el răspunsese: „Aparţin unui serviciu renumit a fi mai tăcut decît înseşi serviciile secrete". În scrisoarea sa din 25 mai adresată lui Sir Frederick, el arăta că, în urma convorbirilor cu Gilmour de la Amiralitate, ar fi posibilă evacuarea în Canada a 300 milioane lire aur pentru sfîrşitul lui iunie, această cifră putîndu-se mări cu încă 50 milioane.

Dar aurul nu mai constituia acum principala preocupare a conducătorilor britanici. Evenimentele tragice din Franţa au obligat cabinetul să ceară grupului de lucru amintit să-şi lărgească considerabil cîmpul de activitate. Problema ce se punea acum nu era numai de a trimite aurul în străinătate, ci de a salva valorile negociabile, în comparaţie cu care aurul părea o bagatelă.

În cursul dimineţii, cabinetul s-a întrunit într-o atmosferă de doliu. A fost enumerată lista catastrofelor: portul Boulogne căzuse, portul Calais era asediat; Dunkerque rămînea singura posibilitate de evacuare pentru corpul expediţionar englez încercuit. S-a luat hotărîrea ca operaţia „Dynamo", numele de cod pentru evacuarea armatei engleze, să înceapă de a doua zi, deoarece trupele erau într-o situaţie aproape disperată.

Amploarea dezastrului i-a determinat pe Catterns şi pe colegii lui să-şi modifice programul. Ei trebuiau acum să examineze cum putea fi împiedicată eventualitatea „ca titlurile şi alte acţiuni negociabile în străinătate să cadă în mîinile germanilor, în cazul în care aceştia ar fi pus piciorul în ţară".

Catterns scrise lui Sir Frederick: „În două cuvinte, propunem ca Trezoreria să recupereze toate titlurile respective... Ele vor fi colectate prin sediile londoneze ale băncilor şi, după ce ne vom pune de acord, vor fi expediate în Canada pe o navă închiriată special în acest scop".

Valorile, continua scrisoarea, vor fi deţinute în Canada, în numele guvernului Maiestăţii Sale; pentru organizare şi depozitare, va fi necesară trimiterea în Canada a personalului special de la Banca Angliei. Catterns considera că, pentru colectarea şi ambalarea titlurilor, ar fi fost nevoie de aproximativ două săptămîni.

Cuvintele prudente, alese cu grijă, voalau una din cele mai radicale hotărîri din timpul războiului. Se propunea ca guvernul să pună mîna pe bunurile cetăţenilor, fără consimţămîntul lor, şi, fără ştirea lor, să le trimită dincolo de Ocean. Dacă germanii ar fi invadat Marea Britanie, aurul şi valorile ar fi permis ţării să continue războiul din Canada.

Păstrarea secretului total era o chestiune esenţială. Pe lîngă pericolele ce ar fi rezultat pentru soarta aurului şi valorilor dacă inamicul ar fi aflat ceea ce se punea la cale, dacă omul de pe stradă ar fi cunoscut situaţia, moralul populaţiei s-ar fi prăbuşit. Deşi poporul englez nu avusese pînă atunci decît decepţii, iar chiar atunci floarea armatei sale era în pericol de a fi nimicită, puterea lui de luptă rămăsese necrezut de puternică. De aceea, cea mai mică bănuială în legătură cu vreo măsură alarmistă ar fi produs un rău considerabil. Oare cum ar fi reacţionat cetăţeanul de rînd, înflăcărat de elocvenţa lui Churchill, dacă ar fi aflat că există anumite îndoieli despre capacitatea Angliei de a supravieţui?

Marea Britanie se afla într-un asemenea pericol, încît trebuiau depăşite limitele de încărcătură admisibile fiecărei nave care urma să facă transportul aurului în Anglia. Elementul esenţial devenise acum rapiditatea; prudenţa nu mai era pe primul plan. Convorbirile legate de această chestiune au fost lungi şi dificile; în cele din urmă, s-a elaborat un proiect provizoriu. Acesta prevedea ca, la 30 mai, cuirasatul „Revenge" să îmbarce 40 milioane lire aur; nava militară însoţea două pacheboturi rapide, „Antonia" şi „Duches of Liverpool", fiecare din ele transportînd cîte 10 milioane. Se prevedea ca, în trei călătorii succesive, să fie evacuate 200 milioane metal preţios. Pe portavionul „Furious", care trebuia să se deplaseze în Canada pentru a prelua avioane, urmă să fie încărcate 20 milioane, iar alte bastimente de război sau comerciale trebuiau să transporte cantităţi ceva mai mici.

Studiindu-se cazul valorilor negociabile, s-a convenit că prima măsură ce se impunea era o hotărîre a cabinetului prin care Trezoreria să capete dreptul de a obliga pe purtători să-şi depună acţiunile acolo unde li se va spune. Existau 200 000 titluri americane negociabile. Celelalte ţări care deţineau valori înregistrate la bancă erau: Argentina, Belgia, Canada, Franţa, Olanda, Indiile Olandeze[1], Norvegia, Suedia şi Elveţia.

În ziua în care s-a trecut la executarea operaţiei „Dynamo"[2], la catedrala Westminster, la doi paşi de Parlament, s-a celebrat un serviciu religios.

În cursul zilei, s-a remis ministrului de finanţe, Sir Kingsley Wood, o dare de seamă secretă asupra deliberărilor care se desfăşurau la Banca Angliei şi indica cu mai multă precizie valoarea aurului existent în ţară. În continuare se specifica: „întregul aur al Băncii Angliei va fi depus în lăzi; această muncă se va termina într-o săptămînă".

Amănuntele asupra transportului erau puse la punct, dar rămînea un semn de întrebare: „Încărcînd 50 milioane de lire aur pe un singur cuirasat, ne expunem la riscuri imense, pe care în timp normal n-am fi gîndit niciodată să ni le asumăm... Vom face oare acest lucru?"

Introducere, selecţie şi note:
EUGEN PREDA
Traducere:
Cristina LUCA BOICO

---

[1] Colonille olandeze, care la cucerirea independenţei, au proclamat Indonezia.

[2] 27 mai, a doua zi, a capitulat armata belgiană. Evacuarea celei mai mari părţi a corpului expediţionar britanic şi a unor trupe franceze în total 338 555 militari, s-a încheiat la Dunkerque la 4 iunie.

ÎNSEMNĂRI (II)

IOAN URSU

„A sosit momentul ca în fruntea bunului nostru popor să vie o generaţie care să reia tradiţia generaţiei de la 1848 şi să caute mîntuirea neamului numai în propriile noastre forţe, în luptă şi jertfă".

Revenit în ţară, după anii petrecuţi în străinătate[1], Ioan Ursu s-a dedicat cu şi mai mare hotărîre idealului unirii românilor într-un singur stat. Ales, în 1914, preşedinte al secţiei ieşene a Ligii culturale (care mai tîrziu îşi va lua denumirea de Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor), el a militat, prin presă şi conferinţe, împotriva ideilor lansate de propaganda austro-ungară, care urmărea să stăvilească dorinţa românilor din imperiu de a se uni cu România; a activat, de asemenea, pentru ieşirea ţării din neutralitate şi participarea la război alături de Antantă, în vederea împlinirii visului secular al unităţii naţionale. Paralel cu corespondenţele adresate ziarelor din Bucureşti şi Iaşi, a publicat numeroase articole în presa românească din Transilvania, îndemnînd la unitatea forţelor româneşti de dincolo de Carpaţi. Această propagandă serisă a fost dublată de conferinţe cu teme istorice semnificative (Unirea lui Mihai Viteazul, Unirea din 1859) ţinute la Cîmpulung Moldovenesc, Braşov, Bucureşti, Galaţi, Brăila, Piatra Neamţ etc.

La 15 martie 1915, profesorul Ioan Ursu a luat parte la Congresul românilor de peste hotare care se aflau atunci în ţară. Congresul a avut loc la Bucureşti, în sala Ateneului. Discursul rostit de Ioan Ursu s-a încheiat cu cuvintele: „Pentru noi însă Ardealul e nu numai o chestie de viaţă, dar şi o chestie de dreptate..."

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1981.

Întors la Iaşi, a depus eforturi stăruitoare pentru a edita o revistă pusă în slujba unităţii naţionale. „M-am decis să scot o revistă istorică — după cum mărturiseşte chiar el în memoriile sale — în care, pe baza documentelor, să arăt, într-un stil clar şi pe înţelesul tuturor, dezvoltarea evenimentelor care au dus popoarele Europei la groaznicul război. Voiam să arăt, cu toată obiectivitatea necesară, vina Puterilor Centrale în desfăşurarea războiului şi ţinta la care au voit să ajungă. În acelaşi timp, am crezut că e bine să fac să reiasă din expunere calea firească pe care trebuie să apuce România. Eram hotărît să o scriu. La nevoie singur şi să o scot săptămînal. Greutăţile financiare m-au silit să fac să apară de două ori pe lună." Aşa a apărut, la 1 octombrie 1915, Revista neamului, al cărei director a fost pînă la ultimul ei număr (15 iulie 1916). În acest interval a colaborat şi la Epoca, Adevărul şi la alte cotidiene, a publicat mai multe lucrări (Politica noastră, 1914; Idealul nostru, 1915; Politica României, 1916) în care a militat pentru intrarea cît mai grabnică a României în război alături de gruparea de mari puteri favorabile unirii Transilvaniei cu România.

Odată cu constituirea la 18 septembrie 1915 a Federaţiei Unioniste (alcătuită din reprezentanţi ai grupării conservatorilor „antantişti", ai Partidului Conservator-Democrat şi ai transilvănenilor aflaţi în România, avînd ca scop lupta pentru desăvîrşirea unităţii naţionale statale), a participat la mai toate manifestaţiile organizate de acest or-

ganism la Bucureşti (13 octombrie), Brăila (18 octombrie), Iaşi (1 noiembrie) etc.

După intrarea ţării în război (27 august 1916), a revenit la Iaşi, unde a început să strîngă material pentru alcătuirea unui volum care să prezinte drepturile istorice ale unirii Transilvaniei cu România.

În luna august 1917, marcată de memorabilele victorii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz[1], în cercurile politice româneşti s-a pus cu acuitate problema propagandei peste hotare spre a face cunoscute opiniei publice din ţările aliate şi neutre scopurile pentru care România a intrat în război. Paralel cu trimiterea unei misiuni parlamentare, alcătuită din foşti miniştri şi membri ai celor două camere, Asociaţia profesorilor universitari a decis formarea unei comisii de profesori de la universităţile din Bucureşti şi Iaşi, care să activeze în principal în Franţa şi Italia. Din delegaţie au făcut parte I. Găvănescu, D. Hurmuzescu, Tr. Lalescu, S. Mîndrescu, G. Murnu, I. Nistor, E. Pangrati, D. Pompeiu, O. Tafrali şi I. Ursu.

După o călătorie plină de peripeţii prin Rusia cuprinsă de revoluţie, prin Finlanda, Suedia şi Anglia, cei zece delegaţi români au ajuns la Paris, unde au fost prezentaţi preşedintelui Republicii, Raymond Poincaré.

În capitala Franţei, Ioan Ursu s-a angajat cu hotărîre în acţiunile politico-propagandiste dedicate cauzei Unirii. Dealtfel, un memoriu redactat de Ministerul de externe al Franţei îl numea „una din cele două personalităţi remarcabile [româneşti] care acţionează la Paris". La 4 martie 1918 , o delegaţie a românilor ardeleni condusă de I. Ursu, S. Mîndrescu, D. Comşa, şi G. Murnu a fost primită de Georges Clemenceau, preşedintele Consiliului de Miniştri al Franţei, căruia i-a expus scopurile naţionale româneşti şi i-a declarat că, în ciuda tratativelor de pace între România şi reprezentanţii Puterilor Centrale[2], românii de peste hotare vor continua lupta. La 30 aprilie 1918, Ioan Ursu a luat parte la Paris la şedinţa de constituire a Comitetului naţional al românilor din Transilvania şi Bucovina, al cărui scop era „de a lupta prin toate mijloacele corespunzătoare pentru independenţa Transilvaniei şi Bucovinei şi pentru unirea acestor ţări cu Regatul României".

În cursul verii a lucrat intens pe mai multe planuri: a fost unul din colaboratorii principali ai ziarului La Roumanie, ocupîndu-se de aspecte ale istoriei Transilvaniei; a scris ultimele pagini ale lucrării Pourquoi la Roumanie a fait la guerre (Pentru ce a intrat România în război), apărută în toamna anului 1918 la Paris, apreciată de numeroşi istorici şi publicişti francezi; a conferenţiat la Şcoala de înalte studii sociale, Articolele sale din La Roumanie au vizat, în special, drepturile seculare ale românilor de peste munţi, necesitatea unirii Transilvaniei cu patria-mamă, precum şi lupta împotriva politicii de maghiarizare forţată.

Toamna anului 1918 l-a găsit pe profesorul Ursu, alături de ceilalţi colegi, în plină acţiune de unire a eforturilor tuturor românilor din Franţa. Astfel la 6 septembrie, adunarea generală a Coloniei române a decis înfiinţarea unui consiliu naţional, al cărui scop era de a apăra pe lîngă guvernele aliate şi în faţa opiniei publice mondiale interesele româneşti. O lună mai tîrziu, adunarea generală a tuturor românilor aflaţi în Franţa a desemnat conducerea şi membrii noului organism, intitulat Consiliul Naţional al Unităţii Române, avînd ca preşedinte pe Take Ionescu şi ca vicepreşedinţi pe dr. Vasile Lucaciu, Octavian Goga, dr. C. Angelescu şi Ioan Th. Florescu. Ioan Ursu a fost ales membru al consiliului.

În continuare, profesorul Ursu a participat la şedinţele consiliului în care s-au luat măsuri pentru întărirea propagandei, pentru constituirea legiunii de voluntari români care să lupte alături de Aliaţi. În acelaşi scop, la sfîrşitul lui noiembrie, a plecat la Roma, împreună cu Vasile Lucaciu, Nicolae Titulescu, C. Angelescu şi alţii.

Reîntors la Paris, a luat parte la întîlnirile cu ziarişti, oameni politici şi profesori universitari din Franţa, Statele Unite şi Italia, militînd mai departe pentru recunoaşterea unirii de la 1 decembrie 1918. Pentru meritele sale deosebite în sprijinirea cauzei Aliaţilor, guvernul francez l-a distins cu Legiunea de onoare.

Publicăm, în continuare, cîteva fragmente din memoriile prof. Ioan Ursu, consacrate perioadei 1913-1915. Ca şi în numărul trecut, intervenţiile explicative ale redacţiei Magazin istoric sînt marcate prin paranteze drepte, iar întreruperile prin trei puncte.

Ioana URSU,
Mihai RETEGAN,
Dumitru PREDA

„Credinţă în biruinţa apropiată"

Avînd credinţă că războiul, din care va trebui să răsară realizarea visului căruia îi închinasem viaţa, se apropie, nu m-am putut reţine să scriu un apel disperat către fraţii de peste munţi, ca să se organizeze. „Neamul nostru din Carpaţi va putea fi la înălţimea împrejurărilor, pentru ca să lupte cu sorţi de izbîndă contra furtunilor ce se vor ivi?" — scriam [în 1913] în acel articol intitulat *Organizaţi-vă*. „Vor veni desigur furtuni pentru cei ce se jertfesc, dar fără astfel de jertfe un popor nu se oţeleşte şi nu poate avea sorţi de izbîndă, căci trenul care va sosi în sfîrşit şi pentru ai noştri va putea fi prins o singură dată... Trebuie ca evenimentele să ne găsească pregătiţi şi cu energiile concentrate

[1] *Magazin istoric*, nr. 7-8/1980.
[2] În martie 1918, s-a semnat, la Buftea, Tratatul preliminar de pace între România şi Puterile Centrale.

în mod conştient şi canalizate spre ţintă, pentru care scop n-am alt cuvînt să vă trimit peste Carpaţi, fraţilor din Ardeal, decît: «Organizaţi-vă».

Tot în acest scop am vorbit la înmormîntarea [septembrie 1913] regretatului Aurel Vlaicu, cu care eram în relaţiuni de prietenie încă din Germania: „Am avut durerea să-l vedem smuls tocmai în momentul cînd se pregătea să treacă munţii ca să ducă fraţilor oropsiţi de acolo, adunaţi la sărbătoare, nu solia completă a libertăţii, ci tărie şi nădejde în viitor, oţelire pentru luptă şi credinţă în biruinţa apropiată... El s-a dus, dar visul lui rămîne neadormit printre noi şi Liga culturală, în numele căreia vorbesc, nu va găsi prinos mai bun pentru memoria lui decît muncind în direcţia visului acestuia, care-i al neamului, al mulţimii adunate aici".

În acelaşi timp, am continuat să pledez pentru despărţirea cărării noastre politice de Austria. „Oalianţă cu Austria — scriam în *Universul* [octombrie 1913] — ne-ar aduce cu siguranţă tragedia" în caz de război, deoarece „ţara noastră însăşi ar lupta fără entuziasm, căci s-ar simţi că se navighează contra vîntului".

Diplomaţia Puterilor Centrale şi-a dat seama de curentul ostil ce s-a format în România contra Austro-Ungariei de la războiul balcanic [cel de-al doilea] încoace. De aceea, factorii politici din Berlin şi cei din Viena au căutat să sugereze la Budapesta o politică de moderaţiune faţă de românii din Ardeal. Ei aveau teamă ca România să nu se arunce în braţele Triplei Înţelegeri. În consecinţă, factorii politici ai Triplei Alianţe au căutat să înlăture orice motiv de neîncredere şi răceală între Bucureşti şi Viena.

În urma sugestiei venite de la Berlin şi Viena, ungurii s-au hotărît să facă românilor oarecari concesii, destinate să aducă împăcarea, uşurînd sarcina regelui Carol care dorea sincer să rămînă, ca şi în trecut, credincios legăturii cu Puterile Centrale.

Faţă de curentul acesta al împăcării, lansat de factorii politici ai Triplei Alianţe, nu puteam să nu reacţionez. El era în contrazicere cu sistemul şi cu principiile pentru care am luptat cu atîta hotărîre de la 1907 încoace. De aceea, m-am ridicat cu toată energia în contra acestui curenţ, arătînd că „nu poate fi vorba de împăcare decît atunci cînd ei [ungurii].... [ne vor lăsa] deplină dezvoltare şi libertate completă pe plaiurile româneşti... Lupta e pentru Ardeal..."

Pe cînd combăteam prin scrieri alianţa cu Austria şi încercările de împăcare, cerînd alăturarea de Tripla Înţelegere, căutam să contribui, prin conferinţe, la formarea unui curent pentru desfacere de Austria, îndrumarea politicii noastre în armonie cu politica Antantei şi pentru necesitatea unirii cu Ardealul.

În anii 1912, 1913 şi 1914 am ţinut conferinţe aproape în toate oraşele Moldovei şi în cele mai importante din Muntenia. În Bucureşti, Brăila, Buzău, Galaţi, Bîrlad, Roman, Piatra [Neamţ], Dorohoi, Tg. Frumos, Iaşi etc. am accentuat prin conferinţe, ascultate de un numeros public, necesitatea realizării unităţii noastre naţionale... .

Poporul românesc formează un organism unitar şi posedă cea mai perfectă unitate sufletească şi geografică. Şira spinării neamului românesc o formează Carpaţii... Imperativul vremii cere ca acest popor, cu unitate de limbă, cu unitate sufletească şi geografică, să fie concentrat în acelaşi stat. Generaţia noastră e destinată să facă jertfele cele mari pentru unitatea neamului.

Politica externă trebuie astfel dirijată ca să ne ajute la realizarea unităţii naţionale, iar calea indicată de însăşi firea lucrurilor este desfacerea de Puterile Centrale şi alianţa cu Puterile Înţelegerii.

Pe lîngă aceste numeroase conferinţe, ţinute cu diferite ocazii în cele mai multe oraşe ale ţării, am avut mulţumirea sufletească să vorbesc şi fraţilor de peste Carpaţi şi [rîul] Molna despre unirea ţărilor române...

Românii din Cîmpulung [ul Moldovenesc, pe atunci în Austro-Ungaria] m-au invitat să ţin o conferinţă (martie 1914). Primirea care mi s-a făcut a ieşit din cadrul obişnuit. Ea a fost ocazionea unei manifestări excepţionale pentru unirea cu patria-mamă. De la graniţă şi pînă la Cîmpulung am fost escortat de un pluton de jandarmi austriaci. La gară, un cor de domni şi doamne a cîntat un cîntec naţional, iar de la gară pînă la casa unde am fost găzduit, poporul înşirat pe cele două laturi ale străzii, striga necontenit „Trăiască România".

Le-am vorbit despre *Unirea ţărilor române*, subiect sugestiv care a produs şi mai mult entuziasm. Un comisar al guvernului avea ordin să-şi noteze cuvintele prin care aş fi primejduit statul austriac.

Nu i-am dat însă nici un prilej. Poporul a ştiut să înţeleagă printre rînduri. Sugestia s-a produs în chip indirect că mulţimea ajunsese într-o stare atît de surescitată încît se putea asemăna cu o materie inflamabilă, căreia nu-i trebuie decît un chibrit pentru ca să ia foc. Era atîta duioşie în aclamările publicului care izbucneau ori de cîte ori apăream pe stradă şi pe care le-au accentuat din nou, la locuinţă, unde s-a adunat ca să-mi facă ovaţii.

Nu voi uita niciodată serbarea culturală frumoasă aranjată seara şi căreia femeile frumoase, îmbrăcate în costumul pitoresc naţional, i-au dat şi mai mult farmec. Dar ceea ce a fost mai caracteristic şi a dat nota întregii sărbători, a fost faptul că la masa care s-a organizat noaptea, după şezătoarea culturală, în mod spontan, toată lumea s-a ridicat într-un moment în picioare cîntînd... [*Imnul de stat* al României], cu atîta patimă şi căldură, încît am avut impresia că ascult un imn de dezrobire, cîntecul care aduce unui popor libertatea.

„Ne este tot atîta", s-a răspuns atunci cînd s-a pus întrebarea dacă prin cîntarea imnului unui stat străin [România] nu s-au împins lucrurile prea departe. „Sîntem sătui pînă în gît de robie... Ne este tot atîta..." Fructul unirii cu patria-mamă era copt.

Acelaşi subiect sugestiv *(Unirea ţărilor române)* l-am tratat scurtă vreme mai înainte la Sibiu, înaintea numerosului public adunat în sala „Asociaţiunii pentru cultura poporului român". Şi în Ardeal încolţise mugurul speranţei în apropierea ceasului dezrobirii.

MARTOR ÎN CULISELE CELUI DE-AL TREILEA REICH (II)

Documentele publicate în numărul trecut au relevat aspecte majore privind culisele şi semnificaţia masacrului organizat de Hitler în zilele de 30 iunie-2 iulie 1934 împotriva batalioanelor de asalt SA şi a comandantului acestora, Ernst Röhm. Prin lichidarea lor, Führerul a dat satisfacţie celor mai apropiaţi colaboratori ai săi (Göbbels, Göring, Himmler); se părea că, prin această sîngeroasă operaţie, obţinuse acordul deplin al castei militarilor din cadrul Reichswehrului pentru viitoarele sale planuri politico-militare.

Fin observator al evenimentelor petrecute în Germania de atunci, Nicolae Petrescu-Comnen îşi încheia unul dintre rapoarte cu concluzia: „Drama germană nu este încă terminată... Adevărata dramă a Germaniei de-abia începe". Evenimentele care au urmat aveau să confirme previziunea diplomatului român.

La sfîrşitul anului 1937 şi începutul lui 1938, regimul hitlerist a fost supus unui nou şi puternic moment de criză, cunoscut sub numele de „afacerea Blomberg-Fritsch". Chiar dacă n-a îmbrăcat acelaşi aspect sîngeros, „afacerea Blomberg-Fritsch" rămîne, ca şi aceea din 1934, un moment tipic de criză a regimului hitlerist, de luptă pentru putere.

Dar să reamintim, pe scurt, evenimentele. La 5 noiembrie 1937, Hitler a convocat o consfătuire intimă cu participarea ministrului de externe, Konstantin von Neurath, a ministrului de război, Werner von Blomberg, a comandantului şef al armatei de uscat, Werner von Fritsch, şi a comandanţilor marinei şi aviaţiei, Erich Raeder şi, respectiv, Hermann Göring. Führerul şi-a anunţat, cu acest prilej, hotărîrea sa de a trece la rezolvarea prin forţă a „problemei germane", ceea ce însemna, pentru moment, anexarea Austriei şi a zonei sudete. La 19 noiembrie 1937, Hitler a primit vizita ministrului de externe britanic, lordul Edward Halifax, în timpul căreia oaspetele a avut cuvinte de admiraţie pentru acţiunea de „reconstrucţie" a Germaniei, pentru faptul că Hitler „a ştiut să împiedice pătrunderea comunismului în ţara lui, să-i bareze drumul spre Occident". Din punct de vedere psihologic, atitudinea diplomatului britanic a fost un fel de primă de încurajare pentru Hitler, cu rol, credem noi, important în precipitarea evenimentelor de la sfîrşitul anului 1937 şi începutul celui următor.

La cererea lui Hitler de a se pune în practică hotărîrea anunţată în consfătuirea de la 5 noiembrie 1937, Blomberg şi Fritsch au adus obiecţii de natură tehnică, motivînd că armata nu era pregătită pentru declanşarea unei acţiuni militare în afara graniţelor. Deşi obiecţiile lor nu izvorau dintr-un sentiment de culpabilitate la adresa păcii, ci mai ales din consideraţii tactice şi strategice, cei doi generali şi-au păstrat punctul de vedere. Un punct de vedere care, după unii specialişti, era în mare măsură întemeiat, căci, în acel moment, Germania nu avea capacitatea să poarte o acţiune militară care să-i asigure victoria, în cazul în care Anglia şi Franţa, onorîndu-şi obligaţiile, ar fi ajutat Austria şi Cehoslovacia.

Obiecţiile lui Blomberg şi Fritsch nu l-au determinat însă pe Führer să renunţe la planurile sale. Dimpotrivă, crezînd că sosise

momentul propice pentru a-şi asigura întreaga putere în stat, Hitler a trecut la reorganizarea conducerii armatei, a sectorului economic şi a Ministerului de externe, prin înlăturarea conducătorilor departamentelor respective şi numirea în fruntea acestora a unor persoane dispuse să-i urmeze fără şovăire în înfăptuirea proiectelor sale expansioniste. Ceea ce conta acum nu era lichidarea fizică a adversarilor, ci smulgerea din mîinile acestora a unor importante pîrghii ale puterii. Peste noapte, s-au confecţionat dosare acuzatoare la adresa moralităţilor celor vizaţi (Blomberg — căsătorit cu o femeie mult mai tînără şi provenind dintr-un mediu social modest; Fritsch — viaţă particulară dubioasă etc.) şi la 4 februarie 1938 s-a comunicat oficial destituirea lor. Totodată, ambasadorul nazist la Londra, Joachim von Ribbentrop, membru marcant al partidului nazist; intim sfătuitor al lui Hitler, a fost chemat urgent la Berlin şi numit în fruntea Ministerului de externe. Ambasadorii de la Roma, Viena şi Tokio au fost înlocuiţi cu persoane demne de a da curs noii orientări a politicii externe hitleriste.

Rapoartele şi notele provenite de la şeful Legaţiei române în capitala Germaniei despre amănuntele şi substraturile schimbărilor survenite în conducerea departamentelor-cheie în problemele militare şi externe ale celui de-al treilea Reich sînt în acest sens foarte edificatoare. Aceste documente se publică acum pentru prima oară. Să le facem loc, precizînd că întreruperile sînt marcate prin trei puncte, iar explicaţiile noastre prin paranteze drepte; notele de subsol îmi aparţin.

Marin BADEA

31 ianuarie 1938

„Se vorbeşte azi despre o criză von Blomberg.

Acum vreo zece zile, deşi în vîrstă de 65 ani, d-sa s-a căsătorit cu fosta lui secretară, o fată în vîrstă de numai 26 ani, de joasă extracţiune. Conducătorii armatei au resimţit dureros acest fapt, care, pretind ei, aduce o adîncă jignire corpului ofiţeresc, atingînd chiar prestigiul armatei. Se afirmă că săptămîna trecută o delegaţie de generali s-ar fi prezentat Führerului, căutînd a-l convinge că von Blomberg nu ar mai putea rămîne în fruntea armatei. Hitler, profund afectat de acest incident, a asigurat pe generali că va ţine seama de punctul lor de vedere, rezervîndu-şi dreptul însă de a lua o decizie în momentul pe care îl va socoti oportun.

Marea dificultate va fi găsirea unui succesor care să întrunească şi calităţile tehnice necesare acestui post de mare răspundere, şi încrederea armatei, şi pe aceea a partidului, şi a d-lui Hitler. Lucrul nu va fi uşor şi criza riscă să se prelungească. Pentru moment, se vorbeşte de generalul de divizie von Reichenau, comandantul corpului de armată de la München, om deosebit de destoinic, cunoscut prieten şi sfătuitor al Führerului în chestiuni militare. Se crede însă că d. Göring, la rîndul său, ar avea dorinţa, nemărturisită încă, de a deveni şeful suprem al armatei. Se naşte întrebarea dacă această criză neaşteptată nu va determina noi frămîntări în viaţa internă a Reichului".

1 februarie

„Cazul mareşalului von Blomberg [ministrul de război] s-a agravat. D-sa a plecat într-un concediu în străinătate, care, după cît se crede, se va prelungi pînă la găsirea unei soluţii.

Acest incident pare a fi avut însă pe plan intern german repercusiuni neaşteptate în adîncime. Generalul Göring încearcă a profita de acest moment pentru a-şi consolida poziţiunea sa preponderentă, dar mai ales pentru a-şi lichida adversarii.

Pînă în prezent, cele mai stranii zvonuri circulă nu numai în cercurile diplomatice impresionabile şi de obicei alarmiste, dar chiar şi în cercurile germane cele mai rezervate.

În p. 43: *11-18 martie 1938. Anschlussul o nouă agresiune — trupele hitleriste cotropitoare intră în Viena*

ostul cancelar al Reichului Franz von Papen devenit ambasador în Austria soseşte la Berlin spre a primi un alt post întrucît Führerul a hotărît anexarea ţării în care fusese acreditat

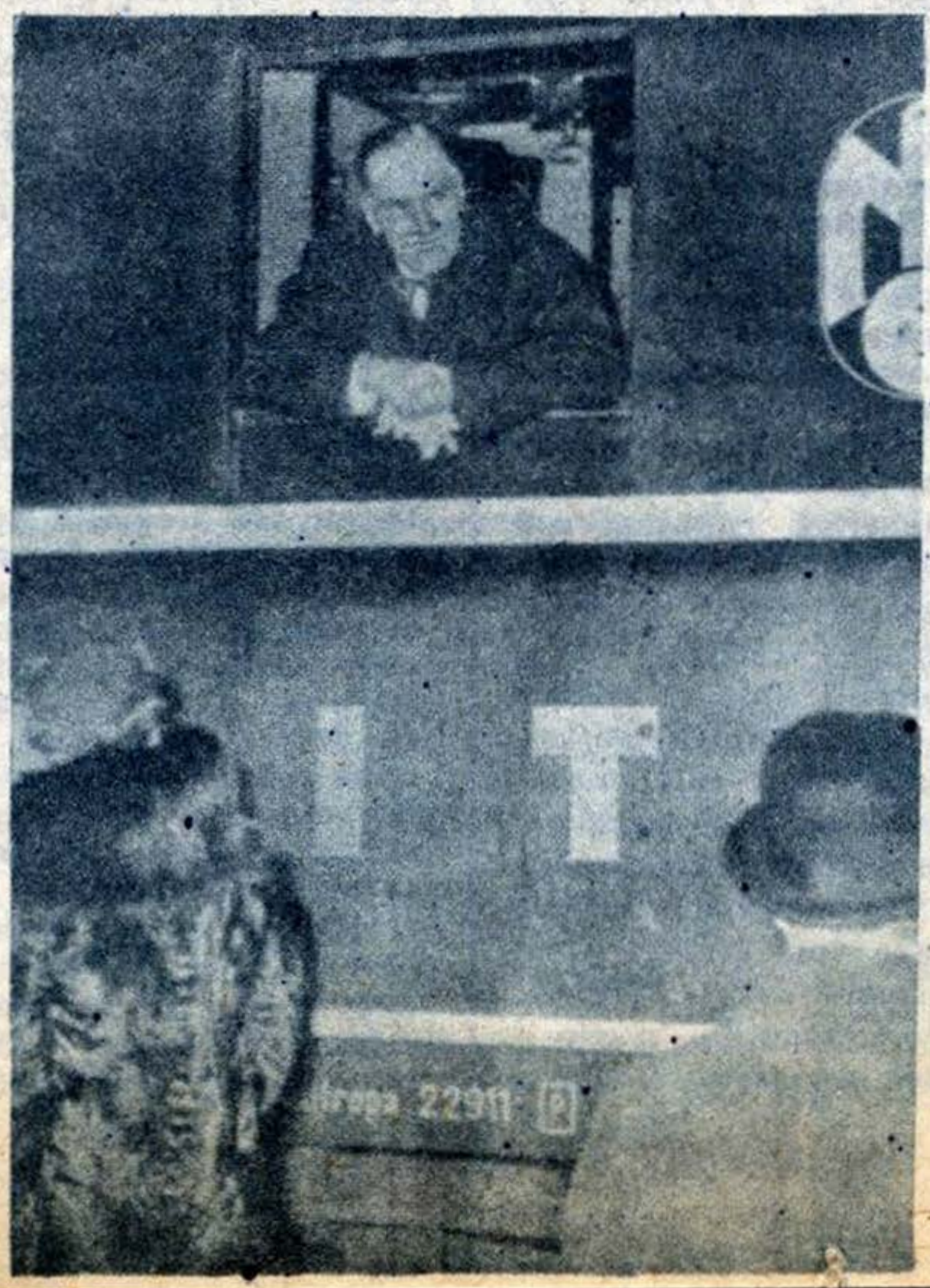

Mareşalul Blomberg şi fata care, devenindu-i soţie, indignase pe militarii de carieră din Reichswehr.

Se vorbeşte de dizgraţia domnului Göbbels[1], de demisiunea proaspătului înlocuitor al dr. Schacht — ministrul Funk[2]. Cu toate că nu mai tîrziu de acum două zile, doctorul Schacht îmi confirmase personal plecarea sa apropiată din fruntea Băncii Reichului, azi se vorbeşte de o acţiune puternică a finanţei şi industriei germane menită a readuce pe fostul dictator economic în postul său de comandă anterior... Fapt cert însă este că ne găsim în faţa unei crize interne serioase, pe care Führerul încearcă să o rezolve fără zgomot şi fără zguduiri, dar care merită cu atît mai multă atenţiune cu cît ea se produce într-un moment de mare tensiune internaţională".

4 februarie

„Criza ce v-am semnalat... se prelungeşte. Azi se colportează ştirea că generalul Fritsch, comandantul şef al armatei [de uscat] germane, şi-ar fi dat demisiunea şi că cu acesta s-ar fi solidarizat şi alţi ofiţeri-generali. Această ştire pare coroborată şi de faptul că o recepţiune oficială ce urma să aibă loc la acest general chiar azi a fost contramandată fără arătare de motive.

În acelaşi timp, aflu din izvor demn de credinţă că Führerul ar fi pregătit decretul creînd un consiliu superior al apărării naţionale, a cărui preşedinţie ar urma, pentru patru ani, să fie încredinţată generalului Göring. În acest mod, domnia sa [Göring] devine şef efectiv al tuturor forţelor de apă, uscat şi aer ale Reichului. Pentru a se evita noi atingeri de susceptibilităţi, acest decret va viza la început numai organizaţiunea economică a armatei încadrată în planul celor patru ani[3], rămînînd ca ulterior să se precizeze încadrarea şi tehnica militară a întregii armate în această nouă organizaţiune a cărei supremă direcţiune va reveni d-lui Göring.

În felul acesta cel mai scump vis al d-lui Göring, de a deveni şeful suprem al armatei, va fi izbîndit.

În ultimul moment aflu însă că [atît] amiralul Raeder, şeful marinei Reichului, cît şi generalul Reichenau ar fi ostili acestei reforme, alegînd [argumentînd] că dl. Göring nu ar avea nici cunoştinţe, nici autoritatea necesară pentru un post ce ar echivala cu acela de generalisim al armatei germane... Criza se prelungeşte deci luînd proporţiuni neaşteptate".

5 februarie

„Prima parte a crizei şi-a primit ieri deznodămîntul prin eliminarea mareşalului von Blomberg din armată. Pentru a da însă şi partidului [nazist] satisfacţiune, Führerul s-a văzut nevoit să ceară în acelaşi timp demisiunea generalului von Fritsch, comandantul suprem al forţelor de uscat, acuzat de a fi instigatorul «revoltei» generalilor contra şefului lor von Blomberg. Concomitent, au fost scoşi la pensie alţi 13 generali care s-au solidarizat cu dl. Fritsch. Aceste ultime demiteri se pun în legătură şi cu permanentele dezacorduri constatate în ultimele vremuri între concepţiunile atît interne cît şi externe ale partidului şi acelea ale înaltului comandament.

D. Göring obţine, la rîndul său, o primă satisfacţiune, devenind [prin avansare în grad] unicul mareşal activ al armatei. Aceasta, bineînţeles, în aşteptarea înălţării sale la situaţiunea de generalisim. Plecarea din fruntea Ministerului afacerilor străine a d-lui von Neurath şi înlocuirea acestuia cu von Ribbentrop, ia, la rîndul său, un îndoit înţeles: epurarea guvernului de ultimele elemente socotite reacţionare, înscăunarea definitivă a partidului în aparatul de stat.

Pentru unii pesimişti, reorganizarea conducerii armatei, punerea acesteia sub comanda supremă a Führerului, îndepărtarea conducătorilor de pînă ieri şi schimbarea din fruntea Ministerului de externe intervenită în acelaşi moment, prevestesc evenimente serioase. Sînt informat că, mai ales la Londra, Praga, Paris şi Viena aceste schimbări au produs un sentiment de vie îngrijorare. Se pune însă

Göring pare pe deplin satisfăcut; ca şi Hitler care ştie că i-a satisfăcut doar parţial ambiţiile

întrebarea, dacă ele nu vor trezi în rîndurile armatei nemulţumiri care ar putea complica şi mai mult politica internă a Germaniei care se găseşte încă în faţa atîtor grave

---

[1] Zvon neconfirmat de cursul evenimentelor.

[2] La 26 noiembrie 1937, Schacht — preşedintele Băncii Reichului şi comisar general pentru economia de război — fusese înlocuit în cea de-a doua funcţie cu Walter Funk. Zvonurile privind o eventuală revenire a lui Schacht în fruntea departamentului economic nu s-au adeverit.

[3] Planul lansat de Hitler la 9 septembrie 1936, care avea în vedere crearea condiţiilor necesare ca Germania să-şi satisfacă singură necesităţile economice dictate de politica agresivă expansionistă a celui de-al III-lea Reich, în aşa-numita concepţie a „războiului total".

probleme economice, financiare şi religioase nesoluţionate,

În tot cazul, desfăşurarea evenimentelor cheamă toată atenţiunea publică. Orice pronostic, pentru moment, ar fi temerar".

7 februarie

„Pentru a desluşi adevăratul înţeles al ultimei crize germane este necesar a reaminti antecedentele ei.

„Noua formulă" pentru care la începutul anului 1938 optase Hitler (de la stînga la dreapta): *Keitel, Brauchitsch, Neurath şi Ribbentrop*

În nenumărate rapoarte... am semnalat divergenţele tot mai evidente ce se constatau între concepţiile economice şi politice ale Partidului Naţional-Socialist şi Înaltul comandament german... .

Personal chiar, şi nu o dată, am semnalat aceste simptome... Am auzit severe critici cu privire la intervenţia în Spania[1], la aceea de prea strînsă colaborare cu Italia şi Japonia şi, în fine, faţă de atitudinea socotită imprudentă şi provocatoare[2] în Bazinul dunărean. Von Blomberg, acuzat că a trădat interesele Germaniei şi ale armatei în schimbul bastonului de mareşal [oferit de Hitler] devenise odios foştilor săi colegi.

D-sa era acuzat de a fi consimţit grave concesii regimului, sacrificînd... din doctrina tradiţională a armatei germane. Incidentul provocat de căsătoria d-sale a oferit reprezentanţilor ortodoxiei militare un fericit prilej pentru a decapita pe fostul camarad socotit felon [trădător] şi primejdios ţării.

Prin glasul autorizat al şefului armatei, generalul Fritsch, majoritatea generalilor convocaţi în grabă la Berlin au cerut d-lui Hitler nu numai destituirea ministrului de război, dar şi modificarea întregii politici interne, externe şi economice a Reichului în sensul vederilor Înaltului comandament.

Conflictul a devenit tragic. Hitler se găsea în faţa unor probleme a căror acuitate nu o bănuia, nimeni necutezînd a-i releva nemulţumirile ce mocneau în straturile adînci ale poporului, nemulţumiri de ordin religios, economic, social, teama de război, scumpetea vieţii, salarii insuficiente, lipsa de alimente etc. Partidul, la rîndul său, denunţa acţiunea generalilor ca un caz de rebeliune ce pune în joc nu numai prestigiul regimului, dar chiar existenţa sa. Între 28 şi 31 ianuarie, Germania s-a găsit în pragul unui adevărat război civil. Făptuitorii ezitau. Şeful conspiraţiunei, Himmler, a prezentat atunci un întreg dosar cuprinzînd, după cîte se afirmă, documente suficiente din care reiese că generalul Fritsch şi 18 dintre colaboratorii săi imediaţi pregăteau restaurarea monarhiei... Hitler a refuzat a se supune injoncţiunilor contradictorii ce îi veneau din partea armatei, de o parte, din partea partidului, de alta, şi, în urma unor negocieri lungi... a procedat la o epurare redusă în armată, devenită absolut indispensabilă, pentru a se evita o gravă coliziune între aceasta şi partid. A refuzat însă atribuirea posturilor de conducere unor partizani, păstrînd comanda[3] supremă, vremelnică cel puţin[4], pentru sine. Celelalte trei posturi însemnate au fost încredinţate amiralului [Erich] Raeder şi generalilor [Walther von] Brauchitsch şi [Wilhelm] Keitel, ce se bucurau de încrederea armatei. Göring, care nutrea speranţa să profite de acest prilej binevenit pentru a se vedea proclamat la comanda supremă a oştirii, se mulţumeşte, pentru moment cel puţin, cu demnitatea de mareşal ce nu îi conferă însă nici un surplus de atribuţiuni.

Pentru a se da totuşi pe alt plan, mai multă satisfacţiune partidului, care îşi manifestă nemulţumirea, s-a procedat la o reformă radicală a oficiului afacerilor străine.

Şeful departamentului a fost înlocuit cu von Ribbentrop, ieşit din cadrele partidului [nazist], mai pătruns de doctrina acestuia şi mai puţin îmbîcsit în tradiţiunile lenitive [atenuante, moderante] ale vechii diplomaţii cum îmi spunea ieri un militant al partidului. S-a procedat apoi la crearea unui consiliu secret al afacerilor străine, asupra naturii şi competenţei căruia ar fi prematur să emitem vreo părere înainte de publicarea decretului fixîndu-i atribuţiunile. Se cuvine însă să privim cu toată atenţiunea rechemarea celor trei ambasadori de la Viena, Roma şi Tokio. Era de notorietate publică că aceşti trei diplomaţi erau consideraţi prea rezervaţi, prea puţin corespunzători dinamicii şi obiectivelor regimului.

Misiunea d-lui von Papen la Viena, care nu a putut obţine nici măcar participarea unui singur naţional-socialist [austriac] în guvernul federal [al Austriei], era considerată de mult deficitară. Ambasa-

---

[1] După cum se ştie, îndată după izbucnirea războiului civil din Spania, statele fasciste — Italia şi Germania — au intervenit masiv cu forţe armate şi materiale de război, în ajutorul generalului Franco.

[2] Aluzie la planurile expansioniste în această zonă a Europei, vizînd, într-o primă etapă, Austria şi Cehoslovacia. În acel moment, unii dintre generalii germani considerau această politică „imprudentă" şi „provocatoare" întrucît apreciau ca insuficiente pregătirile militare şi se temeau de o reacţie promptă din partea Angliei şi Franţei.

[3] *Magazin istoric*, nr. 1,2/1976 şi 10/1977.

[4] Situaţia s-a menţinut, de fapt, pînă la sfîrşitul regimului hitlerist.

dorul de la Roma [Ulrich von Hassel] era privit de Mussolini ca prea timorat şi bănuit a fi sabotat împreună cu Marele Stat Major german «pactul de amiciţie eternă» italo-german. În fine, cel de la Tokio [Herbert. von Dirksen] era învinuit de şefii militari japonezi de a fi un prea călduros apărător al tezei unei păci rapide între China şi Japonia, părînd a ţine cont mai mult de interesele firmei Otto Wolff, adînc angajată în China, decît de acelea ale amiciţiei germano-nipone.

Faptul înalt semnificativ îl constituie strigătul de bucurie cu care au fost primite de presa italiană şi japoneză toate schimbările intervenite atît în armată cît şi în diplomaţia Reichului...

Ar fi prematur a se afirma dacă ultimele evenimente petrecute în Germania vor constitui o contribuţie la consolidarea păcii, cum se afirmă aci, mai ales în cercurile naţional-socialiste, sau dacă ele constituie prognoza unei noi orientări, mai ales în politica externă a Reichului.

Unul dintre cei mai imparţiali dintre colegii mei de aci, dîndu-mi o nouă dovadă de încredere, mi-a citit raportul ce-l adresează chiar azi guvernului său. D-sa vede în înlăturarea celor 18 generali şi a d-lui von Neurath, care urmează [după înlăturarea] d-lui Schacht, cunoscuţi şi ca adversari [ai] oricărei aventuri războinice, un serios motiv de îngrijorare. Acea tă îngrijorare se justifică şi mai mult în urma venirii generalului von Reichenau, omul de încredere al partidului [nazist] şi cunoscut partizan al unei politici externe mai active, în fruntea faimoasei armate a patra motorizată ce are sediul la Leipzig şi a cărei misiune în timpul războiului ar fi invaziunea Cehoslovaciei în direcţiunea Praga.

Fără a împărtăşi pesimismul excesiv al colegului meu, nu mă pot împiedica a semnala această opiniune autorizată Excelenţei Voastre".

* * *

Ultimul raport expediat de N. Petrescu-Comnen de la Berlin poartă data de 7 februarie 1938. În cea de-a doua săptămînă a aceleiaşi luni, el a fost chemat la Bucureşti, pentru a prelua conducerea Ministerului de externe, conform distribuirii departamentelor în cadrul noului guvern român constituit la 10 februarie 1938.

În continuare, reproducem cîteva telegrame ale altor diplomaţi români din alte capitale despre modul cum au fost receptate acolo evenimentele din Germania.

Moscova, 7 februarie

„În legătură cu schimbările din Germania, presa sovietică este de părere că au fost înlăturate elementele ponderabile şi că noii demnitari reprezintă o întărire a tendinţelor agresive ale Germaniei şi deci o reală primejdie pentru pace".

Roma, 7 februarie

„Cercurile conducătoare italiene par a fi foarte satisfăcute de schimbările survenite în armată şi diplomaţia germană... Aceste cercuri contează că rezultatul schimbărilor va fi o întărire a politicii bazate pe Axa Roma-Berlin şi pe Pactul tripartit anticomunist. Faptul că şefii armatei, aviaţiei, şi marinei fac parte din noul consiliu secret de cabinet nu este considerat ca un control, ci ca o participare directă la conducerea şi răspunderea politicii externe, destinată a evita pe viitor orice divergenţe de păreri şi metode..."

Ankara, 8 februarie

„...Nu este de mirare, aşadar, a vedea unele cercuri de aci cam îngrijorate de efectele ce vor putea avea în politica internaţională aceste evenimente, cînd ştiut este că Reichswehrul apără mai ales punctul de vedere care opunea mai multă circumspecţie politicii de aventură. Şi nu puţini sînt cei care s-au şocat că problema germană şi, cu dînsa, afacerile Europei au intrat într-o fază mai gingaşă atît din punct de vedere exterior cît şi interior".

CLIO ANUNŢĂ

Contoare de apă în Pannonia Inferior

Aquincum, fosta capitală a provinciei romane Pannonia Inferior, *număra 40 000-50 000 locuitori. Localitatea situată în apropierea Budapestei, beneficia de canalizare — după cum dovedesc descoperirile făcute cu prilejul unor săpături efectuate în acest loc. Apa pentru băile romane sosea pînă la Aquincum de la izvoarele situate la aproximativ 1 km distanţă. Lungimea totală a reţelei de canalizare era probabil de 4 km. Branşamentele erau construite de aşa manieră, încît apa era dirijată prin conductele unui apeduct, cu trei nivele: la casele de locuit prin conducta superioară, la teatre şi amfiteatre prin cea mediană, iar la fîntînile publice prin cea inferioară. Cînd debitul de apă din izvoare se micşora, se închidea mai întîi nivelul superior.*

Conductele de apă erau prevăzute cu filtre. Populaţia plătea taxele pe baza unor indiei, calculaţi printr-un sistem de contor.

Construcţia şi întreţinerea reţelei de canalizare necesitau un număr foarte mare de persoane. Depunerile calcaroase din părţile superioare ale celor 90 stîlpi, care au fost scoşi la lumină, probează dezinteresul pentru întreţinerea lor.

(După Revue hongroise*)*

Ecouri în presa română

1925-1927: RĂZBOIUL DE ELIBERARE A SIRIEI

GHEORGHE UNC

Din 1616 pînă în 1918, Siria s-a aflat sub stăpînirea Imperiului otomán. În decursul celor trei secole, poporul sirian s-a ridicat necontenit la luptă pentru înlăturarea dominației străine. Aceste lupte au atins cele mai înalte cote în anii primului război mondial, Turcia numărîndu-se printre țările învinse în acest conflict. În urma unor răscoale antiotomane, la 30 septembrie 1918, detașamente înarmate siriene au eliberat Damascul. O lună mai tîrziu, teritoriul țării a fost invadat de trupe britanice, dominația engleză fiind înlocuită apoi cu cea franceză. Între Marea Britanie și Franța s-a disputat o puternică rivalitate pentru acapararea țărilor arabe, implicit a Siriei. În cele din urmă, s-a ajuns la un compromis. La Conferința de la San Remo, din 19-26 aprilie 1920, Liga Națiunilor a acordat Franței mandat de administrare a Siriei și Libanului, iar Marii Britanii — mandat de administrare a Irakului, Palestinei și Transiordaniei.

Poporul sirian care, timp de secole, dăduse numeroase jertfe pentru a se salva de sub vechiul jug otoman, nu s-a împăcat deloc cu noua dominație străină, respingînd tutela imperialiștilor francezi. La 2 iulie 1919, s-a întrunit, la Damasc, primul Congres național sirian, care a revendicat independența țării și retragerea trupelor străine. Acest deziderat s-a reînnoit la 11 martie 1920, cînd emirul Feisal a fost proclamat rege al Siriei independente.

Franța și Marea Britanie nu au recunoscut noua situație creată.

În noile condiții istorice de după primul război mondial, cînd principiul autodeterminării naționale căpătase o largă audiență, marile puteri înlocuiseră termenul de „colonie" cu cel de „mandat". Deosebirea dintre cele două noțiuni era însă neesențială; ea consta în aceea că puterile mandatare erau obligate, formal, să prezinte rapoarte Societății Națiunilor, iar popoarele aflate sub mandat aveau posibilitatea de a adresa petiții acestei organizații.

La 14 iulie 1920, generalul francez Gouraud a înaintat un ultimatum, în șase puncte, regelui Feisal, cerîndu-i, în principal, să recunoască necondiționat mandatul francez. În timp ce o mare parte a oficialităților siriene înclinau să accepte nota ultimativă, populația s-a ridicat la luptă armată. Bătălia decisivă s-a dat la 22 iulie 1920 la Maisalun, o localitate situată în zona muntoasă a țării. Forțele angajate erau însă sensibil inegale; la 25 iulie, trupele franceze au ocupat orașul Damasc. A urmat ocuparea țării, cu toate consecințele ei nefaste. Puterea mandatară își exercita dominația asupra Siriei printr-un înalt comisar care reprezentă autoritatea absolută, printr-un secretar general — asistent al Înaltului comisar — mai mulți consilieri și trupele franceze. În același timp, Siria a fost

August 1925. Cavaleriști druzi, [illegible] pentru independența națională a Siriei

divizată în cinci „state" mici, toate puse în mod nemijlocit sub autoritatea Înaltului comisar.

Ocupantul nu a putut îngenunchea poporul sirian, iubitor de libertate. În primii cinci ani ai mandatului francez, au avut loc zeci de revolte antiimperialiste. Numai în 1922 au izbucnit 35 răscoale, în care au pierit circa 5 000 soldaţi francezi, după cum a declarat generalul Sarrail, pe atunci Înalt comisar. Toate aceste revolte au culminat cu războiul de eliberare naţională din anii 1925-1927, cum este consemnat în literatură, început la 18 iulie 1925, în districtul Djebel-Druz, o zonă muntoasă din sudul Siriei, locuită de druzi, o populaţie de confesiune musulmană.

10 000 martiri

De aici şi expresia de „revoluţia druzilor", întîlnită frecvent în presă şi în celelalte mărturii ale vremii. Cauza imediată a acestei ample bătălii populare a fost generată de refuzul Înaltului comisar din Siria, generalul Sarrail, de a-l schimba pe căpitanul francez Carbillet din funcţia de guvernator al provinciei Djebel-Druz, care în calitatea sa adoptase o serie de măsuri represive împotriva populaţiei din zonă. Revoluţia a fost condusă de Sultan al Atraş, provenit dintr-o familie înstărită a comunităţii druze din provincia Djebel, cunoscut prin ostilitatea sa faţă de mandatul străin şi prin patriotismul său înflăcărat.

Prima victorie de răsunet a insurgenţilor sirieni a fost obţinută la Aîkafor, la 20 iulie 1925, cînd au învins o coloană franceză, trimisă să înăbuşe focarul luptei. Peste opt zile, la 28 iulie, patrioţii sirieni au pătruns în localitatea Soueida, centrul provinciei Djebel-Druz, supunînd unui puternic asediu fortăreaţa franceză de aici. În zilele de 1-3 august, insurgenţii au blocat, la Almazraa, o coloană franceză de 4 000 oameni, dintre care au ucis 1 500. În ultima decadă a lunii august, sirienii au declanşat un atac asupra capitalei Damasc, pe înălţimile din jurul oraşului desfăşurîndu-se lupte deosebit de înverşunate, care au dus la intervenţia aviaţiei franceze şi la suplimentarea de trupe.

Ţelurile revoluţiei sirienc şi-au găsit reflectarea în proclamaţia adresată poporului sirian, la 23 august 1925, de către Sultan al Atraş, în calitate de comandant suprem al armatelor naţionale siriene. Documentul definea astfel obiectivele luptei: *1)* unificarea Siriei şi recunoaşterea sa ca stat unitar şi pe deplin independent; *2)* constituirea unui guvern popular, validat de un Consiliu legislativ, care să elaboreze o constituţie, fundamentată pe principiile suveranităţii complete şi absolute a naţiunii siriene; *3)* retragerea trupelor de ocupaţie şi crearea unei armate naţionale, avînd ca misiune apărarea securităţii ţării; *4)* aderarea la principiile proclamate de revoluţia franceză cu privire la recunoaşterea drepturilor omului, a libertăţii, egalităţii şi fraternităţii. Era o platformă progresistă care îmbina revendicările patriotice fundamentale — obţinerea independenţei, unităţii şi suveranităţii ţării — cu cele burghezo-democratice. Astfel se şi explică larga audienţă a programului, care a fost îmbrăţişat deopotrivă de ţărani (felahi), muncitori, meşteşugari, negustori, intelectuali, de burghezia naţională şi de feudalii cu sentimente patriotice. Forţele politice ale vremii, în special Partidul Poporului Sirian, creat în februarie 1925, şi Partidul Comunist din Siria şi Liban, constituit în octombrie 1924, au sprijinit şi ele noua platformă. Amploarea luptelor antiimperialiste s-a datorat, aşadar, faptului că, în cursul lor, s-a realizat unitatea între diferite forţe sociale, indiferent de religie şi de apartenenţa politică.

Pentru a înăbuşi revolta maselor populare siriene, autorităţile franceze au recurs la o amplă mobilizare de forţe. Cu această misiune a fost însărcinat generalul Gamelin, numit adjunct al generalului Sarrail. Ţinta atacului a devenit provincia Djebel-Druz — focarul revoluţiei siriene unde, în toamna anului 1925, s-au desfăşurat bătălii sîngeroase. La 18 octombrie, în urma unor operaţii îndrăzneţe, insurgenţii au reuşit să pătrundă în Damasc. Aici, au încercuit sediul administrativ al Înaltului comisar francez, pe care au încercat să-l aresteze. Intrarea oştilor patriotice în oraş a fost facilitată de greva generală a populaţiei, care s-a solidarizat cu insurgenţii. Drept ripostă, autorităţile franceze au supus Damascul unui feroce bombardament aerian şi de artilerie, care a durat 48 ore, soldîndu-se cu numeroase victime omeneşti şi cu dis rugerea unor întregi cartiere. Insurgenţii au fost nevoiţi să părăsească oraşul şi să ducă lupte în împrejurimile sale.

Bombardarea Damascului a stîrnit proteste vehemente în lumea întreagă, mai ales în rîndul forţelor muncitoreşti şi democratice din Franţa. Generalul Sarrail a fost nevoit să demisioneze. La sfîrşitul anului 1925 şi începutul celui următor, senatorul Henry de Jouvenel, numit în locul lui Sarrail, a dus tratative cu cartierul general al lui al Atraş, promiţînd o serie de reforme, printre care guvern şi armată naţională, amnistie generală pentru insurgenţi ş.a. Pe această bază, în aprilie 1926, s-a constituit un guvern sirian, din care au făcut parte şi reprezentanţi ai Partidului Poporului Sirian. Noul Înalt comisar francez nu şi-a respectat însă promisiunile. O lună mai tîrziu, membrii Partidului Poporului din guvern şi-au dat demisia, ceea ce a dus la arestarea lor. După înfrîngerea, — în primăvara anului 1926, — Republicii Rif[1], guvernul francez a putut să trimită în Siria armata rămasă disponibilă în Maroc. În a doua jumătate a anului 1926, trupele franceze — circa 80 000 oameni cu tehnică modernă de luptă — au trecut de la apărare la ofensivă.

Slab înarmate şi echipate, dar animate de cauza lor dreaptă, detaşamentele patri-

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1976.

oților sirieni au recurs la acțiuni ample de gherilă, atacînd, în special în zonele muntoase, trupele expediționare franceze și fortărețele lor din orașe. Această situație a continuat pînă în prima jumătate a anului 1927, cînd superioritatea numerică a trupelor franceze și-a spus cuvîntul. Ultima rezistență a patrioților sirieni, în zona Djebel-Druz, a fost înăbușită (iunie 1927). Drept urmare, al Atraș, împreună cu o parte din suita sa, a părăsit țara. El avea să revină în patrie abia în 1937, după amnistie.

Războiul popular purtat timp de doi ani împotriva dominației străine a dovedit, o dată în plus, dragostea de libertate a poporului sirian, care a lăsat pe cîmpul de luptă peste 10 000 martiri. Lupta înarmată a sirienilor a zdruncinat baza dominației străine în această țară și a stimulat mișcările de eliberare națională ale celorlalte popoare arabe. Sub presiunea luptei poporului sirian, guvernul francez a fost silit să-și schimbe metodele de dominație asupra Siriei. În 1928 au fost organizate alegeri pentru Adunarea Constituantă, iar în 1930 Siria a fost proclamată republică (cu menținerea mandatului francez).

Popoarele refuză să se supună jugului străin

În spiritul tradițiilor de solidaritate cu toate popoarele care se ridicau împotriva dominației străine, mișcarea muncitorească din România și celelalte forțe progresiste din țara noastră au salutat cu căldură reacțiile de emancipare națională ale poporului sirian, lupta sa curajoasă pentru independență și suveranitate națională. În articole ample, ca *Răscoală în Siria*, *Luptele din Siria*, *Ce vor druzii răsculați*, *Sirienii împotriva administrației franceze*, *Evenimentele din Siria*, *Succesul druzilor la Damasc*, *Pierderile francezilor în Siria* etc., presa onunistă, socialistă și democratică din România a relatat cititorilor despre legitimitatea ridicării la arme a populației siriene, despre trecutul ei de luptă pentru neatîrnare, despre mersul războiului popular.

Publicistica muncitorească și democratică din România a condamnat sistemul mandatului instituit asupra Siriei, fără consultarea maselor populare din această țară. În virtutea mandatului — scria revista *Facla* din 12 septembrie 1925, în articolul *Chestiunea Siriei*, Franța a introdus în această țară un sistem judiciar, fiscal și administrativ, avînd ca scop consolidarea „imperialismului francez" în Siria. Toate autoritățile siriene au obligația să-și desfășoare activitățile „în prezența Înaltului comisar, care are drept de veto asupră-le și le poate dizolva oricînd".

Un alt articol, publicat de aceeași revistă, sub titlul *Situația internațională* (5 martie 1926), a evidențiat contradicția flagrantă dintre mandatul străin și aspirațiile de independență ale popoarelor subjugate, implicit ale celui sirian: „Se vede că Liga Națiunilor, dînd mandatul asupra Siriei imperialiștilor francezi, nu s-a informat tocmai bine dacă poporul sirian acceptă această tutelă. Dealtfel, în coloniile aflate sub protectoratele imperialiste, pretutindeni e aceeași situație: popoarele refuză violent să se supună jugului străin".

Gazete ca *Facla*, *Socialismul*, *Dezrobirea*, *Deșteptarea*, *Adevărul*, *Dimineața* și altele au informat pe larg cititorii despre evenimentele din Siria. „Franța — scria publicistul democrat Constantin Bacalbașa — este atacată... din două părți deodată. Este atacată în Maroc și Siria, este silită să țină pe picior de război 200 000 oameni, cheltuiește miliarde, iar finanțele ei sleite anunță o eră de mari dureri pentru poporul francez". La rîndul său, Eugen Filotti scria că „în Siria, răscoala druzilor împotriva francezilor a luat o formă serioasă", culminînd cu atacarea Damascului. Sub titlul *O înfrîngere a francezilor la Damasc*, ziarul *Adevărul* din august 1925 a informat despre intrarea insurgenților sirieni în periferiile Capitalei. *Facla*, în articolul *Succesul druzilor în Damasc* anunța la 13 decembrie 1925: „Druzii au întreprins cu succes un atac asupra Damascului. Francezii au trebuit să se retragă, iar druzii au ocupat nu numai toate periferiile orașului, ci și cea mai mare parte a orașului". Revista *Facla* din 28 august 1925 a reprodus un interviu acordat de Sultan al Atraș, comandantul suprem al forțelor patriotice siriene, unei publicații germane, în care se arăta că liderul patrioților sirieni „a declarat că nu se va mulțumi numai cu acordarea autonomiei druze, ci va cere independența completă a întregii Sirii, care să aibă parlamentul ei cu un președinte în frunte. El are deplină încredere în reușita luptelor și răsculării întregii populații".

Presa muncitorească și democratică din România a prezentat, de asemenea, și reacțiile maselor populare din Franța față de politica colonialistă a guvernului. „Franța — scria, de pildă, *Facla*, la 18 aprilie 1926 — are multă bătaie de cap în colonii. Războiul [din Maroc și Siria — *G.U.*]... i-a secat bugetul, a provocat nemulțumirea soldaților, muncitorilor, țăranilor și chiar a unei însemnate fracțiuni burgheze, care n-are interese extraordinare de apărat în colonii".

În articolul *Maroc-Siria-Mossul*, semnat de publicistul Nicolae Batzaria și publicat în *Adevărul* din 26 septembrie 1926, după ce erau trecute în revistă războaiele de eliberare purtate de populațiile arabe din ținuturile respective, se trăgea concluzia că aceste ample ridicări la luptă „au avut ca efect, pe de o parte, o trezire a conștiinței naționale și a dragostei pentru o viață mai liberă, iar, pe de altă parte, o trezire a sentimentului valorii și puterii lor proprii". La rîndul său, ziarul *Socialismul*, din 8 noiembrie 1925, referindu-se la amploarea și experiența luptelor din Siria și din alte țări coloniale și dependente, sublinia că „lumea întreagă se mișcă în durerile facerii unei noi ordini", a unei lumi bazate pe independența și egalitatea tuturor popoarelor.

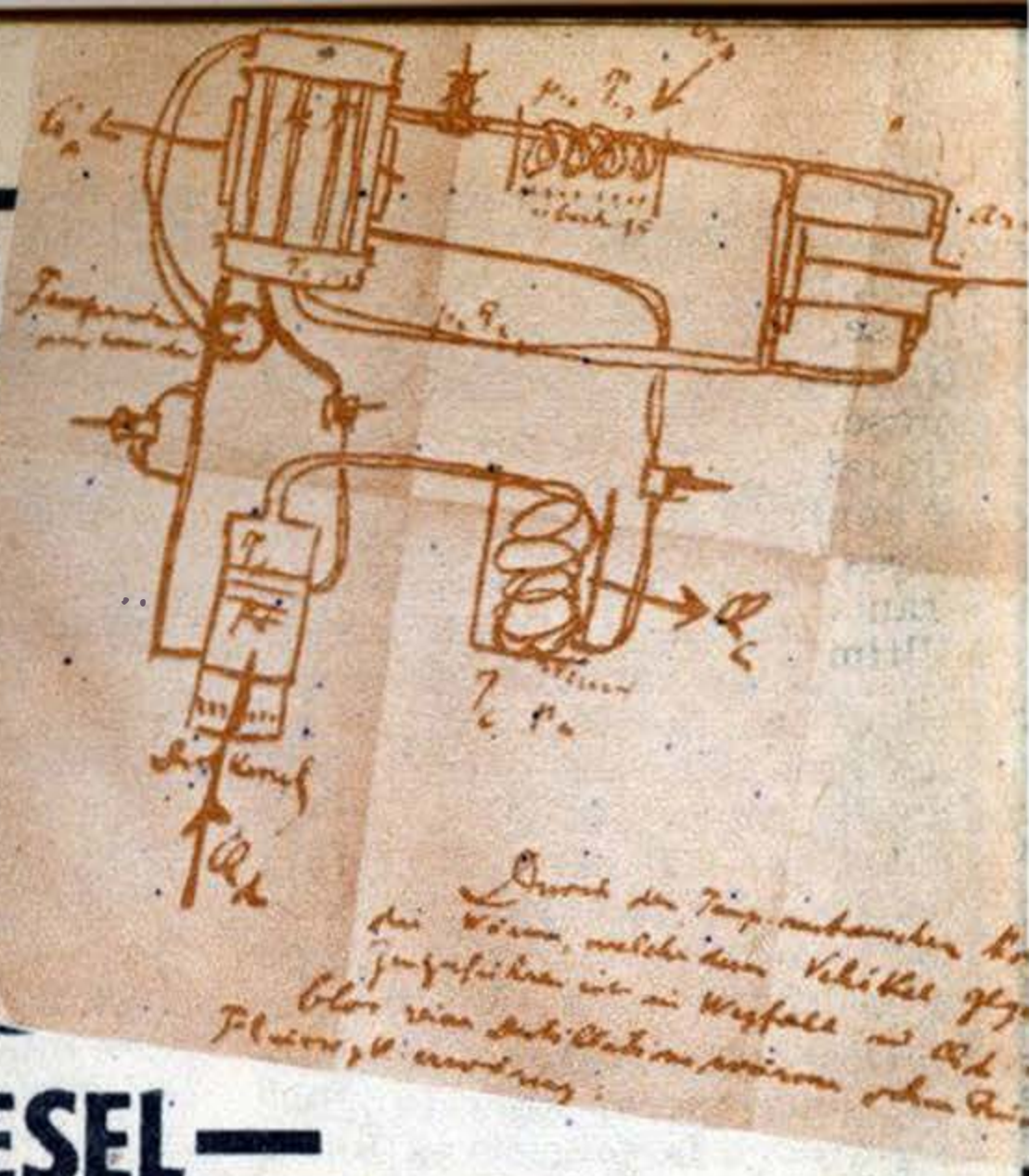

RUDOLF DIESEL—

sinucidere sau asasinat?

ROGER DELORME

Deşi a trecut mai bine de o juniătate de secol de la consumarea cazului, nimeni nu ştie exact cum a murit unul dintre cei mai mari inventatori ai lumii, inginerul german Rudolf Diesel. Cel căruia milioane de autovehicule, mii de nave şi locomotive îi datorează astăzi forţa lor motrice.

Numele lui Diesel a cunoscut consacrarea, transformîndu-se în substantiv comun. El este pronunţat zilnic, de zeci de mii de ori, în toate ţările lumii, de către oameni care nu mai ştiu că, la origine, el semnifică patronimicul inginerului german. Cu atît mai puţin sînt cei care cunosc misteriosul sfîrşit al lui Rudolf Diesel, dispărut în noaptea de 29 septembrie 1913, în vîrstă de 55 ani[1].

Krupp. iese din joc

Rudolf Diesel s-a născut la 18 martie 1858, la Paris. Ar fi putut deci adopta cetăţenia franceză, după legile în vigoare, dar, la vîrsta cînd a putut opta, a preferat să devină supus al împăratului Germaniei. Copilăria şi-a petrecut-o la Paris, apoi, în 1870, în timpul războiului franco-prusian, s-a mutat cu familia sa la Londra. Întors la Paris, după încheierea ostilităţilor, şi-a continuat studiile tehnice şi, în martie 1878, la numai 20 ani, a redactat o primă teză asupra motoarelor cu ardere internă. La scurt timp, a hotărît să-şi continue experienţele în Germania, adevărata sa patrie, unde s-a stabilit, definitiv, lucrînd la Berlin, München, apoi la Augsburg. Marele savant german Carl von Linde[2], sub conducerea căruia a executat primele lucrări ştiinţifice, a înţeles repede că tînărul inginer manifestă trăsături de geniu al tehnicii mecanice. În februarie 1892, inventatorul, devenit între timp Herr Doktor Rudolf Diesel, şi-a luat primul său brevet, care descria funcţionarea unui motor cu ardere internă. Abia în anul următor, un al doilea brevet consacra naşterea primului motor cu ardere internă şi avea să atragă imediat atenţia întregii lumi. Lucrarea sa se numea *Teoria şi construcţia unui motor cu ardere internă raţional, menit să înlocuiască maşina cu abur şi alte motoare existente în momentul de faţă*. Ea punea bazele teoretice ale funcţionării acestui tip de motoare, care

[1] Despre cazul Diesel s-au publicat numeroase articole în presa străină şi română. Această versiune, apărută în revista franceză *Historia* (martie 1979) şi reprodusă cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre, reprezintă cele mai recente concluzii ale cercetătorilor.

[2] Profesorul Linde (1842-1934) este autorul unui procedeu de lichefier a aerului (1895) şi al unui aparat de separare a aerului în gaze componente (1902-1907).

furnizează, la un volum redus, o putere mare.

Primele schițe de construcție ale motorului cu aprindere prin compresiune au fost finanțate de celebra companie industrială Krupp din Essen, care a utilizat drept combustibil cărbune pulverizat. Krupp avea interese mari în industria minelor de cărbune, de aceea vedea în invenția lui Diesel un nou debușeu pentru produsele sale. Curînd însă s-a constatat că motorul refuză cu încăpățînare să „înghită" această hrană și atunci Krupp a renunțat la acțiunile sale.

Deși motorul Diesel începuse să funcționeze, abia în 1902 s-a trecut la fabricarea lui în serie și, treptat, i s-au aflat multiple utilizări în tehnică[1]. În 1908, inginerul german a încercat adaptarea motorului său la tracțiunea feroviară, echipînd o locomotivă cu un motor de 100 CP; în 1910, motorul Diesel a fost asamblat, pentru prima oară, pe o navă; în 1922, la nouă ani distanță de la moartea inventatorului, motorul Diesel a devenit atît de ușor, încît a putut fi montat pe un autoturism; în 1934 au apărut primele locomotive Diesel.

În ajunul imediat al primului război mondial, Rudolf Diesel a devenit o personalitate foarte cunoscută pe plan internațional și un om foarte bogat. Motoarele sale industriale se vindeau cu miile în întreaga lume, iar cele navale echipau tot mai multe vapoare. În Marea Britanie, pe atunci încă prima putere maritimă a lumii, progresele înregistrate de motoarele Diesel erau urmărite cu cel mai viu interes. Compania „Consolidaded Diesel Engine Manufacturing Company" îl avea ca inginer-șef chiar pe Herr Doktor Rudolf Diesel.

Pe neașteptate, revoluționara invenție avea să angreneze în joc nu numai interese industriale și comerciale. Pentru prima oară în istorie, geniul lui Diesel avea să facă din submarin o armă utilizată pentru a semăna moarte.

Între primul lord al Amiralității britanice și ministrul Marinei Kaiserului

La Londra și Berlin, două personaje au înțeles, în același timp, ce semnifică exact invenția lui Diesel pentru propulsia submarină și pentru evoluția războiului naval. Este vorba despre baronul John Fisher, prim-lord al Amiralității (1904-1910), principalul artizan al modernizării flotei britanice, și despre amiralul Alfred von Tirpitz, ministrul Marinei germane (1897-1916), adeptul războiului submarin total.

Cei doi strategi aveau nevoie de cît mai multe motoare Diesel pentru a-și echipa flotele de submarine pe care urmăreau să le constituie cît mai repede, în vederea unei eventuale confruntări armate. Dar fiecare dintre ei vroia să fie posesorul exclusiv al motorului. Doctorul Diesel declarase însă categoric, încă de la începutul succeselor sale, că nu avea deloc intenția să încredințeze monopolul motoarelor sale unei singure națiuni. Dimpotrivă, el anunțase că va permite tuturor țărilor lumii să beneficieze de invenția sa. Brevetele sale puteau fi utilizate de oricine era dispus să plătească redevențe, pe care, dealtfel, le fixase la un preț foarte rezonabil.

Curînd, Diesel a fost chemat la Berlin, unde juriștii i-au amintit că era supus al împăratului Germaniei și că, în această calitate, conform legilor prusiene în vigoare, era obligat să ofere orice invenție utilizabilă în domeniul militar sau naval în primul rînd guvernului german și abia apoi, în eventualitatea că acesta o refuză, o putea vinde cui dorea. Dat fiind că el nu a procedat așa, era susceptibil de crima de înaltă trădare. În continuare, juriștii Kaiserului l-au informat pe Diesel că vina sa ar putea fi dată uitării și „acuzatul" iertat dacă ar fi dispus să anuleze imediat toate licențele acordate constructorilor străini și să remită toate planurile și documentele sale — mai vechi, actuale și viitoare — marinei germane. Mai mult, trebuia ca, începînd din acel moment, să se angajeze că nu va lucra decît în Germania. În aceste condiții, ar putea fi decorat cu insigna de onoare chiar de către Kaiserul Wilhelm, personal.

Sfidînd aceste presiuni, Diesel a refuzat să-și schimbe atitudinea. El a continuat să pună brevetele sale de invenție la dispoziția oricărui cumpărător. În 1912, în urma unor experiențe îndelungi, a pus la punct un motor ideal pentru submarine. În pofida diferendului său cu autoritățile germane, a întrebat și Amiralitatea din Berlin dacă era interesată. Da, era interesată, chiar foarte interesată, dar, și de această dată, cu condiția de a avea exclusivitatea. Von Tirpitz în persoană i-a amintit lui Herr Doktor că nu are voie să divulge unei puteri străine — oricare ar fi ea —, sub nici o formă, detalii ale noilor perfecționări aduse motorului. Dacă inginerul va persista în atitudinea sa, a adăugat ministrul, de data aceasta avea să fie urmărit pentru înaltă trădare și pedepsit conform celei mai severe legi.

Mai indignat și mai încăpățînat decît oricînd, Diesel l-a înfruntat pe marele amiral, replicîndu-i că motorul este proprietatea sa, că nu va păstra secretul și că intenționează să caute și alți cumpărători.

Imprudență periculoasă

Și, într-adevăr, inginerul nu avea motive să se teamă că nu va găsi cumpărători pentru motorul său de submarin. Exact de cealaltă parte a Mă-

[1] Interesant că, încă din anul 1904, la bumbăcăria mecanică Colentina din București au fost instalate primele motoare Diesel-Carels (cîte 240 CP), folosite în țara noastră.

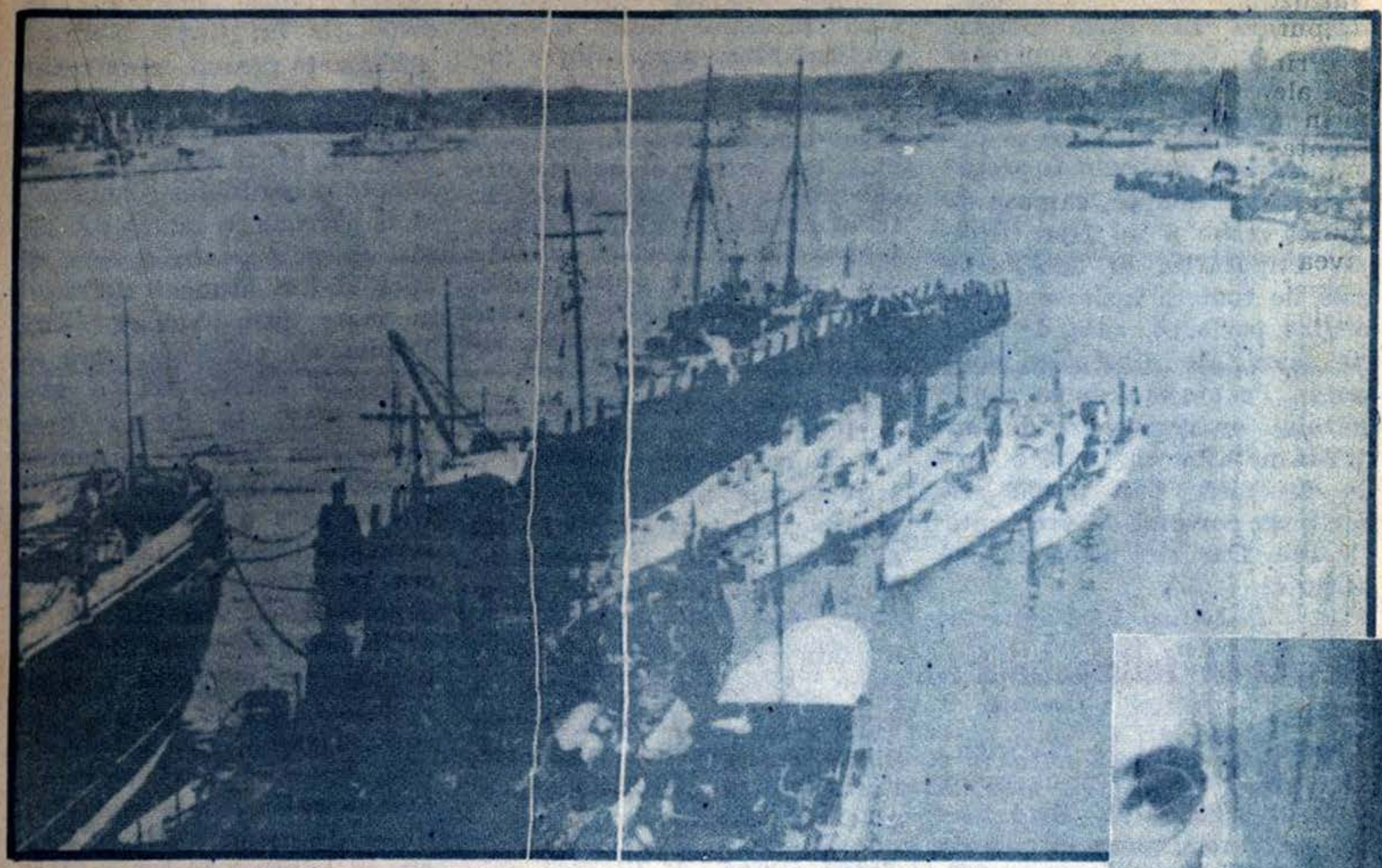

Submarine germane în rada portului Kiel, în anii primului război mondial și Herr Doktor Diesel, încăpățînatul și demnul interlocutor al lui von Tirpitz

. În p. 51: o schiță a motorului, executată de marele încentator

rii Nordului, tînărul ministru Winston Churchill își concentrase întreaga energie în vederea pregătirii flotei britanice, Royal Navy, pentru confruntarea iminentă cu Germania lui Wilhelm II. În umbra lui Churchill, fără a deține o funcție oficială, acționa „eminența sa cenușie", fostul prim-lord al Amiralității „Jacky" Fisher, persoană cu o influență considerabilă în Marele consiliu al Amiralității. Bătrînul amiral, încrezător în viitorul pe care îl prezentau submarinele, fusese pus la curent cu noile ameliorări aduse motorului Diesel. Prin intermediul prietenilor săi, el l-a înștiințat pe Herr Doktor că guvernul Maiestății Sale britanice este deopotrivă interesat de propunere... și generos. Totodată, prin aceeași filieră, Fisher i-a sugerat inginerului german că ar fi deosebit de bucuros să-l vadă cît mai curînd la Londra, pentru a examina, cu Amiralitatea britanică, noi aplicații ale invenției sale.

În primele zile ale lunii octombrie 1913, Rudolf Diesel a fost convocat să asiste la o ședință a companiei sale engleze, ceea ce i-a oferit un excelent pretext pentru a părăsi Germania, îmbarcîndu-se pentru Marea Britanie. Se pare că, înainte de a pleca, a încredințat unor oameni de afaceri din Berlin și Frankfurt pe Main adevăratul scop al călătoriei sale la Londra, vorbindu-le, cu nemulțumire, și despre tratamentul pe care i-l aplicase guvernul german.

În seara de 29 septembrie 1913, trei bărbați, sobri și elegant îmbrăcați, s-au urcat la bordul navei „Dresden", în portul Anvers, îmbarcîndu-se pentru traversarea regulată de noapte pînă la Harwich, în nordul estuarului Tamisei. Pașaportul celui mai important dintre ei, un insoțitor cu părul alb și cu o alură energică, pe care ceilalți doi îl tratau cu o deosebită deferență, purta numele doctorului Rudolf Diesel.

Cine erau cei doi însoțitori ai săi, cu care inginerul german avea să cineze, la scurt timp după îmbarcare? Dl. Carels, directorul unei companii belgiene, asociate celei a lui Diesel, și Herr Luckmann, inginer și colaborator al inventatorului.

Fapt curios, numele lui Diesel nu a figurat în lista de pasageri ai navei, în timp ce ale tovarășilor săi de călătorie da. Ar putea fi o simplă omisiune, dar evenimentele care au urmat i-au dat o altă greutate. Conform tuturor mărturiilor culese ulterior, în timpul cinei, în sala de mese puternic luminată a navei, Diesel a fost în mare vervă. A povestit cu mare însuflețire despre viitoarea căsătorie a fiicei sale cu baronul von Schmidt din Frankfurt pe Main, eveniment care trebuia să-l aducă repede acasă, și despre sumele ruinante consumate pe trusoul elegantei sale fiice. Către ora 10, cei trei convivi s-au despărțit, stabilind să se întîlnească a doua zi la „break-fast" (micul dejun), înainte de a debarca.

A doua zi, 30 septembrie, dimineața în zori, băiatul care servea ceaiul a constatat că la cabina nr. 18, închiriată de Diesel, nu răspundea nimeni. Intrînd, el a văzut patul neatins, așa cum îl pregătise pentru noapte, cămașa de modă veche a lui Herr Doktor Impăturită și accesoriile sale de toaletă înșirate într-o ordine perfectă, gata de baia de seară, de dinaintea somnului. Pe etajera de la capul patului, un ceas mare de aur ticăia netulburat, lîngă o carte deschisă. Sub pernă era vîrît un portofel cu vreo sută de lire. Dar nici urmă de pasager...

În pragul falimentului?

Odată ancorat la Harwich, „Dresden" a fost supus unui control riguros de către poliția britanică, care a interogat, fără rezultat, tot echipajul. Ofițerii de cart nu auziseră nici un zgomot suspect. Încadramentul hubloului de la cabina nr. 18 avea cîteva zgîrieturi superficiale, dar mai toate hublourile de pe navă erau așa. Cîteva ore mai tîrziu și-au făcut apariția membrii unei comisii de anchetă, deschisă de Ministerul britanic al comerțului, care, după îndelungi și laborioase investigații, a conchis că nimic nu poate fi luat în considerare ca probă edificatoare.

Două săptămîni mai tîrziu, pescari belgieni, navigînd în largul estuarului Escaut, au prins în plasele lor rămășițele pămîntești ale unui om, greu de identificat. Transportate la Anvers și supuse unui examen al medicului legist, ele au arătat că persoana respectivă suferise o singură rană, profundă, în zona creierului, rană produsă înaintea morții. După cele cîteva obiecte personale găsite în buzunarele hainei, fiul lui Rudolf Diesel, Eugen[1], și-a recunoscut tatăl.

[1] În 1937, Eugen Diesel a publicat cartea *Diesel*.

Din lipsă de fapte certe, s-au formulat apoi diverse ipoteze. Mare parte dintre experții care au studiat acest caz afirmă că Diesel nu s-a sinucis aruncîndu-se în apă. La cină era într-o dispoziție excelentă, au relatat martorii. Greu de crezut că nu prețuia viața. Cît privește varianta unui accident, e puțin probabilă. Inginerul avea o sănătate de fier, era un ins robust, viguros.

În zilele care au urmat dispariției sale, în cîteva ziare de pe continent a apărut o știre stranie: un ins cu semnalmente corespunzînd lui Diesel ar fi fost văzut debarcînd pe furiș și în grabă de pe „Dresden", cîteva clipe înainte ca aceasta să se desprindă de țărm. Această informație ar explica de ce Diesel lipsește din lista călătorilor, alcătuită, în forma sa definitivă, după plecarea navei.

Și totuși, dacă, dintr-un motiv sau altul, Diesel ar fi vrut să dispară, de ce ar mai fi recurs la „decorul" cu ceasul, cartea deschisă, cămașa de noapte nedesfăcută etc.? Luckmann, cel de la care poliția a așteptat cele mai multe date, în calitatea sa de colaborator al inventatorului, nu a adus absolut nimic revelator.

Desigur că ipoteza cea mai circulată a fost a asasinatului. În atmosfera încărcată și inflamată a acelui sfîrșit de an 1913, strania moarte a „tatălui" motorului Diesel, invenție în curs de a deveni o armă strategică hotărîtoare, avea tot ce îi trebuia pentru a constitui o crimă de roman polițist în stilul epocii. De altfel trebuie să recunoaștem că teoria uciderii sale este justificată de tot contextul cazului. Conștient că războiul cu Marea Britanie era inevitabil, cunoscînd rolul vital pe care urmau să-l joace submarinele în viitoarea confruntare, guvernul german putea oricînd decide că Diesel nu trebuia să sosească la Londra și să pună secretele perfecționărilor aduse motorului la dispoziția lui Royal Navy.

E foarte posibil ca un agent sau doi ai serviciilor secrete din Ministerul de război german să se fi aflat în acea noapte la bordul lui „Dresden", să fi pătruns în cabina nr. 18, să-l fi ucis pe inventator și apoi să-i fi aruncat cadavrul în mare prin hublou. Von Tirpitz nu era omul care să profereze amenințări în gol.

În 1957, în cartea *Vom Motor zum Auto* (De la motor la automobil), fiica lui Rudolf Diesel pare a acredita ideea sinuciderii. Averea tatălui său era pe atunci într-o scădere constantă și vizibilă. Diesel ar fi putut ușor ieși din acest impas, dar era prea mîndru și închis în sine pentru a se confesa cuiva, nici măcar soției. În fața unei prăbușiri financiare iminente și temîndu-se de momentul cînd sărăcia sa avea să devină publică, Diesel luase hotărîrea să-și pună capăt zilelor. S-au mai adăugat la aceasta, a menționat fiica inventatorului, „lucruri care nu pot fi relevate aici" (în această carte). Despre ce să fie vorba?

Ultimul om care l-a văzut în viață pe Rudolf Diesel a fost o rudă apropiată a lui Jawaharlal Nehru, doctorul Nehru, pe atunci student, și el călător pe „Dresden". Simțindu-se rău, el părăsise cabina și se așezase pe o bancă de pe punte. Văzuse un om urcînd scara și apropiindu-se de bastingaj, dar, la un moment dat, acesta se întorsese din drum, aparent pentru că îl zărise pe Nehru. Apoi individul se retrăsese într-un colț al navei, unde nu putea fi observat de către celălalt pasager.

La distanță de aproape 70 ani de la misterioasa dispariție a marelui inventator german, timpul nu pare să aducă noi elemente edificatoare în elucidarea acestei enigme.

Traducere de
Florentina DOLGHIN

150 ANI DIN ISTORIA BOSTONULUI

Prof. GEORGE G. URSUL,
Emerson College, S.U.A.

DENUMIT ASTĂZI „ATENA AMERICII“, pentru cele aproape 50 colegii şi universităţi ale sale, în care învaţă 200 000 studenţi, oraşul Boston este un important centru cultural al Statelor Unite ale Americii, o metropolă a muzicii, baletului şi teatrului. El ocupă un loc la fel de privilegiat şi în tehnologia şi electronica americană.

În 1630, cînd un grup de colonişti — bărbaţi, femei şi copii —, conduşi de viitorul guvernator John Winthrop, au părăsit Anglia, pentru a întemeia dincolo de Atlantic, în coloniile engleze, o aşezare nouă „situată în vîrful unui deal“, ei nu şi-au putut imagina dezvoltarea pe care avea să o înregistreze oraşul în următorii ani. Coloniştii s-au stabilit în peninsula Shawmut (în limbajul indienilor, „ape strălucitoare“), care avea o lungime de nici două mile (1 milă = 1 609,344 m) şi o lăţime de o milă, era formată din dealuri şi mlaştini, înconjurate de ape adînci, şi legată de continent printr-o fîşie îngustă de pămînt. Deseori, pe timp de furtună, apele acopereau această limbă de pămînt, întrerupînd astfel orice comunicare cu restul ţării. În 1630, anul fondării Bostonului, oraşul se întindea pe o suprafaţă de numai 783 acri (1 acru = 0,404 686 ha), în timp ce, astăzi, ca urmare a acţiunilor de asanare şi de îndiguire, el are 1 904 acri. Pe bună dreptate, *Encyclopaedia Britannica* menţionează că „nici un alt oraş, modern sau antic, nu a înregistrat schimbări atît de mari în topografia sa ca Bostonul“.

Majoritatea coloniştilor englezi proveneau din Bostonul (oraşul englez situat în sud-estul ţării, la nord-est de Nottingham), a cărei denumire vine de la Sf. Botolph, protectorul navigatorilor; de aceea s-a hotărît ca noua aşezare să poarte numele de Boston. La scurtă vreme de la întemeiere, oraşul a înregistrat o considerabilă creştere a populaţiei, care s-a înmulţit, graţie valurilor de emigranţi, ostili domniei absolutiste arbitrare a regelui englez Carol I. Un secol şi ceva mai tîrziu, Bostonul avea 16 000 locuitori, fiind cel mai mare din coloniile nord-americane şi al treilea oraş anglofon din lume. Astăzi, numărul locuitorilor este de patru milioane.

Beneficiind de un golf foarte larg, protejat de numeroase insuliţe, şi aflîndu-se la intersecţia unor importante căi maritime, Bostonul avea să devină centrul traficului maritim din zonă sau, cum prevedea, în 1634, călătorul englez William Wood, „principal loc de negoţ şi de expediţie“. În 1633, John Coggan deschidea primul magazin din oraş, ocupîndu-se de distribuirea de mărfuri engleze în colonii şi de expedierea, în Anglia, a unor produse naturale din regiune. De atunci începe să se dezvolte un intens comerţ transatlantic. Bostonieni întreprinzători folosesc cursele regulate ale navelor britanice; pentru a realiza un volum important de vînzări şi cumpărări. Prosperitatea oraşului creşte vertiginos, îndeosebi în urma comercializării produselor agricole (porumb, mazăre, grîu) şi a lemnului din pădurile dese ale statului Massachussetts, expediate nu numai în Anglia, ci şi în

Colegiul Harvard, aşa cum arăta el în 1726

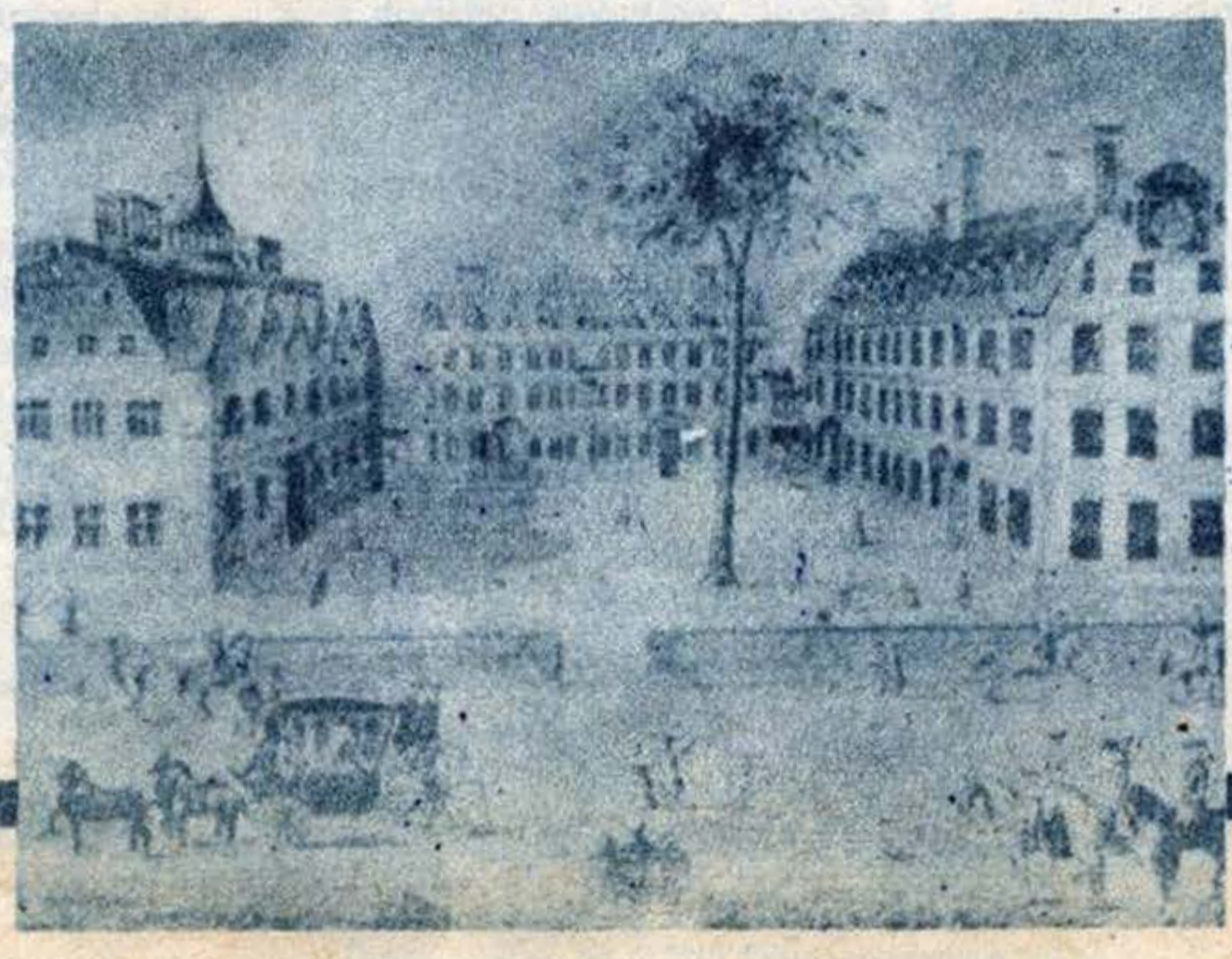

Franţa, Spania, Portugalia, insulele Canare şi Azore. Mai tîrziu, oraşul începe să exporte carne sărată, vite, cai şi peşte, mai ales cod, foarte cerut în Indiile de Vest şi în Europa. Comerţul atrage după sine dezvoltarea meşteşugurilor tangente cu el. Apar tot mai mulţi şi mai prosperi măcelari şi şelari, cizmari, constructori de cheiuri, reparatori de vapoare, fabricanţi de pînze pentru vele, de cuie şi alte obiecte de metal, docheri.

LA SCURT TIMP DE LA FONDAREA ORAŞULUI, locuitorii lui trec la construcţia de nave. În 1650 sînt deja în funcţie cîteva şantiere. Ele construiesc 21 nave în 1710 şi 38 în 1736. Magazinele, pieţele şi tîrgurile Bostonului atrag tot mai multă lume, hanurile şi cîrciumile nu mai prididesc de clienţi, meşteşugarii şi negustorii găsesc oferte din belşug. În locul livezilor sau terenurilor virane apar acum case; prosperă deci, zidarii, tîmplarii, fabricanţii de cărămizi etc.

La numai o sută de ani de la întemeiere, Bostonul, cîndva un sătuc ridicat în mijlocul unei regiuni sălbatice, pe un petic de pămînt defrişat şi împrejmuit cu palisade de lemn, devine un veritabil „City în Vestul sălbatic". „Un londonez aflat la Boston se poate crede la el acasă, după vestimentaţia locuitorilor şi discuţiile dintre ei, aglomerarea de oameni, case şi mobile" — notează, în 1721, Daniel Neal în *Istoria Noii Anglii*. Unii călători sînt impresionaţi de grandoarea clădirilor publice şi a construcţiilor, cum ar fi: Faneuil Hall, clădire care, în 1742, era consacrată întrunirilor, dar găzduia şi numeroase magazine, Old State House, reşedinţa guvernatorului, remarcabilele biscrici, cheiul care, în ajunul Războiului pentru independenţa coloniilor engleze (1775-1783), atingea 2 000 picioare (1 picior = 0,3048 m). La începutul sec. XVIII, oraşul avea un aspect îngrijit şi înfloritor, deşi nu lipseau din el nevoiaşii, care trăiau în mare sărăcie. Harta căpitanului John Bonner, ghid indispensabil în reconstituirea Bostonului acelei vremi, indică 42 străzi pietruite, 36 nepietruite şi mai înguste, 22 ulicioare şi 3 000 case, dintre care o treime din cărămidă.

De la începuturile oraşului, administraţia lui s-a preocupat de educaţia şi instruirea unei pături cît mai largi a populaţiei. În 1635, la Boston se fonda prima şcoală din America, avîndu-l director pe „fratele nostru Philemon Pormont", ales de cetăţenii urbei. Era Şcoala Latină, care există şi azi. Membrii Curţii Generale, organul legislativ al coloniei, erau obligaţi prin lege să ştie carte, de aceea, în 1647, s-a introdus învăţămîntul gratuit şi obligatoriu. În anul următor, se înfiinţă Colegiul Harvard, purtînd numele lui John Harvard, un pastor protestant, care, la moartea sa, a lăsat moştenire instituţiei biblioteca proprie şi 200 lire. Noul colegiu pregătea viitori clerici şi absolvenţi de învăţămînt superior.

Concomitent, datorită creşterii numărului celor ştiutori de carte, au apărut şi primele tipărituri: la început legile şi alte documente oficiale ale coloniei, iar mai apoi ziarele, almanahurile, jurnalele intime şi de călătorie, poeziile, culegerile de predici şi studiile teologice. În 1638, Samuel Green publica *Starea de fapt a chestiunilor din Noua Anglie*, un buletin considerat apoi drept primul ziar american.

LA MIJLOCUL SEC. XVIII, în ajunul Războiului pentru independenţă, Bostonul era o comunitate prosperă, cu rădăcini adînc implantate în solul Lumii Noi. În 1773, cînd un guvern arbitrar şi un rege tiran, George III (1760-1820), aflat la peste 3 000 mile distanţă, au încercat să impună noi taxe oraşului, fără a-i consulta în prealabil pe locuitori, şi să îngrădească libertatea individuală a cetăţenilor americani, bostonienii şi-au riscat prosperitatea, pentru a-şi apăra drepturile şi libertatea. În decembrie 1773, locuitorii oraşului, travestiţi în indieni, au pătruns pe vasele care aduseseră ceai din Anglia, au spart lăzile şi au aruncat marfa peste bord. Acţiunea, rămasă în istorie sub numele de „Partida de ceai de la Boston", a constituit un prim semnal al insurecţiei. I-au urmat măsuri represive ale guvernului englez împotriva coloniilor din America de Nord, închiderea portului şi, în 1775, războiul.

Bostonul a contribuit în mod esenţial la formarea spirituală a poporului american, la obţinerea libertăţii sale şi, în multe privinţe, la crearea culturii sale. Numai Colegiul Harvard avea să dea cinci preşedinţi ai Statelor Unite: John Adams, John Quincy Adams, Theodore Roosevelt, Franklin Delano Roosevelt şi John F. Kennedy.

O locuinţă tipică pentru sec. XVII: casa în care s-a născut Benjamin Franklin

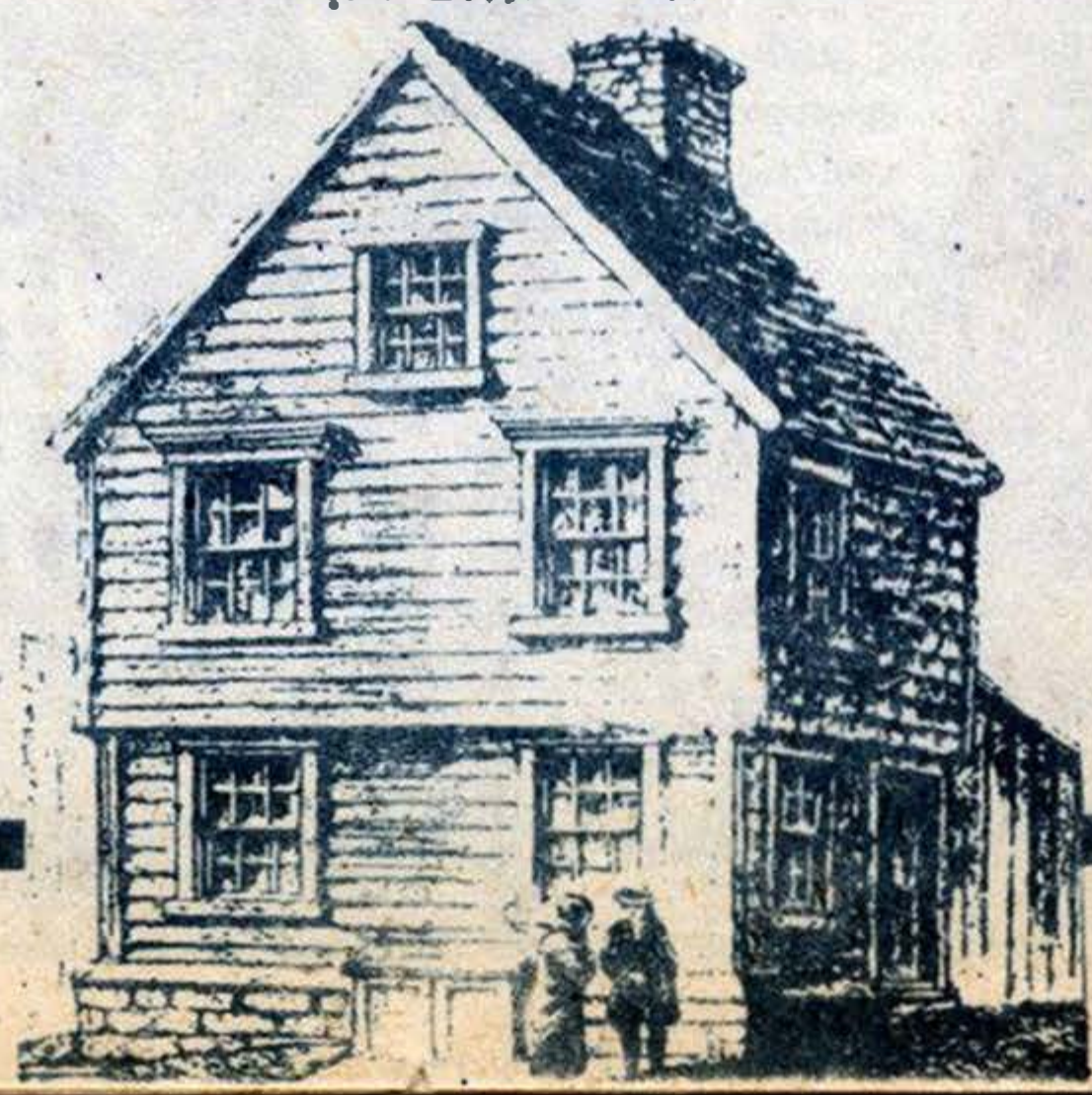

În româneşte de Mădălina NICOLAESCU-ŞERBĂNESCU

YEMEN,

drumul mirodeniilor

ALAIN ROUAUD

Încă din antichitate, bogăţiile peninsulei Arabia au devenit legendare[1]. Din ele a luat naştere o strălucită civilizaţie pentru care Yemenul[2] stă şi astăzi mărturie.

Profitînd de poziţia sa geografică excepţională în strîmtoarea Bab-el-Mandeb, la intrarea în Marea Roşie, Yemenul a furnizat lumii mediteraneene mărfurile pe care le producea şi pe care navigatorii se duceau să le caute în India şi în Africa Orientală. Această situaţie privilegiată l-a expus foarte curînd agresiunilor tuturor puterilor (Egipt, Roma, Turcia, Portugalia şi Anglia), care înţelegeau să stăpînească ele calea spre Indii.

Pe unde treceau cămilele

Începînd din mileniul II î.e.n., faraonii şi-au trimis flotele spre sudul Mării Roşii, pentru a-şi procura podoabele, aurul, fildeşul, aromele, lemnul şi parfumurile de care aveau nevoie. Acestea sînt produsele enumerate în inscripţiile templului din Deir al-Bahr (de lîngă Theba) ca aduse de cele cinci corăbii expediate în „ţinutul Punt", din ordinul reginei egiptene Hatşepsut (1520-1505 î.e.n.). Şase secole mai tîrziu, marinarii regelui Solomon aveau să aducă aur din „ţinutul Ophir". Situarea cu exactitate a celor două ţinuturi misterioase, Punt şi Ophir, nu are mare importanţă. E de ajuns să reţinem că, încă din acea perioadă, ţările riverane strîmtorii Bab-el-Mandeb aveau legături comerciale cu ţările mediterancene.

Ţărmul arab trebuie să fi fost mai prosper decît cel african. Aproximativ în mileniul I, Yemenul care, datorită reliefului său muntos, avea suficientă umiditate, şi-a dezvoltat o civilizaţie bazată pe exploatarea răşinelor aromate. Prin domesticirea cămilei şi inventarea samarului, el le-a putut exporta la mari distanţe. Îmbogăţite prin acest negoţ, triburile din zonă s-au constituit în state organizate: Main, Saba, Kataban, Hadramaut şi Ausan, ale căror centre erau oraşele Karnau, Marib, Timna, Shabua şi Markha.

Răşinile exploatate, zece la număr, se aflau mai ales în Hadramaut şi Dhofar, „ţară a aromelor" prin excelenţă. Dintre aceste produse, lumea antică căuta mai ales smirna şi tămîia. Secretată de diverse specii ale arbustului numit *boswellia*, tămîia ardea în mari cantităţi pe rugurile funerare, atît pentru a fi pe placul zeilor, cît şi pentru a atenua mirosul pestilenţial. Smirna provenea din *balsamodendron myrrha* şi intra mai ales în compoziţia cosmeticelor şi parfumurilor. Ea servea, de asemenea, la îmbălsămarea morţilor. Smirna şi tămîia ca şi ladinul (o specie de răşină plăcut mirositoare) se foloseau ca medicamente, în combaterea paraliziei membrelor şi hidropiziei (acumulare patologică de apă în ţesuturi şi în cavităţile naturale ale organismului). La comerţul cu produsele solului său, Yemenul adăuga pe cel cu mărfurile importate din Persia, Africa şi India — prin porturile Muza (Maushig), Eudaemon (Aden), Qana' (Bir'Ali), Muhawan (Mocca) —, pentru a le reexpedia spre nord: perle din golful Persic, fildeş, ţesături din bumbac, mătase, orez, piper, scorţişoară, maimuţe, pene de struţ, aur, lemn preţios şi sclavi.

Mărfurile exportate către bazinul Mediteranei puteau folosi, şi calea maritimă, care atingea Egiptul la Quseyr, dar mergeau mai ales pe o cale terestră, numită „drumul tămîii". Această pistă caravanieră urma liziera interioară a înaltului platou yemenit, la limitele deşertului, acolo unde relieful nu mai împiedica trecerea cămilelor şi unde valea înaltă *(wadi)* permitea adăparea animalelor. Pornind din Dhofar, drumul traversa Hadramautul, apoi, făcînd o curbă, urca spre nord-vest, paralel cu Marea Roşie. Ajuns la nivelul peninsulei Sinai, se ramifica înspre Palestina (Gaza), Siria, Mesopotamia şi Egipt. Era nevoie de 65 etape (deci 65 zile) pentru a lega Timna de Gaza. Main a controlat debuşeul sep-

---

[1] Acest articol, ca şi ilustraţiile care îl însoţesc, este reprodus după revista franceză *L'histoire*. Subtilurile aparţin redacţiei *Magazin istoric*.

[2] Prin Yemen, trebuie înţeles Yemenul istoric, adică cele două state yemenite actuale: Republica Arabă Yemen şi Republica Democrată Populară Yemen.

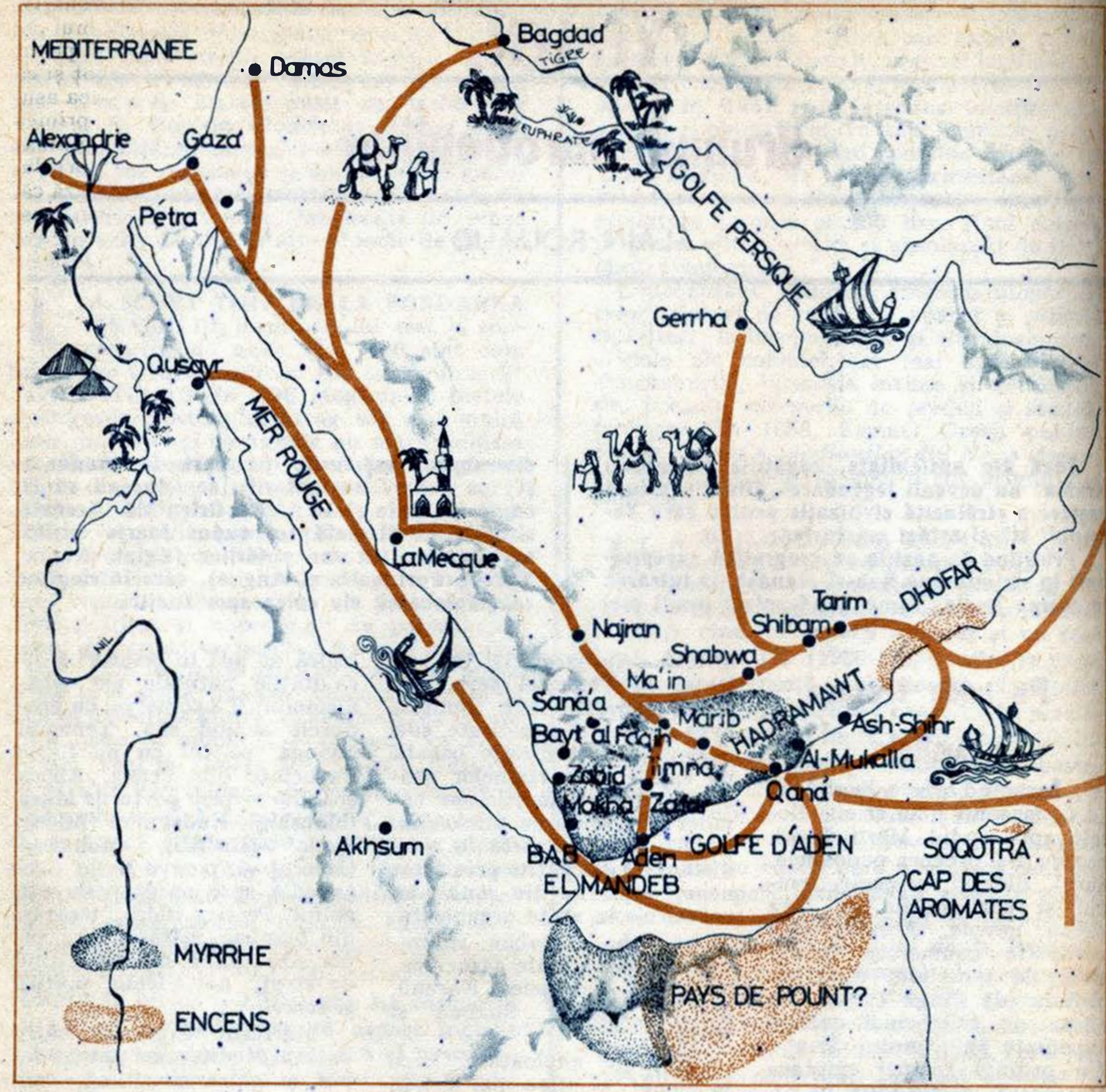

Yemen, intersecție a caravanelor și rutelor maritime de mirodenii și plante aromate. Maroul de pe hartă (reproducă după revista franceză L'Histoire) semnifică zona de proveniență a tămîiei, iar negrul — a smirnei

tentrional pînă cînd nabateenii[1] i-au răpit această funcție.

Activitatea negustorilor din Main se întindea pînă în Egipt și chiar pînă la Marea Egee, după cum o dovedește o inscripție de la sfîrșitul sec. II î.e.n. dedicată unui zeu minean[2] și descoperită în insula egeeană Delos. Tot din Dhofar, pornea un drum care, traversînd Hadramautul și deșertul, ajungea în golful Persic, la Gerrha.

Bogăția a îngăduit statelor sud-arabe să elaboreze o civilizație strălucită, al cărei element cel mai spectaculos este arhitectura. Diguri, baraje — ca cel de la Marib —, temple monumentale și ziduri de împrejmuire atestă marea măiestrie a artei constrcțiilor, vizibilă și în arhitectura yemenită actuală. Activitatea sud-arabilor s-a întins asupra platoului yemenit și asupra Africii Orientale, unde ei au pus bazele, începînd cu sec. V î.e.n., coloniilor care aveau să dea naștere Imperiului etiopian Aksum (sec III-IX).

O pradă rîvnită

Văzut din perspectiva lumii mediteraneene antice, Yemenul îndepărtat, distribuitor de bunuri costisitoare, a avut o aureolă de mister, pe care autorii și călătorii

---

[1] Popor arab care a emigrat către sec. VI î.e.n. din peninsula Arabia în regiunea ce corespunde Iordaniei actuale. Principalul lui centru a fost Petra.

[2] Mineenii au fost cel mai vechi popor cunoscut al Arabiei. El s-au stabilit către mijlocul mileniului II în regiunile Hadramautului și Yemenului, dar au lăsat urme și în Arabia Centrală și septentrională.

au întreţinut-o ţesînd legende. Nu pretinde oare Herodot că, pentru a aduna ladin, e suficient să piepteni barba caprelor care se impregna cu această răşină cînd animalele păşteau, iar Diodor din Sicilia că peste întreaga ţară plutea un parfum natural, perceptibil încă din largul coastelor? Opulenţa sabeenilor[1] era atît de vestită, încît luase proporţiile unui mit. Mitul s-a suprapus realităţii, făcînd din Yemen o pradă rîvnită. În anul 25 î.e.n., împăratul roman August a trimis o expediţie destinată să cucerească ţara, pentru a-şi asigura astfel controlul asupra comerţului cu India. Armata condusă de prefectul Egiptului, Caius Aelius Gallus, număra 10 000 legionari, la care s-au adăugat ghizi nabateeni. După ce a asediat Mariaba (Marib?), capitala Sabei, romanii, decimaţi de boli şi privaţiuni, au fost siliţi să se retragă, deşi se aflau doar la cîteva zile de „ţara aromelor". Învins de Arabia, mai degrabă decît de sabeeni, Aelius Gallus s-a întors în Egipt cu o mînă de supravieţuitori, dar August s-a prefăcut a crede în succesul campaniei sale, lăudîndu-se chiar cu izbînda.

Cu un secol înaintea erei noastre, a început declinul regatelor sud-arabe. Marinarii au aflat cum să folosească vîntul ca să meargă în India, fără a mai opri de-a lungul coastelor arabe. Începînd de atunci, negustorii mediteraneeni s-au aprovizionat direct din India, fără a mai face tranzitul terestru prin Arabia. În acelaşi timp, răspîndirea creştinismului şi renunţarea la arderea morţilor au dus la scăderea consumului de tămîie, periclitînd deci comerţul aromelor. Cu toate acestea, interesul economic pentru stăpînirea Yemenului a rămas destul de mare. Profitînd de certurile religioase dintre creştini şi evrei, etiopienii au ocupat ţara între 525 şi 570, dată la care le-au succedat la stăpînire perşii.

Cînd Mahomed, întemeietorul islamului, a hotărît să-şi întindă imperiul, pe cale de a se naşte, de la Irak la Aden, acest conducător de caravane se gîndea atît la controlul drumurilor comerciale existente, cît şi la cîştigarea de adepţi la noua credinţă. Yemenul a fost cucerit către 628. El a furnizat de îndată armatelor arabe numeroşi soldaţi, care, stabiliţi în ţările învinse şi avînd urmaşi, au adus cu ei elemente din propria civilizaţie. S-ar putea ca tocmai datorită unor astfel de influenţe, unele arhitecturi arabe — cum e cea din Maroc — să fi abandonat casa joasă, din material uşor, tipică pentru locuinţa arabo-musulmană, pentru a se orienta spre modele care amintesc Yemenul.

Deşi comerţul yemenit cu arome nu mai era înfloritor, cel cu mirodenii a continuat să prospere. În evul mediu, el părea a se îndrepta mai ales spre lumea arabă. Europa medievală, mare consumatoare de scorţişoară, ghimber, şofran, cardamă şi mai ales piper, a fost nevoită să se aprovizioneze prin Imperiul bizantin şi Asia Centrală, din cauza raporturilor adesea rele cu islamul. Pisanii, genovezii şi veneţienii au însufleţit acest trafic. Datorită cruciadelor, Veneţia a reuşit, la capătul unor intrigi şi conflicte complicate, să elimine pe rivalele ei Pisa şi Genova şi să stabilească cu Egiptul mameluc relaţii care i-au dat acces la Alexandria, imens emporiu, [agenţie comercială], unde ajungeau mirodeniile, după un tranzit prin Aden.

Negustorii arabi nu se duceau să încarce corăbiile la locurile de producţie, ci în India şi Ceylon. De acolo, mirodeniile mergeau la Aden, pivot al acestui trafic, de unde erau îndreptate spre Egipt, urmînd un drum descris de Marco Polo (1254-1324): „În această ţară a Adenului este un port unde vin multe corăbii mari din India, cu mărfurile lor. Negustorii le transportă cu corăbii mai mici la distanţe de şapte zile (la Quseyr) şi, la capătul acestor şapte zile, le încarcă pe cămile, care merg pe uscat timp de treizeci de zile, pînă la fluviul Alexandriei (Nilul); şi pe acest fluviu, mărfurile sînt duse la Alexandria". Veneţianul precizează că sultanul Adenului avea un mare profit de pe urma acestui negoţ şi că autoritatea lui se întindea asupra Dhofarului, care primea din India „un mare număr de corăbii", şi asupra portului Ash-Shihr. El menţionează că, în acest din urmă loc, pescuitul era activ şi vitele (ca şi astăzi) erau hrănite cu peşte mic, „căci în toată această ţară nu este nici iarbă, nici verdeaţă: este cel mai uscat loc din lume". În sfîrşit, Marco Polo subliniază rolul insulei Socotra — apropiată de Africa, dar plasată, prin poziţia sa, pe drumul Adenului, în orbita economică şi culturală a Yemenului — de placă turnantă a comerţului dintre Arabia, Africa şi India.

În profitul Portugaliei

Pentru desfăşurarea activităţii lor, navigatorii yemeniţi dispuneau de corăbii, pe care călătorul Ibn Djubayr (mort în 1217) ni le descrie astfel: „Corăbiile care navighează pe această mare perfidă şi odioasă sînt construite din scînduri cusute unele de altele... Cusăturile sînt făcute cu frînghii subţiri, fabricate din fibre din coaja nucii de cocos. Cîlţii de curmal sînt, folosiţi pentru călăfătuirea vaselor, care, odată terminate, sînt unse cu ulei de ricin sau, de preferinţă, cu grăsime de rechin". Astfel de vapoare există încă în zilele noastre pe coasta Hadramautului, dar, începînd cu sec. XVI, sub influenţa portugheză, dulgherii au folosit cuie şi au introdus tabloul din spate, inovaţii ce au asigurat micilor corăbii silueta lor de azi. Stăpîni ai unei ştiinţe nautice moştenite de la perşi, yemeniţii s-au avîntat în Oceanul Indian, numărîndu-se printre *mu' allim al-Bahr* (stăpînii mării).

Sulayman bin Ahmed al-Mahri a lăsat cinci tratate de instrucţiuni nautice, care, traduse în limba turcă, în 1554, sub titlul *al-Muhit*, aveau să îndrume secole de-a rîndul pe marinarii orientali.

Dinastiile aflate la putere în Egipt, doritoare să controleze tot acest comerţ, din care le revenea o parte din veni-

[1] Popor stabilit în epoca preislamică în sud-vestul Arabiei (regiunea Yemenului).

turi, au încerat încă de timpuriu să se instaleze în Yemen. De la începutul sec. XI, Fatimizii (969-1171) au subjugat pe Sulayhizi, ismailiţi ca şi ei, care creaseră în Yemenul Central un stat, ce va dăinui de la 1037 pînă la 1138. Cînd Ayyubizii i-au înlăturat pe Fatimizi, în 1171, ei au simţit aceeaşi nevoie de a-şi asigura contactul cu Yemenul dar, în 1227, Rasulizii, care se vroiau independenţi, i-au respins. În toată această perioadă, de intensul comerţ cu India a profitat mai ales Adenul. Se pare că oraşul număra atunci 60 000 suflete. Mare centru comercial, la adăpostul crestelor vulcanului său, el era şi o cetate fortificată inexpugnabilă.

Avidă de a-şi procura mirodenii direct şi cît mai ieftin, Europa a căutat drumuri către „arhipelagurile mirodeniilor". În 1498, s-a produs un eveniment de o mare importanţă: Vasco da Gama a ajuns în India pe drumul Capului. Drumul spre Indii prin Marea Roşie a început astfel să fie concurat. Pentru a constrînge mirodeniile să ia calea cea nouă, a Capului, portughezii şi-au înmulţit raidurile împotriva porturilor yemenite din golful Aden şi Marea Roşie: Kamaran, Aden, Shihr şi Socotra. Mamelucii dn Egipt, ale căror venituri comerciale erau compromise prin această activitate, au ripostat atacînd Adenul, în 1516, şi ocupînd coasta nord-yemenită. Cîteva luni mai tîrziu, otomanii au reluat pe contul lor tentativele de a elibera comerţul mirodeniilor de sub stăpînirea portughezilor.

Conflictul a bîntuit cu furie timp de 20 ani, dar în 1538 otomanii au pus mîna pe Aden, prin trădare. Acest succes a încheiat disputa în profitul... Portugaliei, care nu se va mai hazarda în Marea Roşie, dar va domni de atunci singură peste comerţul cu mirodenii. Drumul tradiţional s-a închis pentru trei secole, iar Marea Roşie, părăsită, a fost insufleţită doar de un comerţ local. Pentru Adenul medieval a început decadenţa.

În româneşte de Margareta LIVADARU-ŢIPOIA

CLIO ANUNŢA

Protecţia monumentelor istorice în 1871

În şedinţa Camerei Deputaţilor din 30 ianuarie/11 februarie 1871, un grup de deputaţi liberali a înaintat spre dezbatere *Proiectul de lege pentru conservarea monumentelor cultului român*. Printre semnatarii proiectului se aflau V.A. Urechiă[1], apropiat cercurilor liberale radicale, Victor Adrian, fost ministru de război, G.P. Mantu, Cezar Bolliac, D.A. Sturdza, viitor prim ministru şi alţii.

În expunerea de motive, prezentată de V.A. Urechiă, protejarea unor astfel de monumente era concepută în primul rînd ca un act de cultură: „Aceste sfinte altare, deci, reclamă de la noi nu numai respectul creştinului, dar şi iubirea şi îngrijirea ce se cuvine unor testimonii ale gloriilor naţionale". Căci au fost „ridicate de domnii noştri, mai adesea întru amintirea unei glorioase apărări a patriei de invaziuni străine". Asemenea monumente, arăta el, sînt documente materiale ale istoriei patriei, în general, şi ale istoriei culturii, în special.

Proiectul conţinea opt articole. Primul prevedea instituirea în Bucureşti a Comisiei monumentelor naţionale. Acest organism urma să aibă ca preşedinte pe ministrul cultelor şi instrucţiunii, iar ca vicepreşedinte pe preşedintele Comitetului arheologic. Comisia trebuia să aibă următoarea structură: doi membri delegaţi ai Societăţii academice — secţiunea istorică —, doi membri aleşi de corpul profesoral al şcolilor de pictură, mai mulţi artişti, arhitecţi, sculptori, pictori. În fond, acest mozaic de specialişti înseamnă recunoaşterea, la 1871, a complexităţii actului de conservare şi restaurare, a necesităţii unei colaborări interdisciplinare.

Articolul al doilea stabilea atributele, drepturile şi îndatoririle comisiei, ea urmînd să vegheze „la nealterarea şi conservarea în bună stare a monumentelor naţionale, biserici şi mănăstiri", să propună planurile după care se făceau restaurările, să conducă „partea artistică a restaurărilor". Comisia era, de asemenea, datoare „a-şi da opiniunea în mod consultativ asupra stilului şi caracterului vreunei clădiri, edificii care se proiectează de către stat". O importanţă deosebită se acorda acţiunii de evidenţă a monumentelor, specificîndu-se, în articolul trei următoarele: „Comisiunea monumentelor îndată după instalarea sa va determina care anume biserici şi mănăstiri sînt şi se consideră monumente naţionale, indiferent de proprietate".

Proiectul prevedea colaborarea organelor de stat la acţiunea de conservare, lista monumentelor istorice, urmînd a fi publicată în *Monitor* „căci ştiind monumentele ce la avem putem lupta pentru dînsele (şi lua) măsuri mai sigure de conservare."

Tot V.A. Urechiă, ministru al instrucţiunii în 1881, a reluat proiectul din 1871, subliniind legătura dintre conservarea monumentelor şi procesul de instruire şi educare: „Dar oare tot ce interesează cultura naţională nu are legătură cu acea instrucţiune şi educaţiune a românilor?"

Proiectul din 1871 este primul document legislativ din ţara noastră ce are ca obiect special protecţia monumentelor istorice.

Liviu ROTMAN

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1980.

1921-1981: GLORIOASA ANIVERSARE A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

Se împlinesc în acest an, la 8 mai, 60 ani de la așezarea partidului revoluționar al clasei muncitoare pe temeliile statului unitar-național, eveniment de o deosebită importanță în istoria patriei și a poporului român.

Dînd curs sugestiilor a numeroși cititori ai revistei, care și-au exprimat dorința de a participa la un concurs pe teme privind istoria mișcării muncitorești revoluționare, socialiste și comuniste din patria noastră, a luptei maselor populare, în frunte cu partidul comuniștilor, pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a patriei, împotriva fascismului și pentru făurirea unei noi orînduiri pe meleagurile strămoșești, dedicăm prima ediție din acest an a concursului Magazin istoric glorioasei aniversări a celor șase decenii de la 8 mai 1921.

Concursul este format din trei serii a cîte zece întrebări, care vor fi publicate în numerele 2, 3 și 4/1981 ale revistei și care vor fi alcătuite pe baza articolelor apărute în Magazin istoric în anii 1980 și 1981.

Răspunzînd propunerilor formulate de mulți cititori în legătură cu diversificarea modalităților de organizare a concursurilor noastre, însoțim de astă dată fiecare întrebare cu cîte trei variante de răspuns. Din aceste trei variante, numerotate a, b, c, doar una singură este cea corectă: ea urmează a fi indicată ca atare pe buletinul de participare.

Trimis după publicarea celei de-a III-a serii de întrebări, acest buletin de participare, scris pe o singură față a unei singure file, va cuprinde trei coloane verticale, numerotate cu I, II, III și marcînd cele trei serii de întrebări. Pe fiecare coloană se va înscrie, de sus în jos, numărul întrebării și litera care indică răspunsul corect. De exemplu:

I	II	III
1—a	1—b	1—c
2—c	2—c	2—a
3—b	3—a	3—b
etc.	etc.	etc.

Bineînțeles, exemplul de mai sus este pur orientativ și nu reprezintă cîtuși de puțin răspunsurile exacte la primele trei întrebări din fiecare serie.

Deci, fiecare buletin de concurs va cuprinde trei coloane (corespunzînd celor trei grupe de întrebări) a cîte zece răspunsuri (corespunzînd celor zece întrebări din fiecare grupă).

Nu se vor lua în considerație variantele de răspunsuri.

Împreună cu cele trei taloane, răspunsurile la toate trei seriile vor fi trimise, într-un singur plic, pe adresa: Redacția Magazin istoric, căsuța poștală 1-702, București, str. Intrarea Ministerului, nr. 2, codul 70 100, pînă cel mai tîrziu la 15 mai 1981 (data ștampilei poștale). Plicurile vor purta mențiunea Pentru concurs.

Rectificările ulterioare ale răspunsurilor nu se vor lua în considerație, singurele valabile fiind cele de pe buletinele de concurs, expediate împreună cu taloanele.

Dacă numărul scrisorilor cu răspunsuri exacte depășește pe cel al premiilor, cîștigătorii vor fi desemnați, ca și pînă acum, prin tragere la sorți. Numele celor care atașează două sau mai multe serii de taloane vor fi prezente de două sau mai multe ori în urnă.

Datele personale ale concurenților (nume, adresă și profesie) vor fi scrise citeț, cu litere mari de tipar.

Concursul este dotat cu următoarele premii:

Premiul I	1 televizor OLT
Premiul II	3 casetofoane STAR
Premiul III	2 radioreceptoare GLORIA 2
Premiul IV	2 radioreceptoare MADRIGAL
Premiul V	5 aparate foto ORIZONT AMATOR D
Premiul VI	6 aparate foto ORIZONT AMATOR
Premiul VII	5 stilouri PELIKAN
Premiul VIII	5 aparate foto SMENA SYMBOL
Premiul IX	15 aparate foto SMENA 8 M
Premiul X	3 albume istorice
Premiul XI	10 truse stilou SIRIUS
Premiul XII	15 abonamente pe un an la Magazin istoric
Premiul XIII	30 abonamente pe 6 luni la Magazin istoric

Încheind aici prezentarea concursului Magazin istoric, ediția 1981, urăm participanților mult succes!

Prima serie de întrebări

1) Cum se intitula programul Partidei socialiste din România, elaborat în 1886 de Constantin Dobrogeanu-Gherea?
a) Ce este socialismul
b) Socialismul științific și socialismul utopic
c) Ce vor socialiștii români

2) Panait Mușoiu a publicat prima traducere în limba română a Manifestului Partidului Comunist.
Precizați data.
a) octombrie 1895
b) noiembrie 1892
c) mai 1900

3) Cîte cluburi socialiste au luat ființă în anii 1898-1899?

a) peste 300
b) peste 150
c) cca 200

4) „L-am văzut pe Engels. Pe actul acela... prin care ziua de 1 Mai a fost proclamată ziua internațională a muncitorilor — după sugestia lui Engels — ...figurează și semnătura mea, tînărul student român de atunci."

Cine era acesta?
a) D. Voinov
b) Emil Racoviță
c) A. Seulescu

5) Principalul nucleu industrial al țării, Bucureștii au constituit în ultimul deceniu al secolului trecut și centrul vital al mișcării muncitorești și socialiste din România.

Indicați numărul muncitorilor industriali înregistrați în acea perioadă în Capitală.
a) cca 8 500
b) 10 200
c) peste 15 000

6) La ce dată au avut loc lucrările Congresului de constituire a partidului politic al clasei muncitoare din România, Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R)?
a) mai 1899
b) martie-aprilie 1893
c) aprilie 1901

7) Cunoașteți numărul publicațiilor editate de P.C.R. în timpul celui de-al doilea război mondial, în cea mai grea perioadă de ilegalitate?
a) 15
b) 23
c) peste 30

8) La 1 Mai 1939, a avut loc cea mai elocventă, ca amploare și cuprindere, ridicare la luptă a poporului român pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a țării, împotriva primejdiei fasciste, în organizarea și desfășurarea căreia un rol deosebit l-a avut tovarășul Nicolae Ceaușescu, alături de alte cadre de bază ale partidului.

În ce oraș a avut loc marea demonstrație antifascistă?
a) București
b) Constanța
c) Iași

9) „Interesele vitale ale poporului român — se preciza într-un document elaborat de P.C.R. și dat publicității la sfîrșitul lunii septembrie 1944 — cer ca el să participe în modul cel mai activ la lupta de nimicire a hitlerismului, luptă pe care o duce întreaga omenire înaintată..."

Despre ce document este vorba?
a) Cuvînt către ostași
b) Proiectul de platformă a Frontului Național Democrat
c) Platforma-program

10) La Conferința națională, din octombrie 1945, a fost adoptat Statutul partidului, care în articolul... fixa titulatura partidului: Partidul Comunist Român.

În ce articol?
a) articolul 1
b) articolul 5
c) articolul 10

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

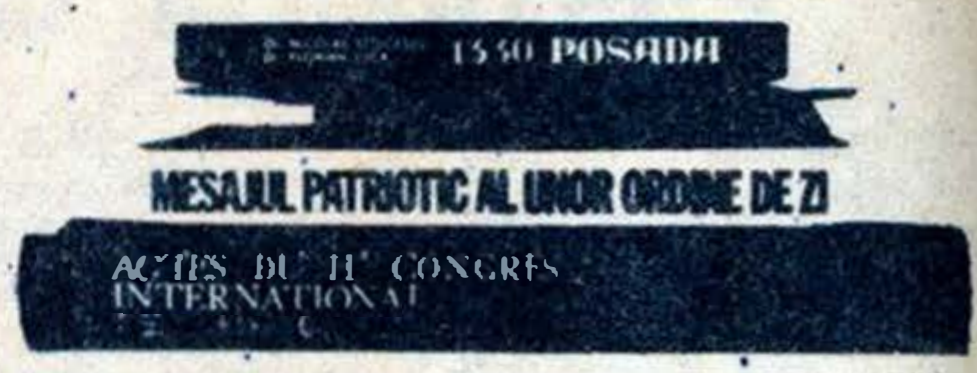

● **CONSTITUIREA STATELOR FEUDALE ROMÂNEȘTI.**

Editura Academiei, București, 1980, 328 pp., 27 lei: *culegere de studii pe baza celor mai noi concluzii dedicate celor 650 ani de la consacrarea independenței statului feudal Țara Românească.*

● **Dr. Nicolae Stoicescu, dr. Florian Tucă — 1330. POSADA.**

Editura militară, București, 1980, 228 pp., 5,25 lei: *strălucita victorie a lui Basarab I întemeietorul împotriva oastei regelui maghiar Carol Robert.*

● **ACTES DU II-e CONGRÈS INTERNATIONAL DE THRACOLOGIE. III** *(volum editat de* **Radu Vulpe, Gheorghe Mihăilă, Romulus Vulcănescu, Dan Slușanski***).*

Editura Academiei, București, 1980, 462 pp., 30 lei: *comunicările prezentate la cel de-al doilea Congres internațional de tracologie (București, 4-10 septembrie 1976) în cadrul secțiilor de Lingvistică, Etnologie și Antropologie.*

● **MESAJUL PATRIOTIC AL UNOR ORDINE DE ZI** *(volum întocmit de colonel dr.* **Leonida Loghin,** *colonel* **Petre Ilie,** *căpitan* **Alexandru Duțu***).*

Editura militară, București, 1980, 514 pp., 17 lei: *371 documente elogiind vitejia și eroismul armatei române în războiul antihitlerist.*

● **Nikolai Iribagiakov — CLIO ÎN FAȚA JUDECĂȚII FILOZOFIEI BURGHEZE** *(traducere din limba bulgară de* **Mihail Magiari***).*

Editura politică, București, 1980, 408 pp., 15 lei: *contribuții la critica filozofiei idealiste contemporane a istoriei.*

Revista română de studii internaționale: numărul 50

Înființată în 1967, ca organ al Asociației de drept internațional și relații internaționale, editată de 6 ori pe an sub egida Academiei de științe sociale și politice, într-o ediție românească și o ediție în limbi străine, Revista română de studii internaționale a ajuns la cea de-a 50-a apariție.

De-a lungul anilor, revista a înfățișat în numerele sale direcțiile fundamentale ale politicii externe a țării noastre, magistral trasate și aplicate în practică de gîndirea novatoare a președintelui Nicolae Ceaușescu, în perfect acord cu tradiția progresistă națională și cu necesitățile imperioase ale timpurilor noastre.

Linia democratică, progresistă, patriotică a diplomației românești, înscrisă pe direcția de evoluție a dreptului internațional, a fost relevată prin prezentarea gîndirii teoretice și activității unor mari personalități ale istoriei naționale cum sînt Dimitrie Cantemir, Tudor Vladimirescu, Alexandru Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Nicolae Titulescu.

Se remarcă în mod deosebit numărul omagial pe care Revista română de studii internaționale l-a închinat contribuției personale de cea mai mare valoare teoretică și practică pe care președintele Nicolae Ceaușescu a adus-o și o aduce la identificarea căilor și metodelor de rezolvare a marilor probleme ale lumii contemporane, la afirmarea pe plan internațional a României socialiste, libere și independente.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

SIBIU, 1 SEPTEMBRIE 1940

CONSTANTIN TEODORESCU, *din* Rîmnicu Vîlcea, *sculptor amator, ne relatează despre demonstrația maselor populare și a premilitarilor din Sibiu din ziua de 1 septembrie 1940 împotriva odiosului Diktat de la Viena (nr. 9,10/1980), amintită și în revista noastră (nr. 8/1979):* În acea perioadă eram premilitar și aveam funcția de ajutor al comandantului subcentrului de premilitari nr. 5 Sibiu. La 1 septembrie 1940, orele 10 dimineața, am fost chemat la comanda Centrului de premilitărie din Sibiu, cu sediul în Regimentul 90 infanterie, de unde am aflat hotărîrea de a manifesta contra Diktatului care ne stîrbise țara.

M-am întors la unitate, le-am vorbit premilitarilor și încolonați, am pornit cu cîntecul *Pe-al nostru steag e scris unire* spre centrul orașului. La coloana noastră s-au alăturat și alți premilitari, de la celelalte subcentre, iar cînd am ajuns în fața Comandamentului Corpului 7 teritorial, ni s-au alăturat o mulțime de civili, cu drapele tricolore.

DIN PRIMĂVARA LUI 1945

ILIE POPESCU, *profesor pensionar din com.* Mehadia, jud. Caraș-Severin, *participant la războiul antihitlerist, ne relatează cîteva episoade de luptă din primăvara anului 1945:* Făceam parte din Batalionul 7 vînători de munte și eram comandant de pluton la Compania 1. Am luat parte la eliberarea localității Plești, la 8 martie 1945. La 10 martie, în pădurile de la nord de Dobra Niva au căzut eroic, la datorie, locotenentul Teodor Băbeanu și sublocotenentul în rezervă Grigore Lăzărescu, de la Compania 4 a aceluiași Batalion 7 vînători de munte. Tot aici, în dimineața zilei de 10 martie am fost rănit și eu

GLORIOASE FAPTE DE VITEJIE

Pe marginea însemnărilor generalului H.M. Berthelot privind bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz din vara lui 1917 (nr. 7,8/1980), IOAN ȘTEFĂNESCU, *din* București, *ne trimite două scrisori ale cunoscutului comandant francez adresate unui ofițer român, căpitanul N. Cerbulescu, profesor la Școala militară de infanterie din Sibiu. Scrisorile (ale căror originale se păstrează în Biblioteca Academiei) conțin aprecieri elogioase la adresa ostașilor români, combatanți pe fronturile primului război mondial. Iată-le, în traducere:*

24 octombrie 1924, Strasbourg

Generalul Berthelot mulțumește călduros d-lui căpitan N. Cerbulescu pentru trimiterea cîntecelor de război, care reamintesc combatanților Marelui război faptele de vitejie, eroice și glorioase, ale oștirii române.

28 iunie 1927, Paris

Toate mulțumirile mele, dragă d-le căpitan, pentru gîndurile dv. atente. Eu am primit cartea dv. și îmi reamintesc, de fiecare dată cînd o deschid, de admirabilul efort al tuturor combatanților români ai Marelui război.

Berthelot.

ÎN TERMENI FOARTE MĂGULITORI

Completînd informația referitoare la decorarea sultanului Abdul Hamid, în februarie 1880, cu Ordinul Steaua României (nr. 5/1980), IOAN APOSTOLESCU, *din* București, *ne trimite următoarea consemnare, apărută în ziarul* Timpul: Constantinopole, 12 februarie 1880, ora 9 dimineața. Sultanul a primit cu mare bunăvoință pe dl. Brătianu, ministru plenipotențiar al României în audiență, pe care i-a acordat-o ieri.

M.S.S. sultanul, în această audiență, a primit cu solemnitate *Steaua României*, împodobită cu diamante.

În același timp, dl. Brătianu a înmînat sultanului o scrisoare autografă din partea A.S.R. principele Carol.

Sultanul s-a rostit în termeni foarte măgulitori în privința suveranului României și a reprezentantului său la Constantinopole.

MODESTUL OSTAȘ

MIHAIL N. CHITUC, *învățător, din* Băile Govora, jud. Vîlcea: Sînt abonat al revistei încă de la primul număr. Ea mi-a folosit pentru formarea intelectuală, la clarificarea și aprofundarea cunoștințelor istorice și în predarea istoriei, la formarea și informarea elevilor. Nenumărate au fost materialele ce m-au ajutat să prezint prin conferințe multe evenimente istorice oamenilor muncii din localitate, sau celor veniți la tratament.

Reținem, de asemenea, din scrisoarea corespondentului nostru o relatare, transcrisă din ziarul Resboiul, *din 26 februarie 1878, referitoare la un erou vîlcean:*

Cu ocazia inspectării spitalelor din Iași, d. general de divizie Cernat a distribuit și un număr de medalii *Virtutea militară.*

În spitalul Sfînta Maria, d. general apropiindu-se de patul rănitului Petrachi Gheorghiu și voind a-i da medalia acesta răspunse că mulțumește d-lui general, dar el avea acea medalie ce i-s-a dat chiar pe cîmpul de luptă. Întrebat de d. general de ce n-o arătase încă, modestul ostaș răspunse: *Pentru a nu întrista pe ceilalți camarazi ai mei, care n-o aveau!*

GHERGHIȚA 1431

NICOLAE M. ALDEA, *energetician, din* Ploiești, *ne trimite o succintă incursiune în istoricul comunei Gherghița, jud. Prahova, localitate în preajma căreia, la 28 august 1944, sub presiunea armatei române, a capitulat o importantă grupare hitleristă (nr. 7-8/1968).*

Localitatea este atestată într-un document din 30 ianuarie 1431, prin care voievodul Țării Românești, Dan II, dădea un privilegiu brașovenilor pentru comerțul cu Țara Românească. Două documente din 1596 de la Mihai Viteazul, din 14 aprilie și, respectiv 15 iunie, sînt emise în cetatea de scaun Gherghița.

UN MEDIC

EUGEN DRĂGOI, *din* Galați, *ne comunică o succintă notă biografică a unui medic gălățean: Aristide Serafiotti.* Născut în Grecia (1828), Serafiotti s-a stabilit în Moldova, funcționînd ca medic în armată. Pentru meritele sale a fost avansat pînă la gradul de colonel.

Din 1864 și pînă la moarte (1905) a activat în Galați, deținînd diferite funcții medicale. A lăsat prin testament moșia sa de la Filești spitalului pe care îl înființase la Galați, iar biblioteca Societății medicale gălățene a donat-o Bibliotecii V.A. Urechiă.

COLABORATORUL PRECIZEAZĂ

Consultînd nr. 10/1980 al revistei — excepțional de interesant, *ne scrie prof. dr.* GR. AVAKIAN, *din* București, am constatat că fotografia de la p. 55 are o indicație greșită în privința a două persoane, și anume: la nr. 10 este Emanoil Bucuța iar la nr. 11 Gheorghe Mugur. Fac această precizare, deoarece l-am cunoscut bine pe Emanoil Bucuța, fiind chiar colaborator la revista sa *Boabe de grîu.*

Drept pentru care facem și noi cuvenita rectificare.

AUTORUL TABLOULUI

NICOLAE L. BOLTUȘ, *din* Pitești; FLORIAN BĂNULESCU, *din* București: *Autorul tabloului reprodus pe coperta nr. 5/1980 este pictorul bucureștean Nicolae Brun, fost profesor de desen la Liceul „Gh. Lazăr" din Capitală, ai cărui elevi au fost cei doi corespondenți între anii 1918 și 1921 și, respectiv, 1917 și 1923.*

Nicolae MINEI

CONTENTS (Romanian History) I. MAMINA, V. NICULAE Working Movement 1893-1909 ● R. CODREANU C. Dobrogeanu-Gherea in Intimity ● D.C. GIURESCU The Asan Brothers' State ● The French Consul on the Union of the Principalities ● History in School at the XV-th I C H S ● O. MATICHESCU Nazi Intrigues in Rumania ● H. ZINCĂ The Trial of Guardist Murderers ● V. ANANIA Father of Modern Chronology ● V. MIHAI The Bulwark of „Metereze" ● Ş. FERENCZI, G. FERENCZI Dacian Citadels: Sangidava ● IOAN URSU Memoirs (1913-1918) ● N. PETRESCU-COMNEN In the Aisles of the Third Reich ● G. UNC The Sirian Liberation War in the Romanian Press

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. MAMINA, V. NICULAE Le Mouvement ouvrier 1893-1909 ● R. CODREANU C. Dobrogeanu-Gherea intime ● D.C. GIURESCU L'État des frères Assan ● Le Consul de France sur l'Union des Principautés ● L'Histoire à l'école (XV-e C I S H) ● O. MATICHESCU Intrigues nazies en Roumanie ● H. ZINCĂ Le Procès des assassins gardistes ● V. ANANIA Le Père de la chronologie moderne ● V. MIHAI La Fortification de „Metereze" ● Ş. FERENCZI, G. FERENCZI Cités daciques: Sangidava ● IOAN URSU Mémoires (1913-1918) ● N. PETRESCU-COMNEN Dans les coulisses du Troisième Reich ● G. UNC La Guerre de libération de la Syrie dans la presse roumaine

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. МАМИНА, В. НИКУЛАЕ Рабочее движение 1893-1909 ● Р. КОДРЯНУ К. Добруджеану-Реря в интимной жизни ● Д.К. ДЖУРЕСКУ Государство братьев Асан ● Консул Франции о Воссоединении Княжеств ● История в школе на XV-ом МКИН ● О. МАТИКЕСКУ Манёвры гитлеризма в Румынии ● Х. ЗИНКЭ Процесс железно-гвардейских убийц ● В. АНАНИЯ Создатель новой хронологии ● В. МИХАЙ Укрепление в „Метерезе" ● Ш. ФЕРЕНЦИ, Г. ФЕРЕНЦИ Дакийские крепости: Санджидава ● ИОАН УРСУ Воспоминания (1913-1918) ● Н. ПЕТРЕСКУ-КОМНЕН За кулисами третьего Рейха ● Г. УНК Сирийская война за освобождение в румынской печати

INHALT (Rumänische Geschichte) I. MAMINA, V. NICULAE Die Arbeiterbewegung 1893-1909 ● R. CODREANU Gherea in Intimität ● D.C. GIURESCU Der Staat der Asănești ● Der Konsul von Frankreich über die Vereinigung der Fürstentümer ● Die Geschichte in der Schule am XV. I H K ● O. MATICHESCU Nazi Kabale in Rumänien ● H. ZINCĂ Der Prozess einiger legionärischer Mörder ● V. ANANIA Der Schöpfer der modernen Chronologie ● V. MIHAI Die Festung von „Metereze" ● Ş. FERENCZI, G. FERENCZI Dakische Burgen: Sangidava ● IOAN URSU Memoiren (1913-1918) ● N. PETRESCU-COMNEN Hinter den Kulissen des Dritten Reiches ● G. UNC Der Befreiungskrieg Syriens in der rumänischen Presse

SUMARIO (Historia rumana) I. MAMINA, V. NICULAE El movimiento obrero 1893-1909 ● R. CODREANU Gherea en la intimidad ● D.C. GIURESCU El Estado de los Asănești ● El consul de Francia sobre la Unión de los Principados ● La historia en escuale en el XV° C I C H ● O. MATICHESCU Maniobras del hitlerismo en Rumania ● H. ZINCĂ El proceso de algunos asesinos legionarios ● V. ANANIA El creador de la cronologia moderna ● V. MIHAI La fortificación de „Metereze" ● Ş. FERENCZI, G. FERENCZI Fortalezas dacias: Sangidava ● IOAN URSU Memorias (1913-1918) ● N. PETRESCU-COMNEN Entre los bastidores del tercer Reich ● G. UNC La guerra de liberación de Siria en la prensa rumana

ABONNEMENTS : ILEXIM – Departamentul export-import presă, București, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136–137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

42 427

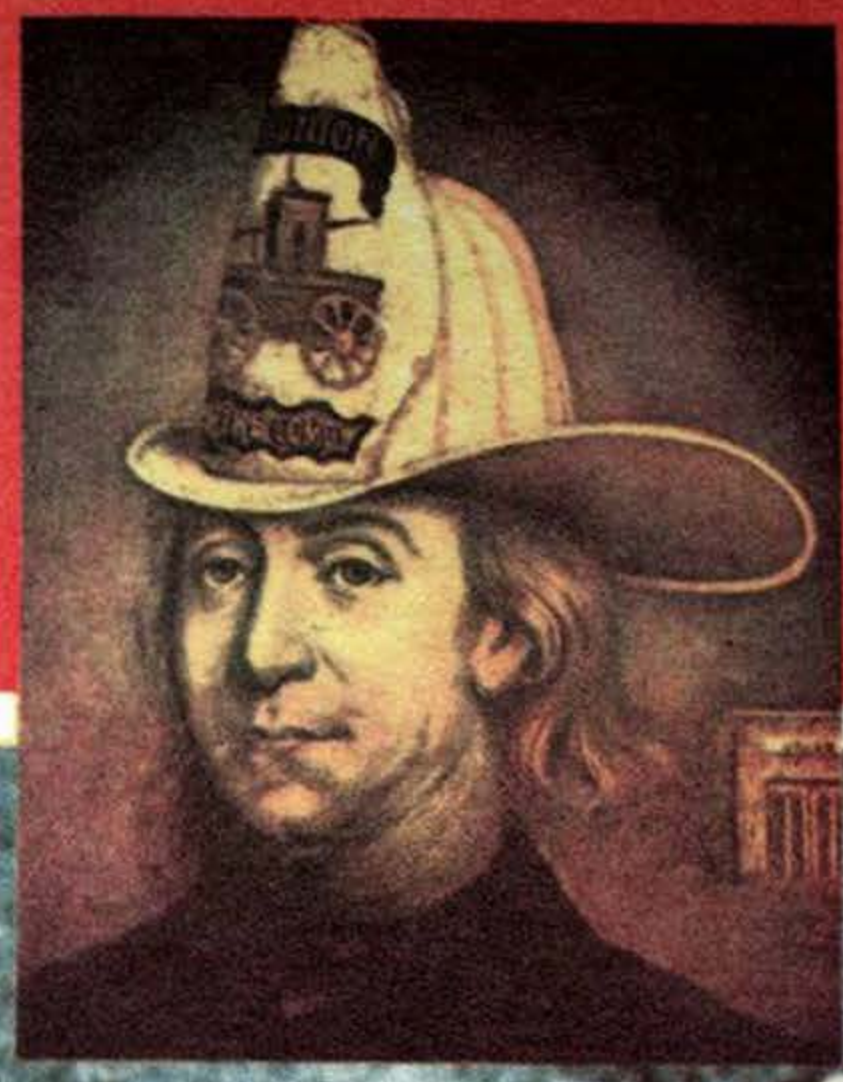

ИЮНЬ

ИЮЛЬ

АВГУСТ

СЕНТЯБРЬ

ОКТЯБРЬ

НОЯБРЬ

ДЕКАБРЬ